

Ukraińskie Pismo Podlasia

4 (206) 2026

Cena 8,00 PLN VAT 5%

NAD BUHOM

I NARWOJU

www.nadbuhom.pl

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

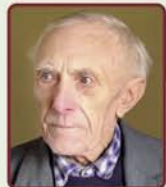
«Рани наші виписані кирилицею...» І. Киризьок

Трагічні сторінки історії XIX–XX століть наклали непростий відбиток на все українське, що існувало та досі існує на території сучасної Польщі, насамперед на східних її теренах.

Холмиця та Підляшшя – цілий непізнаний материк, корінне населення якого довгий час зберігало українське етнічне обличчя. І досі українці на польських «кресах» плекають дух і мову пращурів, утверджуючи свою самотність у

літературній творчості. Це особливий стан – жити на своїй, споконвік батьківській землі, але в оточенні нерідної мови та латинізованої писемної традиції. І вперто шукати власну ідентичність, своє коріння в українському слові, писаному чи говіркою, чи й літературною мовою.

Важливо цей унікальний окрес українського світу – архаїчного і водночас модерного – зберегти.

Степан СИДОРУК
(1919–2012)

Український поет із Південного Підляшшя. Народився в с. Ставки біля Володави (нині Люблінське воєводство), де й прожив усе життя. Самобутній художник, живописець, поет, прозаїк, автор сценаріїв обрядових вистав, чий п'єси стали постійною частиною репертуару аматорських ритуальних театрів.

Великою його пристрастю було бджільництво. Працював садівником, лісником, вів власне господарство; був гмінним радником, сільським головою, кореспондентом Польського етнологічного товариства.

Писав західнополіським діалектом української мови та польською мовою. Високо оцінений як митець і культурний діяч Республіки Польща, Сидорук під кінець земного шляху казав: «Першою моєю любов'ю була українська мова, другою – моя українська дружина. Так і залишилося».

Автор книг «Зірки над соломомою», «Обличчя Кресів», «Журавлі стелять гнізда над Бугом» та ін.

Не знаю – може?

Вік я стався людиною, деревом був я, збіжжю ріс,
може в трави мурашкою на муравині ти гар несі?
Може був я дощем в хмарках, вітром, снігом, чи толою,
цілорізно жав на запіну, чи в горах сажав козоро?
Та не знаю.
Но природа мене кличе, з нею раджу і сварюся,
Чи, як зайдіть помандру, в дещо знову відірвусь?

Він творив світ

Сні на сніг,
Короти ще не було –
а корти мали бути.
Задивився перед себе
і уявляю до своїх мрій,
хоті усього нікого не бачив.
Поглядаючи звідкіль
ще не існуючи
і стало йому сумно
і сказав:
«Станься».
І так все сталося.

Іван ІГНАТЮК
(1928–2013)

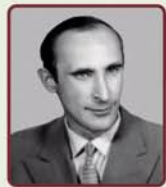
Народився в с. Данці Люблінського воєводства. Поет, публіцист, етнограф, мовознавець, збирач українського фольклору Південного Підляшшя, автор численних статей, присвячених народній культурі рідного краю. Багаторічний організатор українського суспільно-культурного життя на Південному Підляшші та в Любліні. Від 1970-х років записував та популяризував народну культуру й мову рідного краю. Зібрав понад 1200 народних пісень, сотні казок, загадок, прислів'їв та приказок, велику кількість етнографічних матеріалів, зокрема родинні й календарні звичаї та обряди. Матеріали друкували в тижневику «Наше слово», в часописі «Над Бугом і Нарвою», в українських календарях та альманахах.

1983 року був одним з засновників літературного об'єднання «Підляшшя» (яке згуртувало українських поетів Холмиці та Підляшшя), співредактор українськомовного літературного альманаху «Наш голос». Поезії Ігнатюка були опубліковані в часописі «Наше слово», в альманасі «Наш голос». Відомі збірки його поезій «Кукання зозуль» (1985) та «Проминання» (1986).

Листи до мудрості

Лист I
Обіймаю тебе
білу саміту березу
що росте
на кам'янистому
піднісному пагорбі
твої спростані губами
твої сподобні сім
та нім не мішу
напийся доволі
лоба мого
мудросте
скажи
чи мало я з тебе пити
крізь цілий вік
щоб збагнути
твій сенс
життя і смерті

Лист II
Читав я в твоїх
неписаних листах
в твоїх премудрих віршах
сенс свого життя
і прагну існування
та споконвічну мудрість
нашого
рідного
піднялого села
і бачу
в твоїх карах
палючих мого буття
очимах
люблю до рідного Підляшшя
люблю до батьківської мови
люблю до якого краю назове

Яків ГУДЕМЧУК
(1922–2003)

Народився в Луцьку. 1938 року закінчив гімназію імені Лесі Українки. Випускник нашого факультету 1941 року (ще Луцького учительського інституту). Поет, перекладач, член Спілки польських письменників, хоч писав переважно українською мовою.

Після закінчення Школи офіцерів у Житомирі воював у складі Польського війська під час Другої світової війни (1944–1945 роки).

Каштани

І знав сніжками білі хати
Старі каштани завісив,
А тілі їх замаскував
На змислу велетеннім лисам.
Мечима сонце золотими
Свічка засвічує лисі,
Що несподівано заглядає
Могуть у ному, як вогні.
І коні роки пригадалися
В могому Луцьку, де колись
З сну каштани прокидались,
Займалися сонцем і цвітінням.

Діє все найкраще, найцінніше –
І серце й душу залишив.
Де найдорожче, наймісткіше
В житті залишив переконання...

Під блакиттю волинського неба

Це не просідає, кохана, не їй
Притислась на скроню мій.
І не сум це безжурний, осясний
У душі мій, кохана, заліг.
Не журися, кохана, не треба,
Краще жень пригадаймо спою
Під блакиттю волинського неба,
У хвилини мій твій краю.
Так всміхалося життя світлою,
В невідомо манало все нас...
А на скронях мій помалювало
Притислась не їй, а Час...

Із 1947 року проживав у місті Кошалін. Голова воєводського правління українського суспільно-культурного товариства (1956–1973). Започаткував і вів українські радіопередачі на Польському радіо (1956–2002). Друкувався в українськомовних періодиці в Польщі. Видано три поетичні збірки письменника («Балтійські чайки», «Примор'я», «Різноцвіття»).

Петро КУПРИШЬ
(1933–2002)

Український поет і перекладач родом із с. Костомолоти над Бугом на Південному Підляшші. Невдовзі його сім'я переїхала на Волинь та оселилася в околищах Луцька (у селах Струмівка та Теремне), де перебувала до 1947 року, потім повернулася на рідну землю. Навчався в Ягеллонському університеті в Кракові.

Викладав філологію в Люблінській сільськогосподарській академії. У Любліні прожив більшість свого життя і там похований на православному кладовищі.

Автор оригінальних поезій польською та українською мовами. Друкувався в «Українському календарі» (Варшава), часописах «Kamien» (Холм) і «Sztandar Ludu» (Люблін).

Петро Куприш – автор першого та єдиного повного перекладу польською мовою «Кобзаря» Т. Шевченка.

Є в його шпальдині переклади польською поєми І. Котляревського «Енеїда», творів Лесі Українки, І. Франка, М. Вінграновського, Р. Лубківського та ін.

Він до складу вітер віс,
Гілля дерев тліє.
З далекого краю вісті
Він до мене шле.

Він доносить мені вітер,
Рідні слова мить.
Від їх теплого привіту
Серце аж тремтить.

Довго віс, не вгавай
Вітер я на сніг знес,
Немов знає, прощайся,
Як мені тут зле.

Як мені тут з'їдав,
Як мені тут терло.
До рідного свого краю
Судити мій шлю...

Остап ЛАПСЬКИЙ
(1926–2012)

Народився в с. Гуцьки біля Кобриня, що на Берестейщині. У часи II Світової війни разом із сім'єю, щоб уникнути виселення до Сибіру, рятувався втечею до Польщі, де й осів.

Студіював, а згодом і викладав україністику у Варшавському університеті, був співробітником лінгвістичної редакції Польського радіо, звідки його звільнили 1981 року за належність до опозиційної комуністичному режимові «Солідарності».

Поет, перекладач, публіцист, есеїст. Великий і натхненний популяризатор української культури, якого не випадково називали «патріархом українських поетів у Польщі». Написав низку шкільних підручників з української мови.

Переклад польською мовою твори Тараса Шевченка, Павла Тичини, а українською – Юліуша Словацького, Ципріяна Норвіда, Юліана Тувіма та ін.

Автор збірок «Деякі елегії та дещо інше», «Мій почитачу», «Себе: розшукую?!», «Обабіч: істини?!», «Собі: назустріч?!», Лапський створив особливий, афористичний і парадоксальний, поетичний стиль і світ, не схожий на жоден інший в українській літературі.

2007 року отримав українську національну премію – Шевченківську. Це єдиний в історії випадок, коли лауреат Шевченківської премії ніколи не був на території держави Україна.

День обертений несподіваним сумним
У кожному й торбині немале ні шкварочка з хлібним
Чоботом розсипалися від цілі і лемко прозоробіле
Куди примує несподіваний день
Без банкрути пісень рік і водоспадів
Наміль зрукомотраду не чути
Буквато... сумато... спокотато...
День примує сам не знає куди
За ним брати блискавки немов на похорони йдуть власні
Господі! Зупини! Неполітаний жабрухасті дні

Міла ЛУЧАК

Народилася 1937 року в с. Військо поблизу Перемишля. У роки війни перебувала з матір'ю на примусових роботах у Німеччині. 1945 року повернулася на батьківщину, але 1947 року її з рідними виселили в рамках акції «Вісла» до Вармінсько-Мазурського воєводства. Від 1985 року мешкає в Перемишлі.

Брала активну участь у житті української громади в Польщі. За патріотичні виступи згуртом «А ми тую Червону Калину підіймемо», а також написані українською мовою патріотичні вірші цензура вилучила письменницю з літературного процесу, тож упродовж 1963–1980 років Лучак ніде не друкували.

Видала книги «Ти ще повернешся до мене, сину», «Kwiat czarnej rągosi», «Апокаліпсис, або ознаки кінця світу», «Розмова з Богом», «У космічних просторах», «Комета любові», «Листи до неба», «Fugor poeticus» та ін.

Я знаю
Що красні зорепадні
І весна
Колір над нею
Нахилилась
жуветує сонце
І колір колосами
розсипає по полях
Трані і бунети хлібів
Та кришки кохав
І колір
Чистими пальцями
Старі з чорна гір
Синий гіт
І колір на небі розвіває
Наймодріші в Європі
Висити знаємо
Роздирти
І колір соліжак
Пташників композиторів
До своїх консерваторій
В котрих викладають
Бетговен
Моцарт
Йоганн Штраус
Але
У чужих краях
Я це все
Віддам
За поможу землі
З України

НАД БУГОМ І НАРВОЮ

NAD BUHOM I NARWOJU

ЛІТО — 4 (206) 2026 — LATO

„Nad Buhom i Narwoju” to czasopismo stworzone w 1991 roku przez środowisko młodzieży ukraińskiej urodzonej na terenie pomiędzy Bugiem, Puszcą Białowieską i północnymi brzegami Narwi – adresowane do wszystkich, którzy interesują się życiem społecznym, historią i kulturą ukraińskojęzycznych mieszkańców historycznej ziemi bielskiej, drohiczyńskiej, mielnickiej i brzeskiej, znanych zresztą nie tylko pod dawnym mianem Rusinów i współczesnym Ukraińców, ale też Małorusinów, Białorusinów lub po prostu prawosławnych. ❖ «Над Бугом і Нарвою» то часопис створений у 1991 році середовищем української молоді з міст і сіл поміж Бугом, Біловезькою пущою і північними берегами Нарви – видаваний для всіх, хто тут проживає й цікавиться суспільним життям, історією і культурними справами україномовного населення.

ЗМІСТ НОМЕРА ❖ SPIS TREŚCI

L. Łabowicz, <i>Wieści nie tylko z podlaskich miast i wsi</i>	2
C. Кулік, <i>Бахмати</i>	4
Є. Почтар, <i>Індивідуалізм з-під більського городища</i>	5
S. Kulik, <i>Śniadanie u Czochowlanek</i>	10
M. Chmielewski, <i>Pro kolisznich orlenśkich susi^oduw...</i>	11
M. Chmielewski, <i>„Szalom mimo wszystko 2026”</i>	11
Л. Лавринович, <i>Луцький університет — з вікном відкритим на Більськ</i>	13
„Pokazati ludiam toje, szto koliś było...”	
Rozmowa z Helenoju Datczuk	15
Ju. Hawryluk, <i>Obraz prawosławnej sieci parafialnej nad Bugiem i Narwią u schyłku XIX w. Mielnik</i>	18
JH, <i>Mielnik – miejsce nie tylko ważnych zdarzeń, ale też ciekawych legend</i>	21
J. Danieluk, <i>Przesiedlenie ludności prawosławnej z powiatu bielskiego do ZSRR w latach 1944-1946 w świetle źródeł archiwalnych</i>	22
T. Карабович, <i>Моя приватна касида</i>	29
B. Масайло, <i>Овдовіла свекруха Маня (правдіва любов)</i>	30
Ju. Hawryluk, <i>Wykrajanie sąsiedztwa</i>	31
W. Gabrychowicz, <i>Epopeja rodziny Krotkiewiczów</i>	37
J. Plewa, <i>Kuraszu^owski prawosławny prychu^od Świątoko Antonija Peczerśkocho</i>	39
(ред.), <i>З хроніки організованого життя</i>	42

НАША ОБКЛАДИНКА

Стор. I: Меткий юнацький стрибок над купальським вогнем під час Українського фестивалю «На Івана, на Купала» (19 липня 2026 р.) в урочищі Бахмати (Дубичі Церковні). Фото Олександра Василюка. **Стор. II–III:** Стенди інформаційного куточка присвяченого українським поетам Холмщини та Підляшшя на факультеті філології та журналістики у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (Луцьк), які опрацювала Лілія Лавринович за сприяння Юрія Громика та Віктора Яручика. **Стор. IV:** Мельник та його околиця у 1930-х роках, зокрема й «Ліс осаді Мельник», з якого брали матеріал для ремонту церкви Преображення Господнього на Святий Горі Грабарці. Фрагмент «Тактичної карти Польщі» (1:100 000) Військового географічного інституту (Варшава, 1937).

35 років «хроніки інтелектуального розвитку українського середовища Підляшшя» – при нагоді бенефісу Юрія Гаврилюка

Цього року наш двомісячник, офіційна назва якого – це Український часопис Підляшшя «Над Бугом і Нарвою», відзначає свій круглий 35-річний ювілей. Історія, що бере свій початок у віддаленому 1991 році, це понад 200 номерів, багато прізвищ авторів, кілька тисяч цікавих різножанрових статей та безліч читачів і передплатників не лише на Підляшші, та навіть у Польщі, але й поза кордоном – в Україні, Німеччині, Франції... Це також історія, яку писали різні редактори, починаючи від першого із них – д-ра Миколи Рошценка.

Однак історія журналу нерозлучно пов'язана, перш за все, з одним прізвищем – Юрія Гаврилюка, який цього року відсвяткував свій бенефіс. І хоч урочистий ювілей мав відбутися два роки раніше, то в цьому році він ідеально поєднався з 35-річчям журналу, офіційним обличчям якого Юрій є вже 26 років!

Підляський історик, публіцист, поет, фотограф – зв'язаний з журналом від самого початку. Він у редакції «Над Бугом і Нарвою» з перших чисел, у 1993 році став секретарем редакції та редактором окремих видань, та з 2000 року – є головним редактором. Отже, коли думаємо «Над Бугом і Нарвою» – зразу і думаємо – Юрій Гаврилюк!

Сам Юрій не лише головний редактор нашого часопису. Це також автор різножанрових текстів, починаючи від історичних статей популярно-наукового характеру, публіцистики, дослідницьких публікацій про україномовну літературу Підляшшя, мову або культуру, літературних прозових замальовок, віршів, а до того ж – автор фотографій. Вистачить узяти в руки будь-який номер журналу, та й зразу видно цілий діапазон журналістських зацікавлень головного редактора. Бо ж, як він сам колись сказав – «Над Бугом і Нарвою» це хроніка інтелектуального розвитку українського середовища Підляшшя. То ж саме він цей інтелектуалізм нашому двомісячнику надає...

Отже, з нагоди ювілею, варто побажати як часописові, так і його інтелектуальній опорі – Юрієві Гаврилюкові – ще багато років доношення до читачів цікавих статей, які є доказом не лише знань, але й тяжкої дослідницької праці та ентузіазму.

Чого від імені редакції бажає

Людмила Лабович,

секретар «Над Бугом і Нарвою», від 1999 р.
зв'язана з журналом

Про бенефіс і самого бенефіціанта читайте статтю Єви Почтар на 5–10 сторінках. На 25 жовтня Підляським науковим інститутом є планований спеціальний захід, присвячений 35-річчю виходу у 1991 р. першого числа «Над Бугом і Нарвою».

Wieści nie tylko z podlaskich miast i wsi

BIAŁYSTOK. 6–7 czerwca odbywał się VII Festiwal Tkactwa „Podlaskie Sploty”. Motywem przewodnim tego-rocznej edycji, zorganizowanej przez Podlaski Instytut Kultury, były Iniane tradycje oraz niemal zapomniana technika tkania „w deski”.

Pierwszego dnia chętni mogli wziąć udział w grze miejskiej „Operacja Len”. Zadania przygotowano tak, aby uczestnicy mogli prześledzić poszczególne etapy powstawania tkaniny z lnu. Tego dnia w galerii PIK odbył się też wernisaż wystawy tradycyjnych lnianych tkanin użytkowych ze zbiorów Podlaskiego Muzeum Kultury Ludowej i Sokólskiego Ośrodka Kultury.

Następnego dnia na dziedzińcu przed Pałacem Branickich odbywał się wielki festiwal tkactwa. Tkaczki i tkacze z całej Polski prezentowali swój kunszt przy warsztatach w rozstawionych namiotach. Można było nie tylko podziwiać umiejętności mistrzów tradycyjnego rzemiosła, ale również spróbować swoich sił przy krosnach. Byli obecni rękodzielnicy z terenów pomiędzy Bugiem a Narwią, m.in. Anna Olesiuk-Sawicka, która w Redutach prowadzi pracownię „Rukodielnik”.

Oprawą artystyczną imprezy stały się występy Zespołu Pieśni i Tańca „Kurpie Zielone” oraz Kapeli Batareja.

CZARNA WIEŚ KOŚCIELNA. 7 czerwca podczas „Parafialnego Pikniku Rodzinnego” w Czarnej Wsi Kościelnej w gm. Czarna Białostocka wystąpił ukraiński zespół folklorystyczny „Dobryna” z Białegostoku. Ponadto tradycyjne pieśni podlaskie w gwarze ukraińskiej w połączeniu z muzyką hip-hop wykonali Maxim&Oliczka.

BIAŁYSTOK. 20–28 czerwca Caritas zorganizował cykl wydarzeń z okazji Światowego Dnia Uchodźcy. W programie białostockich obchodów znalazły się biegi, piknik rodzinny, koncert, występy i warsztaty artystyczne dla dzieci. Nie zabrakło również prezentacji kulinarnych z róż-

nych regionów – migranci i uchodźcy sami przygotowywali tradycyjne przysmaki ze swoich ojczyzn, np. potrawy ukraińskie, dzieląc się swoją kulturą „od kuchni”. Była to też okazja do spotkań i rozmów.

Światowy Dzień Uchodźcy to coroczne święto obchodzone na świecie **20 czerwca**, ustanowione przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 4 grudnia 2000 r. Upamiętnia odwagę i siłę uchodźców na całym świecie. W ramach tego dnia Caritas Polska zorganizowało aż w 28 lokalizacjach w kraju pikniki rodzinne, zabawy, koncerty i różne atrakcje dla całych rodzin.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2023 r. w Polsce pracowało 999 tys. cudzoziemców, w tym ponad 690 tys. z Ukrainy.

HAĆKI. 21 czerwca w Ośrodku Kulturalno-Edukacyjnym w Haćkach odbyło się otwarcie wystawy „Haćki wielokulturowy zespół osadniczy na Podlasiu. 60 lat badań archeologicz-

nych”. Jej autorem był archeolog Dariusz Krasnodębski z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk (*na foto*). Było to podsumowanie trwających ponad półwiecze prac wykopaliskowych unikalnego na skalę europejską wielokulturowego zespołu osadniczego.

Wydarzenie zostało zorganizowane przez Instytut Archeologii i Etnologii PAN oraz Wójt Gminy Bielsk Podlaski Katarzynę Korycką.

BIAŁYSTOK. 22 czerwca na Uniwersytecie w Białymstoku odbyła się konferencja otwierająca działalność Centrum Badań nad Mniejszościami Narodowymi i Etnicznymi. Nowa placówka realizuje cele statutowe wynikające z „Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”, która obowiązuje od ponad 20 lat, a jej celem jest prowadzenie badań, działalność dydaktyczna oraz upowszechnianie wiedzy o mniejszościach narodowych i społecznościach regionalnych.

W konferencji otwierającej działalność Centrum wzięli udział wybitni badacze tematyki mniejszości z ośrodków badawczych w Polsce. Odbyła się ona pod hasłem „Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce – współczesne konteksty badawcze i perspektywy rozwoju”.

STUPNIKI – KOŹLIKI. 24 czerwca skansen ukraińskiego środowiska Podlasia – Zagrodę w Koźlikach nad Narwią – odwiedzili uczniowie klas ukraińskich Szkoły Podstawowej nr 4 im. A. Mickiewicza w Bielsku Podlaskim. Było to już cykliczne spotkanie dzieci z architekturą drewnianą Podlasia, odbywające się na zakończenie roku szkolnego.

CZEREMCHA. 27 czerwca w Gminnym Ośrodku Kultury w Czeremsze odbyły się warsztaty tradycyjnych pieśni weselnych. Poprowadziła je Julita Charytoniuk – kulturoznawczyni, etnomuzykolożka, śpiewaczka i nauczycielka śpiewu tradycyjnego z Białegostoku. Od 20 lat przyjaźni się ona z tradycyjnymi śpiewaczkami i śpiewakami z Podlasia, których styl i sposób śpiewania przekazuje dalej na licznych warsztatach i zajęciach. Jej mistrzyniami są m.in. Wiera Niczyporuk z Malinnik, Nina Jawdosiuk z Dobrowody, czy też Anna Tesluk z Gorodziska. Jak czytamy na stronie FB GOK Czeremcha: „Julita łączy miłość i szacunek do śpiewaczek starszego pokolenia, ponad 20-letnie doświadczenie w badaniach terenowych, solidne wykształcenie kierunkowe, współtworzenie różnorodnych projektów muzycznych

z autentycznością i bardzo wysokim poziomem wiedzy i umiejętności eksperckich w tym temacie”.

Na warsztatach można było się nauczyć obrzędowych pieśni weselnych, jak również pieśni i przyśpiewek traktujących o relacjach damsko-męskich, czy też pieśni biesiadnych, śpiewanych za stołem podczas weselnej uczty. Głównym tematem były pieśni z Podlasia, śpiewane po polsku i w gwarze, w tym też w gwarze ukraińskiej. Nauka została wzbogacona opowieścią o tradycyjnych śpiewaczkach, od których pochodzą wybrane melodie oraz o kontekście ich wykonywania.

Zadanie zostało dofinansowane ze środków Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Programie „Folk(od)nowa”.

BIAŁYSTOK. 30 czerwca w wieku zaledwie 39 lat zmarł Przemysław Wierzbowski, wieloletni prezes Białostockiego Towarzystwa Esperantystów, tłumacz, organizator Białostockich Dni Zamenhofa i działacz społeczny. Urodził się 17 grudnia 1986 r. we Włoszczowie, jednak przez wiele lat mieszkał i działał w Białymstoku. W 2024 r. otrzymał Honorowe Wyróżnienie Prezydenta Miasta Białegostoku „Urbi Meritus – Zasłużony Miastu”.

Przemek był inicjatorem Białostockiej Kawiarni Językowej, w której można było porozmawiać w różnych językach świata. Chętni spotykali się także przy stoliku ukraińskim. Poliglota, doskonale posługiwał się językiem ukraińskim. Należał do Związku Ukraińców Podlasia, brał udział w spotkaniach białostockiego oddziału ZUP.

Wywiad z nim „Найкращий курс мов світу, також української. Розмова з Пшемиславом Вежбовським” został opublikowany na łamach „Nad Buhom i Narwoju” w nrze 3/2016.

Wicznaja pamjat’!

BIAŁYSTOK. 30 czerwca w Galerii Słędzińskich w Białymstoku odbył się koncert „Oj to ne rosa” – tradycyjne pieśni o rodzinnych więzach (*na foto*). Wystąpiły na nim uczestniczki Pracowni Pieśni prowadzonej od kilku lat przez śpiewaczkę, etnologkę, kulturoznawczynię i zbieraczkę folkloru Julitę Charytoniuk.

Na koncercie podsumowującym cykliczne spotkania śpiewacze można było usłyszeć polskie i ukraińskie pieśni ludowe, w tym z Podlasia i Polesia. Było też wspólne śpiewanie z publicznością.

BIAŁYSTOK. 4 lipca w Centrum Aktywności Społecznej w Białymstoku Instytut ADN z Warszawy we współpracy z Fundacją na rzecz Edukacji Formalnej i Nieformalnej oraz Integracji Społecznej „M-Patia” przeprowadził zajęcia w ramach projektu VOICE, skierowanego do uchodźców z Ukrainy. Była to okazja do zapoznania się z nowoczesnymi narzędziami edukacyjnymi służącymi podnoszeniu kompetencji zawodowych.

HAJNÓWKA. 5 lipca w Parku Miejskim w Hajnówce odbył się XIX „Jarmark Żubra”. To cykliczne, popularne wydarzenie kulturalne organizowane przez Urząd Miasta Hajnówka oraz Hajnowski Dom Kultury. Jest na nim prezentowana sztuka ludowa, rzemiosło artystyczne i regionalne, a także specjały kuchni podlaskiej. Dopełnieniem są występy na scenie, pokazujące bogactwo kulturowe regionu.

W tym roku wśród występujących byli m.in. wykonawcy repertuaru ukraińskiego – „Werwoczki” z Orli i grupa folk-rockowa „Hoyraky” z Bielska Podlaskiego.

NAREWKA. 5 lipca podczas odbywającej się w amfiteatrze w Narewce Nocy Kupaly „Na granicy tajemnicy” wystąpiły dwa zespoły mający w swoim repertuarze ukraiński folk-rock – „Hoyraky” z Bielska Podlaskiego oraz „Enej” z Olsztyna, który był gwiazdą wieczoru.

BIAŁYSTOK. 16–19 lipca w Białymstoku i kilku miejscowościach regionu odbywały się koncerty „Podlaskiej

Oktawy Kultur”. W tym roku ukraińskim uczestnikiem wydarzenia był zespół ukraiński „Gerdan Theatre”, łączący muzykę i sztukę teatralną. Jak czytamy na stronie organizatora, Podlaskiego Instytutu Kultury: „Artyści zapraszają publiczność do intrygującego świata pradawnych ukraińskich wierzeń i obrzędów, ilustrowanych przejmującymi tradycyjnymi pieśniami. Zespół wykonuje je we własnych, unikatowych aranżacjach. Gerdan Theatre proponuje bardzo refleksyjną, czasem nieoczywistą perspektywę spojrzenia na ukraińskie dziedzictwo kulturowe. Artyści odważnie pokazują emocje, które będąc wyraźnie czytelne dla publiczności, pozostają jednocześnie bardzo osobiste”.

ŁOSINKA. 17 lipca w Łosince odbył się jubileusz 15-lecia istnienia Reprezentacyjnego Zespołu Gminy Narew – chóru „Harmon”. Wydarzenie zorganizowane przez Gminę Narew oraz sam zespół stanowiło podsumowanie półtorej dekady jego działalności artystycznej. Chór, prowadzony od początku przez dyrygentkę pochodzącą z Ukrainy Marię Paszko, jest uznawany za muzyczną wizytówkę gminy. W jego repertuarze są różnorodne pieśni, w tym ukraińskie.

Obchody zainaugurowano nabożeństwem, po którym odbyły się oficjalne wystąpienia. Głównym punktem był jubileuszowy koncert chóru „Harmon”. Towarzyszył mu uroczysty korowód oraz występy zaproszonych, zaprzyjaźnionych zespołów. Na scenie wystąpili wykonawcy muzyki polskiej, białoruskiej i ukraińskiej, m.in. „Werwoczki” z Orli.

CZEREMCHA. 24–26 lipca odbywał się XXXI „Ethno Festiwal Czeremcha – Festiwal Wielu Kultur i Narodów”. Wystąpiło na nim kilkanaście zespołów, a w bogatym programie były

też warsztaty śpiewu białego i tańców, pokazy filmów, obrzędów, wystawy, konferencja, spektakle, konkursy – kulinarny i harmonijkarzy oraz wiele innych wydarzeń.

Pierwszego dnia na festiwalowej scenie zaprezentował się m.in. duet Maxim&Oliczka. Wystąpili też gospodarze – zespół „Czeremszna”. Ostatniego dnia przed publicznością w plenerze Gminnego Ośrodka Kultury wystąpiły zespoły ukraińskie – „Hiloczka” z Czeremchy, która w tym roku obchodzi 30-lecie swojej pracy artystycznej, a także zaprzyjaźniony zespół folklorystyczny „Horyna” z Równego.

„Horyna” miała też okazję wystąpić przed bardziej kameralną publicznością – w sali GOK-u **25 lipca** jej członkowie pokazali obrzęd zbierania jagód z towarzyszącymi mu pieśniami poleskimi, a następnego dnia poprowadzili warsztaty taneczne. **26 lipca** odbyło się m.in. spotkanie autorskie oraz promocja książki „Motanki” Michaliny Nesterenko, Polki mieszkającej w Ukrainie. Z kolei już po zakończeniu głównych dni festiwalu, lecz jako jego integracyjna część, odbyły się tradycyjne warsztaty śpiewu białego. W dniach **27–29 lipca** pieśni ukraińskich z Polesia uczyła Ludmyła Wostrikowa, etnomuzykolożka, wykładowczyni, pochodząca ze wsi Rokitne na Polesiu, kierowniczką „Horyny”. Kilkanaście osób pod jej okiem poznawało technikę archaicznego śpiewu ukraińskiego.

Głównym organizatorem „Ethno Festiwalu Czeremcha” było Stowarzyszenie Miłośników Kultury Ludowej w Czeremsze.

NURZEC-STACJA. 25 lipca odbyły się Dni Nurca-Stacji. Były koncerty, parada motocykli, rajd rowerowy, zbiórka charytatywna na rzecz chorej dziewczynki, atrakcje dla najmłodszych, oraz wieczorna dyskoteka z DJ-em. Koła Gospodyń Wiejskich z Nurca-Stacji oraz Żerczyc przygotowały stoiska z regionalnymi potrawami. Na scenie z kolei prezentowali się wykonawcy repertuaru polskiego, białoruskiego i ukraińskiego. Wśród występujących był zespół „Horyna” z Równego, stając się jedną z atrakcji muzycznych imprezy.

Ludmyła LABOWICZ
Foto Ju. Hawryluk, L. Labowicz

Славко Кулік — Бахмати Sławko Kulik — Bachmaty 2026

Jakoje ż chorosze mi°scie tyji Bachmaty
Ji°dut siudy Ukrajinci i jichni braty
Zawždy w subotu uże od li°t
Prytiahaje sioje mi°scie jak mi°d

Якоє ж хороше місце тиї Бахмати
Ї°дут сюди українці і їхні брати
Завжди в суботу уже од лі°т
Притягає сьое місце як мід

Ji°dut siudy ministry i harny lude
Bo znajut szczo cikaswo tut bude
Chot° po tradyciji buła nypohoda
Musyt takaja sioho mi°scia uroda

Ї°дут сюди міністри і гарні люде
Бо знають що цікаво тут буде
Хоть по традиції була нипогода
Мусит такая сього місця урода

Wi°tior takij szczo palatki zrywaw
A doszcz sztyry razy stychamy dawaw
Lude ne pobojalis° tekieji pohody
Ne propustyli odneji w rokowy nahody

Vi°тьор такий що палаткі зривав
А дощ штири рази стихами давав
Люде не побоялись текеї погоди
Не пропустили однеї в рокови нагоди

Ludy t°ma-prot°ma siudy prybuła
I czudna atmosfera sioli°ta buła
Usio projszło do kuncia jak treba
Wynki puskali, ohni puszli do neba

Люди тьма-протьма сюди прибула
І чудна атмосфера сьолі°та була
Усьо пройшло до кунця як треба
Винкі пускали, огні пушли до неба

Na sceny artysty chutko mynialiś
Mni° „Szarawary” welmy spodobaliś
Na kuneć czudowa „Narva” zahrała
Prorocz° „Biłu chmaru” zaspywała

На сцени артисти хутко минялись
Мні° „Шаравари” вельми сподобались
На кунець чудова „Нарва” заграла
Пророч° „Білу хмару” заспівала

«Працюймо будуть наслідки. А постараємось, будуть успіхи», – ось такі два речення не раз чула від Юрія Гаврилюка на кінець розмови про свої матеріали для «Над Бугом і Нарвою». Але не тільки...

Індивідуаліст з-під більського городища

26 квітня 2026 року – бенефіс Юрія Гаврилюка. Повний зал людей. Представниці консульства України в Люблині, представниця підляського воєводи. Також бургомістр Більська, міста, в якому все життя, з перервою на університетське навчання, проживає «винуватець» події. Після доповідей, спогадів, ведучі зачитують численні побажання, які прийшли з Польщі та України.

Ювіляр сидить у великому кріслі, час від часу легко посміхається. У залі співпрацівники, друзі. У першому ряді родина: дружина, син, двоюрідні сестри з чоловіками, хрещена мати. Серед них мала сидіти також мама Юрія. Не дочекала. Відійшла у позаминулому році, тому подія, що первісно мала бути приурочена до ювілею 60-річчя Юрія, відбувається тільки зараз.

Один з найближчих співпрацівників ювіляра, директор Підлясь-

кого наукового інституту, Григорій Купріянович: *...хотів я запропонувати тепер інтелектуальний експеримент: уявімо собі, дивлячись на українське життя на Підляшші протягом 40 років, що Юрія Гаврилюка не було, що немає цього всього, що він за ці майже 62 роки свого життя зробив. Вже уявили собі це? Думаю, що після такого експерименту можна краще зрозуміти роль і значення Юрія Гаврилюка для Підляшшя, для збереження, вивчення і розвитку української спадщини нашого регіону.*

Дещо про сімейну історію

Сам Юрій жартома каже, що він не з села, не з міста, але з бібліотеки... Що ж – пів століття тому читання було основною розвагою та джерелом знань про минулий і сучасний світ, тим більш, що перші кільканадцять років життя він про-

вів на окраїні простору, що зараховується до території Більська, але від міської забудови було це місце віддалене – оточена полями й лугами місцина над річкою Білою, цією самою, над якою розташовується і більське городище. Саме тут його дід отримав кольонію, в ході ще довоєнної комасації ґрунтів.

Григорій Купріянович: *Рід батька, як часто підкреслює Юрій Гаврилюк, мав своє коріння в підбільському Видові. Не було це звичайне село, його мешканці, хоч жили у селі, були міщанами. Видово має довгу історичну метрику, адже перша згадка про нього сягає 1501 р., коли Видовщина згадується в привілею для Більська, виданому Великим князем литовським, руським і жемайтським Олександром Ягайлончиком. У списках мешканців Видова у XVIII ст. знаходимо також прізвище Гаврилюк. Це глибоке закорінення і свідомість історії знайшли віддзеркалення у діяльності і активності найвідомішого носія цього прізвища – Юрія Гаврилюка.*

Родина мами походила із села Рейпичі, офіційно відомого як Райки. Галина Куклик, з дому Лопатюк, хресна мати Юрія, каже мені, що з цієї місцевості було біля 7 кілометрів до Більська. Пані Галина трималася разом з Любою.

— Люба, як на таку просту жінку, була інтелігентна, вміла знайти в кожній ситуації. Моя мама була її хресною. Я молодша пару літ від Люби. Творили ми одну пачку. Робили ми п'єси, але по-білоруськи. У війсці були забави. Мало було хлопців, приїжджали хлопці з інших війсок.

Батьки Юрія познайомилися, працюючи у рошарні льону в Більську. Вони жили спершу на кольонії, розташованій під селом Біла, відтак у цій частині Більська, що ближча саме Рейпичам, Дуб'яжинові й іншим селам, в яких проживали ближчі й далші Любині родичі.

Індивідуаліст

Йолянта Оверчук, двоюрідна сестра Юрія Гаврилюка, сьогодні викладачка Білостоцької політехніки, каже, що в дитинстві вони багато часу проводили з Юрієм (вони, по суті, ровесники).

— Ми часто зустрічалися з ним у нашої найбільш коханої бабусі Ольги. Бувало таке, що ми у цьому самому часі проводили канікули в бабці — навіть сільських корів разом пасли, або принаймні водночас приїжджали на відпуст Іллі, який особливо відзначають у Райках, що належать до Іллінської парафії у Пудбіл'ові. Пізніше цей контакт трохи послабився, кожний пішов своїм шляхом. Але пам'ятаю, коли мені було з 10 років, ми відвідували з батьками тітку, дядька та Юрка. Однак коли ми до них приїжджали, найчастіше ми проводили час з тіткою та дядьком. Юрко тільки привітався зі мною і старшими сестрами й завжди мав роботу, яку мусив закінчити, мав свої справи. Він завжди був великим індивідуалістом.

Про індивідуалізм Юрія згадує також український бард у Польщі, Роман Гавран, який виступив на кінець бенефісу з добіркою своїх пісень, зокрема, на слова віршів Василя Стуса.

— З Юрком ми знайомі з 80-тих років. Вперше зустрілися на Лемківщині. Гаврилюк такий був, що він завжди сидів десь з боку. Так горілки не пив, дівчатами ся не інтересував.

Шляхи до українства

Гаврилюк, як чимало інших українських діячів Підляшшя, закінчив Загальноосвітній ліцей з навчанням білоруської мови — один з двох у Більську, адже була загальна опінія, що він кращий, коли йдеться про рівень навчання. Білоруської мови, нібито рідної, було кілька годин у тижні, Юрій пригадує собі однак, що важко йому було правильно підписати білоруською фотографії з Підляшшя, які вислав він до білостоцького тижневика «Ніва» (приходилося користуватись словником).

Перші свої вірші він писав мовою, якою вони говорили вдома, тобто *по-своєму*. Поштовхом було познайомлення з людьми, що мали зв'язки з цією білоруськомовною «Нівою», все ж на зустрічі з ліцеїстами відкрито говорили, що місцева мова це не білоруська, але українська говірка.

В інтерв'ю, яке взяв з ним в 2022 році для «Українського альманаху» Славомір Савчук, Гаврилюк згадує цю зустріч у 1982 році: У останніх місяцях третього класу почалася моя «самоукраїнізація», трохи парадоксально, бо поштовхом стали відвідини зборів білоруського гуртка «Разбуджани глас». Цей гурток почав діяти у школі «за Солідарності», найпізніше у 1981 році, мав навіть на коридорі свою стінгазету, але зацікавлення у мене не викликав. Тоді однак підмовив мене колега з класу. Заходимо на ці збори, а там кореспондент «Ниви» Іван Киризиук з Юрієм Трачуком, тоді працівником «Ниви», говорять про те, чого мені, як сьогодні видно, саме було й треба — що в нас мова українська, до того ще й щось із книжки української прочитали. А коли є у нас люди, що такі речі голосно говорять, то треба з ними дружити та щось спільно робити...

Григорій Купріянович: Почав писати поезії вже в ліцеї, де експериментував, чи можна вкласти поетичне натхнення в рудну пудляську відувську говірку. Варто зазначити, що тоді це не було так очевидним як тепер, до цього було лише кількох авторів, які вдавали-

ся до писання підляською українською говіркою. Перший вірш, «Рудодна хата», написав у червні 1982 року, інспірацію для цього дали підляські поети старшого покоління Іван Ігнатюк та Іван Киризиук. Ці поетичні спроби Юрія виявилися дуже вдалим. Для мене особисто Юрій Гаврилюк записався б в історії української літератури в цілому і в історії Підляшшя навіть тоді, коли б написав тільки один вірш, який став програмним для українського відродження на Північному Підляшші у 80-і роки ХХ ст. — це вірш «Мово наша».

Мово наша
Батькув і дідув наших
Молітво наша
До руднеї земліє

Ти як маті рудна
До сну нас колихала
Учила ти нас жити
Якімі статі нам людьмі

Ти як кров горача
Між народа кружиш
Кажди чоловік
Серцьом є твоїм

І хоч ти була
«Генію пана недоступна»
Царам ненавістна
Ми тебе зберегли

Збережемо ми тебе
І в теперішні нам час
Будемо тобою говорити
І не загине слієд по нас.
(Текст за антологією
«Країна свого слова»)

Маєстро/Mistrz

Одна з ведучих бенефіс, Дорота Шупер-Якуб'юк, перед імпрезою у швидкому темпі мусила пригадати собі все, що знала з Юркових писань. Прочитувала також його поетичні твори в пресі. Дорота за освітою філологиня, закінчила варшавську україністику, а відтак ще дві інші вищі освіти. Зараз працює викладачем та державним екзаменатором польської мови як іноземної у Білостоцькій політехніці.

Дорота каже, що прізвище Гаврилюка асоціюється людям перш за все з істориком, журналістом, може ще з фотографом. Шкода, що мало хто знає його цікаву поезію та короткі свободні філософські тексти.

— У цих тестах він трішки такий обсерватор нашого суспільства, того, що довкола. Він спостерігає за людьми, за процесами, які відбуваються. І про село під Більськом, і про місто Більськ, і про цікаві історії пов'язані з його подорожами. Отже, він дивиться, спостерігає і записує. І це мені дуже сподобалося й спонукало до того, щоб тих Гаврилюкових текстів трішки більше прочитати.

Доктор Дорота Місіюк, науковий працівник Білостоцького університету у своїй доповіді під час бенефісу часто іменує Юрія Гаврилюка Маєстром. Цим словом захоплена Галина Куклик, хресна мама Юрія, яка признається, що під час бенефісу усвідомила собі, що не знала навіть половини досягнень похресника. Так, він запрошував її на зустрічі, дарував книги, але ніколи не хвалився.

Доктор Дорота Місіюк вказує на те, що Гаврилюк глибоко закорінений в українську культуру: *Dora stał w otoczeniu żywej kultury lokalnej, w której opowieści rodzinne, przekazy ustne i mikrohistorie codzienności były naturalnym elementem życia. Lata studiów eksponowały go na perspektywę globalną. Świadomy wybrał lokalność, bowiem wybrał w swoim piśarstwie uważność, odpowiedzialność. Lokalne rytuały i symbole, detale zachowań i obyczajów przepisał w swojej twórczości na język uniwersum, a temu co zwyczajne tutaj nadał znaczenie ogólne.*

Дорота Шупер-Якуб'юк вважає, що Гаврилюкова творчість, зокрема поезія, вимагає дослідження. Може хтось незадовго напише дисертацію на цю тему? Каже, що поет має кращі й гірші вірші, як кожний. Треба їх прочитати, проаналізувати. Багато в тих творах філософії і це на думку Дороти пов'язане з вдачею Юрія. Він ніколи не спішить, має час, щоб зосередитись. Він має специфічний дотеп, такий, щоб нікого не образити. Вміє також ставитись до себе з певною часткою іронії, сміятися сам з себе.

Начитавшись Антонича?

Так хочеться артистом бути

Ще більш ніж собаці

до місяця повного вити

Ще більш ніж богословові

Вигадувати оправдання Господу

Що з Його допусту

Народжуються потворні каліки

Та ламають людей недуги

На які не знайти ліки

А матеріалісти завжди
Можуть самі себе повтішати
Що я просто єнна мутація гєнна
Лиш менше вдала!
(12.08.2014 р.)

Увага до деталей

Юрій знаменитий спостерігач сьогодення. Зокрема видно це в книжці «Хронологіон», яку видано у 2014 році в Перемишлі.

Дорота Шупер-Якуб'юк: Мене заінтригувало те, як Юрко-поет ставиться до деталей. Він дуже обдайливий про подробиці, наприклад запам'ятовує посмішку продавчині в магазині, він буде пам'ятати, як віз свою маму в машині, про що вони розмовляли, їдучи від лікаря. Так якби Юрко дивиться на це з боку. Мама скаже 3-4 слова, а Юрко до того добирає філософію.

Ось фрагмент «хронологіонного» запису (написане 22 роки тому):

Їдемо сьогодні з лікарні. Вулицею йде стара жінка. — О, як вже Толвіньська помалу йде, — кажуть мама. — О, бачте, — кажу я, — виникла у мене дуже філософська думка, але не буду її казати вголос, бо вона дуже декадентська.

А ось ця думка: Як би людина не йшла — швидко чи повільно, то й так кожний крок наближає її до смерті. Зокрема у віці коли вже ходиться дуже повільно, а людина робиться як яйце — в нього ж шкаралупа може й тверда, але якщо її розтрити, то вже не зростеться...

А це одна думка, неначебто і філософська. Життя це змагання з безконечною скелею майбутнього.

Постійно відколупуємо з неї хвилини, години, дні буття нашого. Калічимо руки, калічимо ноги, а то й розбиваємо голови в проритому нами коридорі повсякденності...

Гаврилюкова «rozmowa z dawnymi czasy»...

Дорота Місіюк в доповіді під час бенефісу: *To właśnie w symbolach – często nieoczywistych – kryje się głębia jego narracji. U niego przeszłość nie jest zamknięta. Jest żywa, obecna w języku, w krajobrazie, w pamięci rodzinnej. Czytając Hawryluka, trzeba widzieć, jak te warstwy nakładają się na siebie i jak współczesność wciąż prowadzi rozmowę z dawnymi czasami. Jego narracje mają rytm przypominający opowieści mówione – płyną spokojnie, ale z wyczuwalnym napięciem. Bohaterowie nie są postaciami literackimi, lecz świadkami historii, których głosy autor umiejętnie wprowadza do tekstu. Choć Hawryluk jest historykiem, jego język ma w sobie coś z eseisty i poety. Połączenie dokumentu i literackości – to jego znak rozpoznawczy. Dokument daje wiarygodność, literackość – głębię. Dzięki temu lokalne historie stają się opowieściami o ludzkim doświadczeniu, a nie tylko zapisami faktów. W czasach, gdy Europa na nowo definiuje swoje granice kulturowe i polityczne, a wszędzie straszy kultura masowa, twórczość Hawryluka nabiera szczególnej aktualności. Pokazuje, że tożsamość mniejszości narodowych nie jest dodatkiem do historii Europy – jest jej integralną częścią. Hawryluk przywraca widzialność tym, którzy przez dekady*

byli niewidoczni. Jego praca to forma ratowania pamięci, zanim zniknie. To archiwum, ale żywe – otwarte, dialogiczne, wciąż dopisywane.

Дорота Шупер-Якуб'юк: *Сиджу одну годину, другу, третю, не хочеться закінчувати. Позаписувала собі щось з тих Юркових текстів, знаєш, книжок обмаль. Ось, наприклад таке: «Затримує мене дозроження поліція. Питають чи я щось пив. А може би так поцікавилися, чи я щось їв». Або такий гарний настроєвий вірш:*

Великодні писанки
Мальовані традицією
Освячені ніччю
Коли Христос воскрес
У вірлянській церкві
Над якою Михаїл Архистратиг
Возносить свій захисний меч
Перед злом-демоном
Кожного року від завжди
До кінця вічності
Кожний рік інший
І такий сам
(Більськ, 05.05.2002 р.)

Сильно тяжка посилка з творами

Люди, з якими говорю, в більшості не знають того, що написав Юрій Гаврилюк. Один з мешканців Підляшшя прямо каже Романові Гавранові, що Гаврилюк для них надто мудра людина. Роман Гавран запевняє, що вже скоріше знав, що має до діла з непересічною, хоч дуже скромною людиною. Вихованою на пограничному Підляшші, а культура пограниччя, у тому числі Підляшшя, дуже цікава, файна, з огляду на різноманітні впливи.

Декілька років тому Роман просив Юрія переслати йому свої твори. Товариш слова дотримав, посилка надійшла.

— Я пішов на пошту в Лігниці, а пані сказала, що я сам цього не двигну. Питаю: А що це є? – А то така пачка, деś з півночі прийшла до вас. Він прислав мені стільки творів, які він написав, я поняття не мав про їхню кількість, що Юрій так багато зробив.

Історик і минуле Підляшшя

Директор Підляського наукового інституту, історик Григорій Купріянович, знайомий з Юрієм Гаврилюком сорок років. Він вважає, що одним з найбільших досягнень Юрія є те, що він зміг створити картину історії Підляшшя, враховуючи ширший етнокультурний контекст. Тобто в парадигмі бачення Підляшшя як частини українського етнокультурного простору. Це дуже важливе, оскільки, коли на історичний процес дивимось відірвано від ширшого контексту, ми бачимо його фрагментарно. Тому дуже важливе є те, щоб подивитися на історичні події у якомога найширшому контексті, важливо також який це контекст. А Юрій Гаврилюк показав, як треба дивитися на історію Підляшшя через призму цього, що воно було й залишається частиною українського етнокультурного простору. Тобто ті процеси, які відбувалися на Підляшші, були елементом процесів, які відбувалися по всій території, де функціонує чи функціонувала українська мова й культура. Це перспектива бачення історії й культури українців Підляшшя, як частини загальноукраїнської культури й історії.

Галина Куклик, яка прочитала декілька книжок Юрія, зокрема й «Від Володимирових походів до лінії Керзона», каже, що її похресник «науково довів, що ми тут українці». Від родини чую, що описування оцього українства в книжках не дуже таки було до вподоби одному з дядьків Юрія, який вважав себе білорусом.

Дорота Шупер-Якуб'юк: *Я сама захоплююся його історичними книжками. Там стільки цікавих речей... У 90-их роках Юрко написав книжку «„Kraje ruskie Bielsk, Mielnik, Drohiczyń”. Rusini-Ukraińcy na Podlaszu – fakty i kontrowersje», у якій знайшла-ся мапа з західними кордонами Київської Русі...*

— Думаєш, що ця книга, інші його книжки змінили свідомість людей на Підляшші? — запитує Дороту.

— Думаю, що так. Я привезла цю книжку Гаврилюка моєму батькові, переселенцю з акції «Вісла». Він її прочитав, питає мене: «Доню чи ти знаєш, що Київська Русь сягала до Суража?». І показує це на карті в книзі Юрія. А я не знала, що ці сліди дуже близько. Мій тато був так захоплений тим, що от таке Підляшшя, така собі країна, а там сягала границя нашої Руської землі.

— Він зробив те, чого не зробив ніхто до нього? — продовжую розмову з Григорієм Купріяновичем.

— Саме так. Роль історика полягає не лише в тому, щоб зібрати історичні факти й навести їх в якомусь порядку, але й пошукати їм інтерпретацію, тобто допомогти людям, і в першу чергу самому собі, зрозуміти історичні процеси. Без цього розуміння історична книжка так насправді є зведенням фактів, які можуть бути незрозумілими. І роль іс-

торика саме дати контекст, розуміти цей контекст і його пояснити. І саме це робить Юрій.

Пам'ять — це не розкіш

Дорота Шупер-Якуб'юк: *Юрій Гаврилюк людина надзвичайно скромна, дуже талановита й дуже працьовита. Він зробив величезну роботу, я взагалі не бачу Підляшшя без його творчості. Без його спостережень, його поезії, історії, публіцистики й інших його досліджень. Він людина абсолютно виняткова.*

Журналістка Людмила Лабович згадує, що виховали її Гаврилюкові книжки. Вона зовсім по-іншому уявляла собі їхнього автора.

— Ми всі виростили на книгах Юрія Гаврилюка. Я входила в український рух наприкінці 90-их років. Який був перший контакт, перші знання? Саме з його книжок. Читаєш, уявляєш собі інтелектуала, когось на п'єдесталі. Знайомишся і виявляється, що це дуже симпатична людина. Він возив мене та дівчат з Інституту народознавства у Львові, які приїхали тут в експедицію, щоб досліджувати фольклор, по різних селах Підляшшя (потім вони видали книжку «Традиційні пісні українців Північного Підляшшя»). Я була здивована, що Юрій присвячує свій час, возить нас від села до села. До того я бачила веселу людину, яка поводить себе кимось дуже важливим, говорить з автоіронією, кепкує.

Але він також фахівець. Багато років використовували його знання як експерта, знавця. Коли наприклад мали ми такий мертвий сезон, коли не було імпрез, завжди можна звернутися до Гаврилюка й записати цікаву передачу для телебачення або радіо. Про якусь цікаву людину з Під-

ляшшя, про історичний факт, важливі роковини. Він має знання про багато фактів.

Людмила Лабович згадує також, що деякий час Юрій сам працював журналістом в україномовній телепередачі. Вона пам'ятає його цікаву програму про скарб знайдений в селі Пилипки. Вони вже разом їздили у Дорогичин, записували там передачі про короля Данила, Дорогичинську битву. Юрій Гаврилюк розповідав про давню архітектуру, пам'ятки минулого, цікаві хрести, які він віднайшов, мандруючи Підляшшям.

Питаю в Григорія Купріяновича, чи історичні надбання Юрія Гаврилюка найважливіші серед того, що він зробив.

— Я думаю, що в різних сферах Юрій Гаврилюк відіграє важливу роль. Я б не посмів сказати, що його праця як історика важливіша ніж те, що він наприклад робив як поет. Його творчість як поета є важливим елементом будівництва українського культурного простору на Підляшші. Це сам по собі феномен — його літературна праця, а для мене особисто його поезія. Деякі вірші Гаврилюка можна вважати класикою української підляської літератури, творами, які формували наше сприйняття світу, наше сприйняття власної ідентичності.

Дорота Місіюк: *Widzimy człowieka, który całe swoje życie poświęcił temu, by inni mogli zobaczyć siebie wyraźniej. Człowieka, który z drobnych śladów potrafi zbudować opowieść, a z opowieści — przestrzeń, w której rodzi się tożsamość. Mistrz Hawryluk uczy nas, że pamięć nie jest luksusem, lecz obowiązkiem. Że lokalność nie jest prowincją, lecz światłem, które pozwala zobaczyć daleko. Że mniejszość nie jest margine-*

sem, lecz pełnoprawnym głosem europejskiej kultury. I że historia – ta prawdziwa, żywa – zaczyna się zawsze od człowieka, który ma odwagę słuchać.

Хай текст бачать мої очі!

У четвер вранці, 8:28, отримую смс-ку від Юрія Гаврилюка: «Прислай, будь ласка, текст». – «Вже? Думала пару днів ще є». А він: «Пара чи не пара... Так співали ми у 1980-х. В неділю до півночі хай Твій текст бачать мої очі!».

— Яким Юрій Гаврилюк є шефом? – питаю в Людмили Лабович, секретаря редакції «Над Бугом і Нарвою». На початку вона обережно добирала слова.

— Для мене це є така безпроблемна співпраця у тому сенсі, що кожен знає свої обов'язки й ми властиво не мусимо проводити багатьох годин на редколегіях, переговорювати, що і як. Кожен знає що має робити, знає про обсяг того, чим займається й просто це ефективно йде вперед. Може це також пов'язане з тим, що він індивідуаліст, можливо важливіша для нього індивідуальна праця, аніж праця в широкому колективі.

Як журналіст, особа, яка пише – він перфекціоніст. Любить донешувати, любить знайти джерела, зосередитись на одному. Підходить до того з великим ентузіазмом. Найважливіший творчий процес – щоб гарно все зробити, щоб не було будь-як. В нього немає неякісності, завжди все зроблено на найвищому рівні. Це стосується як історичних матеріалів, але й інших також. Інколи це затягує час, праця триває довше, буває, номер виходить пізніше. Але має бути зроблено ідеально. Перфекціоніст, якому на доброму кінцевому ефекті залежить більше, аніж на тому, щоб було зроблене швидко.

На думку Григорія Купріяновича послідовність, наполегливість Юрія Гаврилюка у тому, чим він займається, це окрім пристрасті творити також велике почуття відповідальності, що це треба зробити, свідомість, що якщо він цього не зробить, не знати, чи знайдеться хтось інший.

Єва ПОЧТАР

Фото з бенефісу Людмили Лабович та Андрія Здановича. Інші фотографії з події в попередньому числі журналу.

Śniadanie u Czochowlanek

Internet jest kopalnią wiedzy. Znalazłem wiadomość, że Koło Gospodyń Wiejskich „Czochowlanek” z Czech Orłańskich* w długi weekend na początku czerwca organizuje śniadania dla gości w cenie 50 złotych. Postanowiłem skorzystać z propozycji. Przybyłem jako jeden z pierwszych. Zostałem przywitany z uśmiechem przez miłe panie. Wyjaśniły mi, jakie potrawy przygotowały dla gości. Większość potraw była przez nie przygotowana z miejscowych produktów. Specjalnością jest kawa według miejscowej receptury. Mnie smakowała.

Stopniowo przybywało gości. Stworzyła się miła atmosfera i prowadziliśmy ciekawe rozmowy z gośćmi z różnych stron Polski. Był także jeden Białorusin. Rozmowy dotyczyły spraw zawodowych, zainteresowań, nie obyło się bez tematów politycznych i obyczajowych. W trakcie zagłądali do świetlicy przejeżdżający szlakiem green velo rowerzyści. Byli po śniadaniu, więc częstowali się tylko ciastem i kawą. Byli mile zaskoczeni i chwalili pobyt na Podlasiu.

Dwie godziny bardzo szybko zleciały. Podziękowałem za śniadanie i miłą atmosferę i wyszedłem na zewnątrz, a tu naprzeciwko świetlicy siedzą na ławeczce trzy seniorki. Okazało się, że to one zatrzymywały rowerzystów i kierowały je na śniadanie do świetlicy wiejskiej.

W tym miejscu trzeba wspomnieć, że KGW „Czochowlanek” działa od trzech lat i zrzesza 16 osób. Organizuje śniadania, bierze udział w festynach i wspomaga SP w Dubiczach Cerkiewnych. Niestety świetlica ma słabe zaplecze kuchenne. KGW złoży-

ło wniosek o jej przebudowę poprzez rozbudowę zaplecza kuchennego i łazienki. Mam nadzieję, że szybko do czeka się realizacji tego projektu i będzie działać jeszcze prężniej.

W imieniu KGW „Czochowlanek” zapraszam na śniadanko do Czech Orłańskich. Jest naprawdę zjawiskowo.

Sławomir KULIK

*Rzeczywista nazwa miejscowości brzmi ‘Czochi’, stąd też ‘Czochowlanek’ (red.).

Pro kolisznich orleńskich susi^eduw... „Szalom mimo wszystko 2026”

Koli zabrakło żydu^ow, pametioju pro jich zanialiś susi^edy...

Wu^orla to takoje mi^eście, de jak-by ne krutywś, to od istorycznoho proszłoho ne wywineszsia. Nad – do neszczodawna derewiannym sełom – probiwałaś hora bi^ełoji welikoji żydu^owśkoji szkoły. Teper toj budynek nazywajut synagoga, ale koliszni lude howoryli, szto to żydu^owśka szkoła i je wona świ^edkom welikoji proszłości naszoji miscewosti. I to prawda, no tych, szczo budowali toj budynek, do ktoroho chodyli molityś, załatw-
laty ważny sprawy, wże nema. Holo-caust zrobiw swoje. Poczti nycto ne prożyw, a tyje szczo prożyli, wyjicha-
li u weliki świ^et. Odnak pamet’ osta-
łaś. Pamet’ pro zhu^odne życie czerez
ponad trysta li^et miscewych rusinu^ow
i żydu^ow. Pro jichni spu^olny samoobo-
rony protiwnacjonalistam, pro jichni
mi^eszany małżeństwa, a i pro wi^ech
ludi, ktorzych nimečki faszizm wy-
mordowaw.

U Wu^orli pamet’ pro żydu^owskich
susi^eduw dowszy czas trywała szcze
i w mowi. Obadwa tyje narody zna-
li swoje nari^ecza. Żydy orleński welmi
dobre howoryli w naszum ukrajinś-
kum miscewum zapi^ewi, a i naodwo-
ru^ot – orlenci znali jidysz. Szcze bo-
hato li^et po wujni^e chłopci z Wu^orli
dohoworuwaliś w jidysz mi^eż soboju
w „temnych kwestijach” (jak trapła-
łość z kawali^erami z inszych sełow po-
bityś), a na moju^om wesi^eli, u 1987 ro-
kowi, jak starszy hosty dobre popili,
to stali spiwaty po żydu^owśkomu.

My u Wu^orli pometajem. Sam zo
swojeji inicjatywy postawiw pom-
nik, na ktorom napisane w czoty-
roch mowach słowo „susi^edam”.
Každoho roku robim marsz pame-
ti, a ostatni sztyry roki organizuje-
mo festiwal pod nazwoju „Szalom
mimo wszystko”. Je to festiwal od-
kryty. Je tu mi^eście ne tu^olko na ju-
dejśku kulturu.

Relaciju z ostatnich podi^ej peresy-
taju z fotohrafijami.

Marko CHMELEWSKI

Bly to cztery obfitujące w wydarzenia dni żydowskiej kultury, historii
i pamięci w Orli. Od 22 do 25 lipca odbywał się festiwal „Szalom mimo
wszystko 2026”, poświęcony kulturze żydowskiej, historii, pamięci i dzie-
dzictwu dawnej społeczności żydowskiej Orli.

Przez cztery dni podlaska miejsco-
wość stała się miejscem spotkań arty-
stów, filmowców, historyków, badaczy,
muzyków, fotografów oraz mieszkań-
ców i gości z Polski i zagranicy. W pro-
gramie znalazły się koncerty, projekcje
filmowe, wystawy, spotkania autorskie,
wykłady, przedstawienia teatralne,
warsztaty oraz wydarzenia poświęcone
historii samej Orli.

Orla – miejsce, w którym historia ży- dowska wciąż jest obecna

Festiwal odbywa się w miejscowości,
której historia przez stulecia kształto-
wana była przez współistnienie różnych
kultur i społeczności. Jednym z najważ-
niejszych świadectw żydowskiej prze-
szłości Orli jest zabytkowa synagoga,
należąca do najcenniejszych zachowa-
nych materialnych śladów dawnej spo-
łeczności żydowskiej regionu.

Dlatego jednym z ważnych tematów
tegorocznego festiwalu była pamięć o
żydowskich mieszkańcach Orli oraz po-
trzeba zachowania miejsc związanych z
ich historią.

Szczególne znaczenie miała prezen-
tacja historycznych fotografii przedsta-
wiających przedwojenny wygląd sy-
nagogi w Orli, przygotowanych przez
Andrzeja Puchalskiego w ramach gran-
tu Forum Dialogu. Fotografie pozwoliły
uczestnikom zobaczyć budynek w okre-
sie, gdy był on żywym centrum religij-
nym i społecznym lokalnej społeczności
żydowskiej.

Od Miriam Kressin do współczesnej kultury żydowskiej

Program festiwalu pokazał niezwy-
kłą różnorodność kultury żydowskiej –
od tradycji jidysz i historii przedwojen-
nej Polski po współczesną sztukę, film
i muzykę.

Wydarzenie rozpoczęło się wie-
czorem poezji śpiewanej „Bardic We-
dnesday”, z udziałem artystów z Fran-
cji, Ukrainy i Polski. W czwartkowym
programie filmowym znalazła się pre-
zentacja poświęcona Miriam Kressin,
aktorce polskiego i żydowskiego pocho-
dzenia, jednej z najważniejszych postaci
teatru i filmu jidysz. Jej związki z Orlą

oraz kariera artystyczna zostały przedstawione przez kolektyw artystyczny Kaufman Bros&Sistas oraz fotografa Andrzeja Górskiego.

Publiczność mogła następnie obejrzeć dokument *naszoho zemlaka* Piotra Nesterowicza „Pocztówka z nieba”, po którym odbyło się spotkanie z reżyserem. Wieczorem zaprezentowano wystawę fotograficzną Zvi Slepna „On Your Walls, Jerusalem – A Personal Journey”, a także jego film *Polin* z polskimi napisami.

Program filmowy zakończył pokaz filmu Edwarda Zwiczka „Defiance”, poprzedzony prezentacją historii braci Bielskich i działalności Stowarzyszenia Żydów Weteranów i Ofiar II Wojny Światowej.

Wystawy, historia i pamięć

Piątek był szczególnie bogaty w wydarzenia poświęcone dziedzictwu żydowskiemu. Otwarto m.in. wystawę „Sztetl” Muzeum POLIN, wystawę plenerową „Światło” Lubow Szlichty, wystawę fotograficzną „Hasidim” Joanny Sidorowicz oraz wspomnianą prezentację historycznych fotografii synagogi w Orli.

Ważnym punktem programu było również spotkanie z Fundacją Borussia, podczas którego Kornelia Kurowska i Joanna Wilengowska przedstawiły projekt „Warmia w Podlasiu”.

Wieczorem odbyło się spotkanie z prof. Marcinem Wodzińskim poświęcone opowieściom chasydzkim oraz prezentacji jego książki. Dzień zakończyły spektakle „SHALOM! Jewish Score. Kiedy niebo śpiewa po żydowsku” w wykonaniu Niezależnej Manufaktury Tanecznej oraz „Testament” w wykonaniu Teatru Seniora NOTOCO.

Historia, której można doświadczyć

Sobotni program połączył historię z aktywnym uczestnictwem. Odbyły się warsztaty kulinarne, zajęcia Klubu Hebrajskiego poświęcone znaczeniu żydowskich imion oraz „Historyczny Rajd” – wycieczka po Orli i okolicy wozem konnym.

Uczestnicy poznali również niezwykłą historię Feliksa Topolskiego, polskiego malarza, satyryka i kronikarza XX wieku, a także wzięli udział w spotkaniu z Yaronem Karolem Beckerem.

Kolejne spotkanie poświęcone było społeczności żydowskiej w Karpatach Rumuńskich. Festiwal zakończył się

wieczorem koncertowym z udziałem Indii Czajkowskiej, zespołu Freyghish Orchestra.

Kultura jako sposób zachowania pamięci

„Szalom mimo wszystko” nie jest wyłącznie festiwalem artystycznym. To również próba przywracania obecności żydowskiej historii w przestrzeni współczesnej Orli.

W miejscach, w których przed wojną żyły tysiące ludzi, zachowało się niewiele materialnych śladów ich codziennego życia. Dlatego każdy zachowany budynek, fotografia, dokument, wspomnienie czy opowieść ma szczególną wartość.

Zachowanie synagogi w Orli jest ważnym elementem tego procesu. Jej przyszłość jest związana nie tylko z ochroną zabytku, lecz także z odpowiedzialnością za zachowanie pamięci o społeczności, która przez pokolenia współtworzyła historię miejscowości.

Tegoroczny festiwal pokazał, że zainteresowanie żydowską historią Orli wykracza poza lokalną społeczność. W wydarzeniach uczestniczyli przedstawiciele świata kultury, nauki i ochrony dziedzictwa, a także artyści i goście z zagranicy.

„Szalom mimo wszystko” – mimo wszystko pamiętamy

Nazwa festiwalu ma szczególny wymiar. „Szalom mimo wszystko” odnosi się zarówno do tragicznej historii europejskich Żydów, jak i do współczesnej potrzeby zachowania pamięci, dziedzictwa i kultury. Orla pokazuje, że pamięć nie musi oznaczać wyłącznie patrzenia w przeszłość. Może stać się punktem wyjścia do współczesnego dialogu, edukacji i współpracy.

Organizator wydarzeń Fundacja Synagoga Otwarta ma nadzieję, że festiwal będzie nadal rozwijał się jako ważne wydarzenie kulturalne na mapie Podlasia, a jednocześnie przyczyni się do zwiększenia zainteresowania ochroną i przyszłością zabytkowej synagogi w Orli – jednego z najważniejszych świadectw żydowskiej historii regionu. Bo aby pamięć mogła przetrwać, potrzebne są nie tylko wspomnienia. Potrzebne są także miejsca, które tę pamięć przechowują.

Festiwal „Szalom mimo wszystko 2026” odbył się dzięki wsparciu Województwa Podlaskiego.

Marek CHMIELEWSKI
Foto autora artykułu

Луцький університет — з вікном відкритим на Більськ

(Записане з нагоди публічної лекції «Підляшани на шляхах національної модерності» у Волинському національному університеті імені Лесі Українки)

25 травня на факультеті філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки відбулася публічна лекція «Підляшани на шляхах національної модерності» головного редактора часопису «Над Бугом і Нарвою», заступника директора Підляського наукового інституту, письменника, історика і фотохудожника Юрія Гаврилюка. Захід зібрав усіх охочих лучан, але насамперед – представників двох факультетів університету – філології та журналістики та історії, політології та національної безпеки.

Для більшості присутніх, особливо для студентів, які вперше мали можливість із перших уст почути про Підляшшя як історико-культурний регіон, ця зустріч стала справжнім відкриттям. Дивує, як у краю, відірваному від материкової України державними кордонами й історичними перипетіями, зберігається живий дух української пісні та мови, як поєднуються архаїчність культури та її здатність до модерного самовираження – через поезію, публіцистику, наукові дослідження.

Ініціатор та організатор зустрічі – Юрій Громик, проректор з навчальної роботи та рекрутації, професор кафедри української мови та лінгводидактики, дослідник підляських говірок, який віддавна стежить за науковим і культурним життям української спільноти в Польщі. Як зазначив професор Громик у вітальному слові, цей візит став можливим завдяки багаторічним науковим контактам, які поступово переросли в дружні стосунки між університетською спільнотою Волині та українськими інтелектуалами Підляшшя. Від імені академічної спільноти університету проректор вручив Юрію Гаврилюку почесний гравертон – за вагомий внесок у розвиток української історичної науки, культури, літератури й публіцистики, як знак вдячності за багатолітню працю зі збереження й дослідження культури Підляшшя. Ще один подарунок – 12-томне «Зібрання творів» Олени Пчілки, наукова підготовка та упорядкування якого було здійснене у ВНУ імені Лесі Українки.

Фотографія на пам'ять із тими, хто українську мову і культуру Підляшшя досліджував або дуже підляськими справами цікавиться та на Підляшші вже побував або має міцне бажання його навідати. Зліва: Максиміліан Бобко, Віктор Яручик, Григорій Аркушин, Лілія Лавринович, Юрій Гаврилюк, Юрій Громик, Галина Мартинюк, Володимир Пришляк, Василь Ворон, Ірина Левчук, Віктор Федосюк, Ніна Бачинська. Фото надане В. Яручиком.

Лекція «Підляшани на шляхах національної модерності» мала на меті продемонструвати складний шлях, який пройшли місцеві українці впродовж останніх століть – від збереження архаїчних мовних і пісennих пластів до формування модерної національної свідомості. Пан Гаврилюк розповів і про власний досвід усвідомлення української ідентичності: змалку звиклий до розмови «по-своєму», справжнє ім'я своєї культури відкрив уже в дорослому віці.

Окрему увагу лектор приділив історичним етапам, що визначили долю Підляшшя: від часів входження до складу Галицько-Волинського князівства й згадок про руських князів у назвах міст до драматичних подій XX століття. Він наголосив, що найбільш переломним для ідентичності регіону виявилось саме минуле століття – складний і буремний період, який не особливо сприяв розвитку української громади. Попри це, як зазначив доповідач, народна пісня, говірка та родинна пам'ять виявилися сильнішими за обставини. Саме цей «живий місток» між поколіннями дав змогу підляшанам не загубитися в обставинах інонаціональної держави.

Під час розмови Юрій Гаврилюк розповів і про сучасне життя української громади на Підляшші, зокрема зупинився на діяльності Підляського наукового інституту, який системно досліджує історію, культуру та мову українців регіону, проводить щорічні наукові конференції, видає збірники праць та популяризує знання про край. Окрему увагу приділено друкованому органу Союзу українців Підляшшя – часописові «Над Бугом і Нарвою», який від 1991 року є справжньою живою хронікою підляського українства. Лектор наголосив на ролі поетичної творчості в збереженні ідентичності – від самвидавних збірок 1980-х років до сучасних антологій. З низкою видань присутні могли познайомитися безпосередньо на лекції – зокрема, лектор представив уже знамениту антологію українського письменства Підляшшя «Країна свого слова», видання «Українці на Підляшші», власні книги «Від Володимирових походів до лінії Керзона», «Хронологіон», окремі числа часопису «Над Бугом і Нарвою» та ін. Згадав Юрій Гаврилюк і діяльність автентичних народних ансамблів, які продовжують виконувати архаїчні пісні, що побутують у селах Підляшшя від століть.

Після завершення основної частини лекції присутні мали змогу поставити запитання, що стосувалися історичних аспектів та сучасного громадсько-політичного становища українців у Польщі, взаємин із державними інституціями, перспектив збереження говірки серед молоді, організаційних засад роботи Підляського наукового інституту та ін. Пан Юрій відповідав щиро, не оминаючи складних тем.

На лекції був присутній професор Григорій Аркушин – відомий український мовознавець, діалектолог, доктор філологічних наук, фундатор і багаторічний керівник Західнополіського ономастико-діалектологічного центру при факультеті філології та журналістики ВНУ імені Лесі Українки. Саме Григорій Аркушин у 1990-х роках започаткував системне польове вивчення говірок Західного Полісся, зокрема й суміжних із Підляшшям ареалів, і виховав цілу плеяду дослідників, які сьогодні успішно продовжують його наукові пошуки. Та й сам пан професор, перебуваючи нині на заслуженому відпочинку, не зали-

шає своєї улюбленої справи. У спілкуванні Юрія Гаврилюка з Григорієм Аркушином відчувалася глибока взаємна повага людей, які присвятили життя збереженню й дослідженню живого народного слова, – кожен із власним багаторічним досвідом експедицій, записів, зустрічей із носіями говірок, із власним розумінням тієї тонкої межі, де мова перетворюється на історію, а історія – на ідентичність.

Варто зазначити, що серед дослідників, які нині вивчають українську підляську літературу, є й декан факультету філології та журналістики, доцент кафедри української літератури Віктор Яручик, який активно працює над проблемами українсько-польського літературного порубіжжя, зокрема вивчає літературно-художній доробок підляських авторів. Наприкінці зустрічі декан подякував гостеві за змістовну лекцію та висловив сподівання, що такі зустрічі відбуватимуться частіше.

Не обійшлося без приємних сюрпризів і для самого гостя. На факультеті філології та журналістики віднедавна діє інформаційний куточок «Рани наші виписані кирилицею...», присвячений українським поетам Холмщини та Підляшшя. Назва не випадкова: вона відсилає до поетичного образу Івана Киризьюка, який означив кирилицю як видимий слід історичної пам'яті, графічний код української тягlosti в просторі пограниччя. На стендах куточка розміщено короткі біографічні довідки, добірки віршів і світлина Остапа Лапського, Івана Киризьюка, Тадея Карабовича, Євгенії Жабінської та ін. – і, звісно, самого Юрія Гаврилюка. Побачивши цей куточок, пан Юрій не приховував зворушення: цей простий і водночас надзвичайно символічний жест засвідчив, наскільки дорогим є для нього визнання на землях, які хоч і відділені державним кордоном, але залишаються духовно близькими.

Під час перебування в університеті Юрій Гаврилюк також мав нагоду відвідати університетський Музей Лесі Українки, оглянув експозицію, поспілкувався із завідувачкою музею Тетяною Данилюк-Терещук.

Насамкінець Юрій Гаврилюк передав у дарунок факультетові низку видань – книжки, збірники поезії, окремі номери «Над Бугом і Нарвою», які тепер поповнять фонд факультету, сприятимуть подальшим дослідженням та зростанню зацікавлення серед студентів історією та культурою Підляшшя. Також пан Юрій висловив сподівання, що цей візит продовжить системну співпрацю (зокрема, обговорювалася можливість видавничих проєктів, організації спільних заходів, участі луцьких дослідників у підляських конференціях та ін.).

Загалом публічна лекція Юрія Гаврилюка засвідчила, що інтерес до історії та культури Підляшшя в Україні зростає, зокрема серед молодого покоління дослідників. Після завершення зустрічі студенти підходили до пана Юрія зі словами вдячності, ставили додаткові запитання та робили спільні фото на пам'ять.

Зустріч стала важливим кроком у поглибленні наукових і культурних зв'язків між Волинським національним університетом імені Лесі Українки та українською спільнотою Підляшшя. Сподіваємося, що цей візит продовжить співпрацю, яка допоможе ще глибше пізнати багатий і неповторний український світ Підляшшя.

Лілія ЛАВРИНОВИЧ

„Pokazati ludiam toje, szto koliś było...”.

Rozmowa z Helenoju Datzuk

Kob na siołach rozwiwałaś kultur-na aktywność, treba przedusić aktywnych ludzi – zaangażowanych, z idejami i enerhijeju. Takuju osoboju je na pewno **Helena Datzuk** z Moszczony (pol. Moszczona Królewska), rodom z sęła Stowbci (pol. Stolbce). Wże mnuoho lić aktywizuje wona żyteluw sęła, diakujuczy czomu pro Moszczonu znajut kruhom. Rokami razem z Sojuzom ukrajinciuw Pudlasza orhanizowała wona „Pudłański dożynki”. Była tożo inicjatorkoju powstania zespołu „Nowina”.

Pani Helena to popularyzatorka kulinarnoji tradycji rehionu i laureatka wsiakich nahorod, takich jak „Perła” za „Mielnicki wesiłny korowaj” (2017 r.) czy „Mielnicki wesiłny korowajczyki” (2024 r.). Teper je szefowoju KGW „Zelona Dolina”, kotore pud kuneć maja sioho roku zaniało tretie miśće na imprezi w Dorohiczyni pud nazwoju „Podlaski Turniej Kół Gospodyń Wiejskich”.

Z Helenoju Datzuk howoryt Ludmiła Łabowicz.

— **Pani Heleno, koli naczalasias Wasza społeczna aktywność?**

— Takij poczatok byw w szkoli podstawowuj, a uczylaś ja w dwóch szkołach, bo klasy 1–4 konczyła w ruodnuj wiosci, w Stowbciach, a potom klasy 5–8 – w Wilinowi. Była aktywnoju i dobroju uczennicoju.

Średniu edukaciju naczala w Technikum Melioracji Wodnych w Biłostoci, w ktorum mnuoho udilaśias społecznie. Należała do młodzieżowoji orkiestry dętoji, harcerstwa, PTTK, romajitych kółek zainteresowań – muzycznych, plastycznych. Żyła w internati, de mnuoho pomahała w kuchni i stołowci. Tam poznawała kulinarny sprawy.

Po matury wernułaśias w ruodny storony i praciowała w Siemiatyczach. Wyszła zamuż do Moszczony i koli miła 32 lita, wybrali mene na sołtys. A jak wże mene wybrali, to treba było robiti szczoś dla dobra sęła. Chocz to była funkcja społeczna, sołtys odpowiadaw za wsio. Treba było angażowati mieszkańców do czynów społecznych pry wykończeniu nowo pobudowanoji świetlicy, w ktoruj potom odbywalias perszy koncerty i rozmajity imprezy. Mnuoho robo-

Foto przedane Helenoju Datzuk

ty było, koli w seli robili nowy chodniki, zakładali wodociąg, ładili lokalny dorohi. My pudtrymowuwali tradycji obchodu na horu Prowały, kudy wesnoju chodili z procesjoju. Toje i do teper kultuwujemy. Robili tożo wsiaki imprezy.

Sołtysom ja była dwi kadenciji, od 1990 do 1998 roku. Wyjizdżała do roboty za hraniciu, do Belgii, a potom – w litach 2002-2006 była w radi Gminy Mielnik. I znow wernułaśias do działalności społecznoji i ne tuolko dla swoho sęła, a takōż i dla wsieji gminy. W 2009 rokowi otrymała posadu opiekuna miejscowoji świetlicy, de praciowała do 2025 roku.

— **Koli Wy zaczali orhanizowati imprezy razem z Sojuzom ukrajinciuw Pudlasza?**

— W 2003 rokowi byli w nas perszy „Pudłański dożynki”. Ja wże tohdy była gminnoju radnoju i do mene zadzwoniła Marija Ryżyk z Sojuzu i zaproponowała, kob my zrobili w Moszczoni dożynki. Raniěj my orhanizowali w świetlicy Małanki, kotorych szcze ne było nawet w Siemiatyczach. Tak zaczałasia.

Od 2003 roku czerez kolejny 13 lit, zawsze w perszu nedilu września, odbywalias w nas „Pudłański dożynki”.

Pomniu, przyjizdżali do nas ansambli z Ukrainy, byw „Ćwiteń” z Dniepropietrowska. Ja wedu kroniku, to maju zdjęcia.

Na poczatku zespoły wystupali koło OSP, bo w nas szcze ne była wykończa-

na świetlica. Przyjizdżała „Rodyna”, byw takij zespół „Na meży”, ktoroho wże nema, i mnuoho wsiakich innych.

— **Jakoś tohdy u was w seli powstała tożo „Nowina”. Jak to stałasia?**

— Zespół powstaw w 2006 rokowi. To tożo diakujuczy „Pudłaśkim dożyńkam”. Do nas przyjizdżali wsiaki ansambli, a w nas nikoli w seli ne było zespołu śpiewaczoho. Byli kobiety, kotory śpiwali na pochoronach, jak panichida odprawlaśias. Hołosy mieli, było komu śpiwati, ale brak było zorganizowania. To ja zobrała tych, kotory śpiwali (a wże poodchodili nekotory – światoji pameti). Wony zhodilisias, my zrobili próbu i tak zaczałasia. Pudnialisias takoho wyzwania i tak śpiwajem od 2006 roku.

Teper je wże nowy skład, bo do śpiwania w zespoli zaanhażowalisias młodszy siłski hospodynji z KGW.

— **Wy tożo berete aktywnu uczaść u wsiakich konkursach kulinarnych, majete mnuoho nahorod, może wże i ne policzyte jich?**

— Może i ne policzu, maju jich mnuoho. Czolowika wtiahaje toje.

Muoj perszy konkurs byw tohdy, koli zaczałias konkurs Mielnickoho korowaja w Mielnikowi. Startowała, bo pomniu toho korowaja. Pomniu obrad w Klukowiczach u mojegoj swojaka. Ja była jakraz za starszu, a i tożo mama rozkazywała, bo u nas, w Stowbciach, byw toj obyczaj. Mama chodiła na korowaja, my czekali, koli prynese, takij byw dobry.

W 2014 rokowi wyhrała z korowajom perszu nagrodu. Jak wystartowała w 2017 rokowi w konkursowi, dostała nominaciju do „Perły”, a w 2019 rokowi wże wpisali Mielnickoho wesiłnoho korowaja na „Listu produktów tradycyjnych” w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Moji korowajczyki tożo majut „Perłu”. Teper dostała informaciju, szto Urząd Marszałkowski wysław do ministerstwa dokumenty i korowajczyki tożo budut wpisany na „Listu produktów tradycyjnych”.

— **Je satysfakcja?**

— Tak, je. A jak szcze do toho nagroda – to welika satysfakcja.

Może jak ne dam wże rady, to ne budu startowati, ale zapal szcze maju. Lublu toje.

Dożynki 2007

Dożynki u 2004 roku – z ansamblom „Cwiteń” z nad Dnipra

Dożynki 2008

„Nowina” występuje na konkursach, koncertach i festiwalach w reghoni. Tut na perehladach w Pudlaskum Muzeju Seła – u 2013...

Dożynki 2006 – wże z „Nowinoju”

I 2014. rokach...

19 I 2007 r.: Po rokowi spiwania – chrystyny „Nowiny” i jubilejny tort

...i Konkursi Ukrajinškoji Pisi „Z pudlaskoji krynci” (2016)

U 2024 rokowi KGW „Zelona Dolina” odtworuwała obrad wesilnoho korowaja

Teper, jak je koło, perestała indywiduallyn zglaszatis, i jak dostajem jakijis nagrody, to wże jako koło gospodyń wiejskich.

— **Howoryte pro koło „Zelona Dolina” – to, zdajetsia, toż Wasza inicjatywa? Jak dowho wono u Was je?**

— My mołodyji jako koło. Zorganizowali i zarejestrowali joho w październiku 2023 roku i wże w styczniu 2024 roku złożyli projekt do Urzędu Marszałkowskiego na „Mielnicki wesielny korowaj”. Ne spodiwalisia, szto nam tak dobre puojde. Odtworzyli na sceni ciły obrad razom z piśniami. Była fajna integracja, ale dla nas było toż ważne, kob pokazati ludiam toje, szto koliś było. W 2025 rokowi znów składali projekt do Marszałkowskiego, tym razom na projekt „Tradycyjny smaki pudłaškoji kuchni” i toż dostali hroszy. Robili tradycyjny potrawy – kowbasu, obwarzanki z twarohom, ziemniaczanu babku, klopsa z słoninoju i sękacza. W 2026 rokowi ne składali nijakoho projektu, ale byli na turnieju w Drohiczyńi i zaniiali tam tretie miście.

— **Udałosia wam zobrati mnuoho kobiet, bo majete jich buolsz jak 20...**

— Tak, majem toż odnoho pana. Szcze nekotory praciujut, ale takich aktywnych je koło 15 osób. Dostali persze miście za kiszku z krwioju. A my w takuom wiku, szto pomnim, znam tyji przepisy, szcze nekotorych mamy żywut i sztoś podkazujut.

Treba promowati gminu, bo nasza gmina to naprawdu cudowne miście na zemli.

— **Szto szykujete, peczete jako koło na konkursy?**

— Jak zakładali koło, to zaczęli peczy tyji potrawy, kotory pomnim z mołodych lit. Wiadomo, koliś toje było tanie, bo każdy rolnik hodowaw świni, miw swoje mjaso, swoje mołoko, swuoy twaruoh, jajcia, kury. Teper toho nema, ale treba pokazati dawnijszy potrawy. Mołodioż to wiadomo... Pomniu, jak sama była mołodaja, to ne interesowałaśia tym wsim, ale potom, z upływom lit – przyszła jakajaś takaja nostalgia. Peczemo toż nowoczesny ciasta, ale jak piszemo projekty, to najłatwji dostati hroszy na toje dawnijsze.

— **Imprezy, peczyenie, śpiwanie, robite wsioho naprawdu mnuoho...**

— Wedu szcze kroniku zespołu od samoho poczatku. Wedu kroniku wioski, w ktoruj podpisuju každy fotografiju, i toż wedu kroniku naszoho koła.

— **Można skazati, szto mnuoho liť w Moszczoni to na Was opiraliś wsi najważnijszy inicjatywy, kotory rozslawili selo, choc Wy jakraz ne z Moszczony...**

— Ja żyła w Stowbciach w gmini Nureć-Stancja, a rodiłaśia w Takarach [pol. Tokary, gm. Mielnik].

— **Czom Wy starajeteś pudtrymuwati toje koliśnie – kulinariji, tradycju, mowu?**

— Bo toho ne dast'sia zabutysia. Jakraz u mene w domowy, w ruodnuj chaty, howoryłosia tak, jak ja zaczęła teper howoryty. A wże w Moszczoni, de wyszła zamuż, to howorat „choditi”, „robity”.

— **A u was, u Stowbicach, twerdo howoryłosia?**

— Tak, „chodyty”, „robity”. Ale wże ne howoryli, „wiz”, ale „wuoz”, bo szcze dalij tak jak w Wuolci Nurećkuj to howoryli „wiz”, „kiń”, „kiszka” – na „kuoszku”.

Jak szcze żyli mama i tato, to ja howoryła z jimy tak, jak howorat w Stowbciach. Toż szcze teper, jak zajidu do swojeji ruodnej chaty do brata, to howoru mowoju baťkuow. A jak wernusia do Moszczony, to howoru po-moszczuonśku.

— **Diakuju za rozmowu.**

Howoryła Ludmiła ŁABOWICZ

Fot. L. Łabowicz, Ju. Hawryluka

Obraz prawosławnej sieci parafialnej nad Bugiem i Narwią u schyłku XIX w.

Parafia Mielnik

Melnik, Homoty, Kudeliczy, Maćkowiczy, Moszczona, Mutna [Mętna], Nemirowo [Niemirów], Oksiutyczy, Osłowo, Pawłowiczy, Radłuwka [Radziwiłłówka], Stankowiczy, Sutno, Wajków.

Роздество Пресвятыя Богородицы
Rozdество Preswjatyja Bohorodycy
8 (20, w XX i XXI w. – 21) września
[Święto obchodzone] W mieście nieetatowym Mielniku, w pow. bielskim, w dekanacie drohiczyńskim, w cerkwi parafialnej (na zdjęciu obok). Cerkiew murowana, z drewnianą dzwonnica, w murowanym ogrodzeniu, wzniesiona w 1823 roku ze środków miejscowego duchownego Jakowa Bielawskiego i parafian. Znajdują się w niej: pozłacany srebrny kielich z 1669 r. z tyżeczka, pozłacaną miedzianą pateną, gwiazdzcą i spodkami oraz objawiona cudowna ikona Bogurodzicy, malowana starodawnym sposobem na drewnie, w złożonej miedzianej ryzie i koronach, ze względu na cudowną moc otaczana wielką czcią nie tylko przez miejscowych mieszkańców, ale także przez mieszkańców dalekich okolic, którzy gromadzą się wyjątkowo licznie 8 września i 1 października [zn. 20 września i 13 października wg nowego stylu]. Przekaz głosi, że przyплыnęła ona na łódce po Bugu. Uważa się, iż jest to święta ikona, przed którą według Latopisu Ipatijewskiego, jako „znajdującą się w wielkiej czci”, w 1260 roku żarliwie modlił się książę Daniel Halicki [Romanowicz], gdy wezwano go do tatarskiego wodza Burundaja, który wyruszał na wojnę na Litwę; uratowała mężczyznę tonącego w Bugu naprzeciwno cerkwi, który zwrócił się do niej o wstawiennictwo. Jej wysokość wynosi 1 arszyn i 2 werszki.

Kontynuujemy omawianie opisu parafii prawosławnych w guberni grodzieńskiej, opublikowanego przez biskupa Józefa (Sokołowa) w dziele „Grodziński prawosławno-cerkowny kalendarz i li Prawosławie w Brestsko-Grodzińskiej ziemi w koncu XIX wieku” (Woroneż 1899 r.). Autor, w latach 1891–1897 wikariusz eparchii wileńskiej z tytułem biskupa brzeskiego, podaje spisy miejscowości należących do parafii, liczbę wiernych, uposażenie kleru, często też opisuje przedmioty kultu, znajdujące się w świątyniach, a także okoliczności budowy poszczególnych świątyń, ukazując bowiem społeczno-polityczne uwarunkowania, które wpływały na życie religijne wiernych Cerkwi wschodniej w XVIII–XIX w. Bp Iosif opisywał świątynie parafialne i filialne wg świąt cerkiewnych, w naszej publikacji pogrupowaliśmy je wg istniejących wówczas parafii.

Cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy (2007 r.). Wg ks. Grzegorza Sosny: „Dzisiejsza cerkiew parafialna została zbudowana w latach 1821–1823 na nowym miejscu w sąsiedztwie Preczystińskiego cmentarza. Cerkiew w 1875 r. została przebudowana i dobudowano 5 kopuł, a w następnym roku ją konsekrowano”.

Cerkiew w Mielniku znajduje się w odległości 49 wiorst od Bielska. Parafianie liczą 1 139 mężczyzn i 1 200 kobiet, zaś łącznie 2 339 w 14 miejscowościach: Mielnik, Aleksandrówka [*Radiłuwka*], Wajkowo, Homoty, Kudelicze, Maćkowicze, Moszczona, Mutna, Niemirowo, Oksiutycze, Osłowo, Pawłowicze, Stankowicze i Sutno, z których najbardziej oddalone od cerkwi parafialnej są Niemirowo, Oksiutycze i Pawłowicze – po 10 wiorst każde. W parafii znajdują się: w Mielniku cerkiew filialna Trójcy Świętej oraz cerkiew Pokrowska na cmentarzu, a także kaplica na wysokiej górze „Zamkowej” pod wezwaniem św. księcia Aleksandra Newskiego, murowana, wzniesiona w latach 1865–1866 ze składek parafian, na pamiątkę wydarzenia 4 kwietnia – zamachu na życie cesarza Aleksandra Nikołajewicza (znajduje się w niej duża święta ikona św. Aleksandra Newskiego, wysoka na 1 arszyn i 4 werszki, szeroka na 13 1/2 werszka, namalowana na blasze, w złożonej ryzie); bractwo męskie i żeńskie; opieka cer-

Pochodząca z końca XVIII w. cerkiew cmentarna Opieki Matki Bożej w Mielniku (2007 r.), wzniesiona zapewne w miejscu, gdzie wcześniej stała cerkiew parafialna Narodzenia Bogurodzicy, możliwe że za władania książąt ruskich murowana – na „ostrej górze, na placu dawnym, gdzie cerkiew murowana była” (opis z 1726 r.).

kiewna; 4 szkoły cerkiewne: w Homotach, Maćkowiczach, Moszczonie, Mutnie i Pawłowiczach, w których uczą się 60 chłopców i 12 dziewcząt, łącznie 68 uczniów, oraz 2 szkoły ludowe: w Aleksandrówce i Mielniku, w których uczą

się 150 uczniów. Kler składa się z dwóch osób: duchownego i psalmisty, z uposażeniem 520 rubli. Grunty cerkiewne w użytkowaniu kleru obejmują: pod zabudowę 0,80 dziesięciny, grunty orne 43,91 dziesięcin, łąki 9,33 dziesięciny, pastwi-

Widok na Górę Zamkową w Mielniku z kaplicą św. Aleksandra Newskiego i cerkwią w dawnym kościele gotyckim (zdjęcie ze zbiorów Aleksandra Sosny). U dołu: Stan współczesny górnego majdanu grodziska z resztkami kaplicy (2007 r.).

ska 2,07 dziesięciny, las 65,25 dziesięciny i ziemia byle jaka 3,70 dziesięciny, co daje łącznie 124,94 dziesięciny, które w rozszerzonej formie zostały przyznane klerowi na mocy zarządzenia naczelnika kraju, hrabiego Michała Nikołajewicza Murawjowa. Patrz „Археологич. карта Гродн. губернии” F. W. Pokrowskiego, 1895 r.: 105-107; „Гродн. Губ. Вѣд.”, 1892 r., nr 93: 1; „Лит. Епарх. Вѣд.”, 1895 r., 19: 187-188.

Proboszcz: ks. Włodzimierz Sosnowski, wyświęcony 6 (18) grudnia 1890 r.

Покровъ Пресвятыя Богородицы

Pokrow Preswjatyja Bohorodycy

1 (13, w XX i XXI w. – 14) października.

[Święto obchodzone] W mieście nieetatowym Mielniku, w cerkwi cmentarnej. Cerkiew drewniana, dawna, nie wiadomo przez kogo wzniesiona, w drewnianym ogrodzeniu otaczającym cały cmentarz.

Праздникъ Пресвятыя Троицы

Prazdnyk Preswjatyja Troicy

[Święto obchodzone] W mieście nieetatowym Mielniku, w cerkwi filialnej. Cerkiew murowana, z drewnianą dzwonnica, w murowanym ogrodzeniu, urządzona w 1875 roku w opuszczonym budynku świątynnym.

* * *

Aleksandrówka – rosyjska nazwa wsi Radiłuwka (Radziwiłłówka), nadana na cześć cara Aleksandra II, zapewne po jego śmierci z rąk zamachowca w 1881 r. Wieś w tym czasie była ośrodkiem gminy, w której granicach znajdował się też Mielnik.

Zamach 4 kwietnia – nieudany zamach na Aleksandra II, dokonany 4 (16) kwietnia 1866 r. przez Dimitrija Karakozowa, który oddał niecelny strzał z pistoletu (został schwytany i skazany na śmierć przez powieszenie). Skoro jednak kaplicę w Mielniku zaczęto budować w 1865 r., to w istocie należała ona do serii rosyjskich budowli sakralnych pod wezwaniem św. Aleksandra Newskiego, która pojawiła się na naszym terenie po polskim powstaniu styczniowym. Imię księcia, żyjącego w XIII w. i kanonizowanego w Moskwie w połowie XVI w., było zbieżne z imieniem ówczesnego władcy Cesarstwa Rosyjskiego, zaś czynami najbardziej podkreślanymi przez historiografię rosyjską były prowadzone z powodzeniem zmagania z inflanckim

Wydana nakładem Oddziału Białostockiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego pocztówka przedstawiająca ruiny świątyni zamkowej (pierwotnie kościół, w latach 1875–1915 cerkiew) z opisem „Widoki Podlasia. Mielnik, pow. bielskiego. Ruiny cerkwi unickiej na górze. (Fotogr. w 1938 r. J. K. Karpowicz)”. Stan współczesny obiektu (2007 r.).

zakonem mieczowym, czyli światem łacińskim, do którego należeli też polscy powstańcy styczniowi (przydomek Newski Aleksander otrzymał od miejsca jednej ze zwycięskich bitew – w 1240 r. nad rz. Newą). Według ks. Grzegorza Sosny: „Po uzyskaniu Niepodległości na wniosek władz państwowych kaplica w 1927 r. została rozebrana”.

Opuszczony budynek świątynny – kościół rzymskokatolicki u podnóża zamku, według „Katalogu zabytków sztuki w Polsce” zbudowany w XV w., w XVI–XVIII w. rozbudowywany i odbudowywany po zniszczeniach, w 1851 r. określony jako opuszczony, zaś oficjalnie zamknięty w 1866 r., a w 1871 r. przekazany na potrzeby Cerkwi prawosławnej. Według ks. Grzegorza Sosny świątynia otrzymała wezwanie Świętego Ducha: „Cerkiew ta, urządzona w latach 70-tych XIX w.

z kościoła Świętej Trójcy, gdzie niegdyś na podgrodzium istniała cerkiew. Podczas pożaru w maju 1918 r. spłonęła i po zakończeniu I wojny światowej rewidowana, dziś przedstawia trwałą ruinę”.
wiorsta – 1 066,8 m
arszyn – 0,7112 m
werszek – 0,04445 m
dziesięcina – 10,925 ha

Opracowanie i zdjęcia współczesne

Jurij HAWRYLUK

Poprzednie części cyklu: 5/2022 (*Andryjanki*), 6/2022 (*Bielsk*), 2/2023 (*Brańsk*), 3/2023 (*Czarna Cerkiewna, Grodzisk*), 4/2023 (*Werstok*), 1/2024 (*Ryboły*), 4/2024 (*Nowe Berezowo*), 5/2024 (*Dubiny*), 6/2024 (*Czyże*), 1/2026 (*Kleszczele, Kośna*), 2/2026 (*Pasynki*), 3/2026 (*Dubicze Cerkiewne*).

Mielnik – miejsce nie tylko ważnych zdarzeń, ale też ciekawych legend

Biskup Josif (Sokołow), opisując prawosławną cerkiew i parafię w Mielniku, wykorzystał m.in. wydaną w 1895 r. w Wilnie publikację „Археологическая карта Гродненской губернии” (Mapa archeologiczna guberni grodzieńskiej), sporządzoną przez Fiodora Pokrowskiego (О. В. Покровский), w formie katalogu zabytków z opisami kurhanów, grodzisk, cmentarzysk i skarbów na terenie ówczesnej guberni grodzieńskiej, której południowo-zachodnim skrajem był powiat bielski, do lat 50. XX w. sięgający do Bugu. Opis zabytków znajdujących się w cerkwi ma tu brzmienie: „W ołtarzu cerkwi w Mielniku znajduje się cudowna ikona Matki Bożej, która – według legendy – objawiła się, gdy płynęła łodzią po rzece³. Być może – jak przypuszcza miejscowy duchowny – jest to właśnie ta ikona, przed którą w 1260 roku modlił się Daniel Halicki (co odnotowano w Latopisie Ipatijewskim). Spośród wyposażenia cerkiewnego na uwagę zasługują: srebrny, pozłacany kielich z 1669 roku wraz z łyżeczką, a także miedziany, pozłacany dyskos [patena], gwiazda oraz dwa spodki”. Opatrzony numerem 3 przypis odwołuje się do publikacji w urzędowym periodyku „Гродненскія губернскія вѣдомости”, zawiera też uwagę: „Опис окolicznosci ukazania się ikony wzbogacono tu wzmianką o odnalezieniu palety, pędzli oraz farb w dwunastu kolorach”.

Oczywiście Pokrowski zamieścił też informację o głównym zabytku – grodzisku: „Nieetatowe miasto Mielnik jest jednym z najstarszych miast na Podlasiu. Założone przez ruskich książąt już w XII wieku posiadało ufortyfikowany zamek z wieżami, wzniesiony na wysokim wzgórzu, który jest oczywiście do dzisiaj zachowaną Górą Zamkową”. Ten opis zamku, powstałego na terenie ruskiego grodu, jest niewątpliwie zaczerpnięty z opisu miast guberni grodzieńskiej sporządzonego przez Pawła Bobrowskiego („Материалы для географии и статистики России. Гродненская губерния”, cz. II, Petersburg 1863), bratanka znanego sławisty Michała Bobrowskiego: „Mielnik, położony na stromym brzegu rzeki Bug, to jedno z najstarszych miast na Podlasiu, założone przez książąt ruskich. Niewielkie i ubogie, obecnie nieetatowe miasto, w XIII wieku posiadało warowny zamek z wieżami, wzniesiony na wysokim wzgórzu, którego część połu-

dniowo-zachodnia uległa znacznemu obrywowi wskutek zmiany koryta rzeki. Na terenie wzgórza zamkowego znajduje się murywany kościół, wzniesiony w połowie XVIII wieku w miejscu poprzedniej świątyni, która popadła w ruinę”. Pokrowski wykorzystał też artykuł „Топографическія свѣдѣнія о городищахъ и курганахъ въ Гродненской губернии”, umieszczony w wydaniu urzędowym „Памятная книжка Гродненской губернии на 1890 годъ”, gdzie w zwięzłym opisie, opartym na informacjach w końcu lat 80. XIX w. uzyskanych przez Gubernialny Komitet Statystyczny za pośrednictwem osób zajmujących stanowiska w lokalnej hierarchii urzędowej, policji, a także duchowieństwa, podano dane o wymiarach horodyszcza: „Wysokość tej góry od strony miasta wynosi obecnie 16 sążni, zaś ze strony rzeki 37 sążni; w obwodzie ma przy podstawie około 125 sążni, zaś na górze 34 sążnie. Część góry położona w stronę miasta jest otoczona rowem i wałem. Na górze do dzisiaj widoczne są rozpadające się mury kamienne, których według świadectwa najstarszych mieszkańców jeszcze 75 lat temu było wiele. W 1865 roku na majdanie góry wzniesiono kaplicę; u podnóża góry stoi cerkiew prawosławna”.

Oprócz faktów o charakterze archeologicznym Fiodor Pokrowski przytoczył też ciekawą legendę, zaczerpniętą ze wspomnianego już periodyku „Гродненскія губернскія вѣдомости”, gdzie w 1868 r. ukazał się artykuł o wartych uwagi miejscach powiatu bielskiego: „Достопримѣчательныя мѣста въ Бѣльскомъ уѣздѣ” (autor podpisał się jako „Русскій”). Ponieważ dotarcie do pierwodruku jest utrudnione, więc podajemy treść tej podlaskiej „prawdy starowieku” za tekstem Fiodora Pokrowskiego:

„Według niektórych przekazów z Górą Zamkową – zwaną niekiedy również Górą Wniebowstąpienia – wiąże się pewna legenda. Głosi ona, że niegdyś stała tam cerkiew ruska pod wezwaniem Wniebowstąpienia; budowała ta “zapadła się” – czyli runęła w głąb ziemi, a przeniknąwszy przez nią, wynurzyła się ponownie w okolicach Kijowa, na brzegu Dniepru. Mówi się, że przed końcem świata cerkiew ta powróci na swoje pierwotne miejsce. Legenda dodaje, że zapadła się ona pod ziemię wraz z duchownym i wiernymi”.

Zakończenie na str. 28.

Przesiedlenie ludności prawosławnej z powiatu bielskiego do ZSRR w latach 1944-1946 w świetle źródeł archiwalnych

9 września 1944 r. w Lublinie zostało podpisane porozumienie między Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego (PKWN), który reprezentował premier Edward Osóbka-Morawski, a pierwszym sekretarzem Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Białorusi Pantelejmonem Ponomarienką dotyczące ewakuacji ludności polskiej z terytorium BSRR i białoruskiej z Polski. Tekst układu określał, że ewakuacja jest dobrowolna i nie można stosować w tym względzie przymusu. Od 15 września do 15 października zamierzano przeprowadzić ewidencję osób pragnących wyjechać, natomiast wymiana ludności miała odbyć się w terminie od 15 października 1944 r. do 15 lutego 1945 r. Rząd białoruski zobowiązał się do rozmieszczenia ewakuowanych w kolchozach bądź przydzielić im indywidualne gospodarstwa, do 15 ha. Ci, którzy nie posiadali dotąd gruntów rolnych, mieli zgodnie z życzeniem otrzymać je na Białorusi. Według danych Pełnomocnika Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej do spraw Repatriacji z województwa białostockiego do końca 1946 r. wyjechało 36 388 osób. Mimo szeroko zakrojonej akcji propagandowej do ZSRR wyjechał niewielki odsetek ludności prawosławnej.

Państwo polskie od drugiej połowy 1944 r. zaczęło prowadzić politykę nieprzychylną wobec mniejszości narodowych. Władze dążyły do utworzenia państwa jednolitego pod względem narodowym. Politykę zmierzającą do „jedności narodowej” kraju obrazują sprawozdania sytuacyjne wojewody białostockiego Stefana Dybowskiego z 1945 r., który pisał: „(...) szczęśliwym rozwiązaniem zagadnienia mniejszości narodowych w Polsce jest stworzenie Polski jako kraju jedn narodowego”. Uzasadniał, że „tereny polskie zamieszkałe przez ludność białoruską i ukraińską były zarzewiem wiecznego niepokoju i wojen”⁶.

W latach 1944-1945 władze państwowe powołały specjalną instytucję, która miała koordynować proces wymiany ludności oraz zapewnić odpowiednie warunki bytowe przesiedleńcom. 7 października 1944 r. został utworzony Państwowy Urząd Repatriacyjny (PUR), do którego zadań należało m.in. organizacja repatriacji ludności z obszarów innych państw na terytorium Polski, regulowanie planowanego napływu repatriantów, opieka sanitarno-żywnościowa, rozmieszczenie repatriantów i organizacja ich osadnictwa. Urząd Podlegał PKWN, a od listopada 1945 r. Ministerstwu Ziem Odzyskanych. W ramach PUR funkcjonował Dział Osadnictwa, który dzielił się na trzy referaty: osadnictwa wiejskiego, miejskiego i pracy. Dział osadnictwa wiejskiego zajmował się przydzielaniem porzuconych gospodarstw wiejskich. Wojewódzki Oddział PUR w Białymstoku powstał 26 stycznia 1945 r., wcześniej działał tutaj Wojewódzki Inspektor Osadnictwa. Na obszarze województwa białostockiego do akcji osadniczej na terenach wiejskich przeznaczone były głównie gospodarstwa po przesiedlonej ludności prawosławnej.

Sprawami osadniczymi w województwie zarządzał Wydział Społeczno-Polityczny Białostockiego Urzędu Wojewódzkiego, w ramach którego działał Oddział Osiedleńczy. Dużą też rolę w kwestii osadnictwa odgrywał Wojewódzki Urząd Ziemski w Białymstoku podległy Ministerstwu Rolnictwa i Reform Rolnych. Urząd ziemski prowadził ewidencję majątków przejętych na rzecz Państwowego Funduszu Ziemi, w tym m.in. mienia osób przesiedlonych do ZSRR (diagram 1).

28 listopada 1945 r. prezydent Krajowej Rady Narodowej Bolesław Bierut wydał dekret o przejęciu niektórych nieruchomości ziemskich na cele reformy rolnej i osadnictwa (Dziennik Ustaw, 1945 nr 57 poz. 321). W myśl dekretu (art. 1 pkt. 1) na cele reformy rolnej oraz osadnictwa mogły być przejęte nieruchomości (grunty, budynki mieszkalne i gospodarcze) pozostałe po osobach przesiedlonych do ZSRR. Przejęcie tych nieruchomości miało nastąpić na mocy zarządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych (art. 3). Mienie po przesiedleńcach przechodziło zgodnie z dekretem na własność Skarbu Państwa, na rzecz Państwowego Funduszu Ziemi (art. 5).

Podstawową bazą źródłową, która została wykorzystana do zbadania liczby osób przesiedlonych do ZSRR z powiatu bielskiego, ich stanu posiadania oraz odsetka ubytku ludności prawosławnej w poszczególnych gminach w powiecie, była ewidencja tzw. mienia pobiałoruskiego prowadzona przez wojewódzki urząd ziemski oraz państwowy urząd repatriacyjny. Określenie „mienie pobiałoruskie” było terminem politycznym i dotyczyło nieruchomości pozostawionych przez prawosławnych, którzy wyjechali do BSRR. Władze komunistyczne wszystkich prawosławnych zamieszkałych na terenie

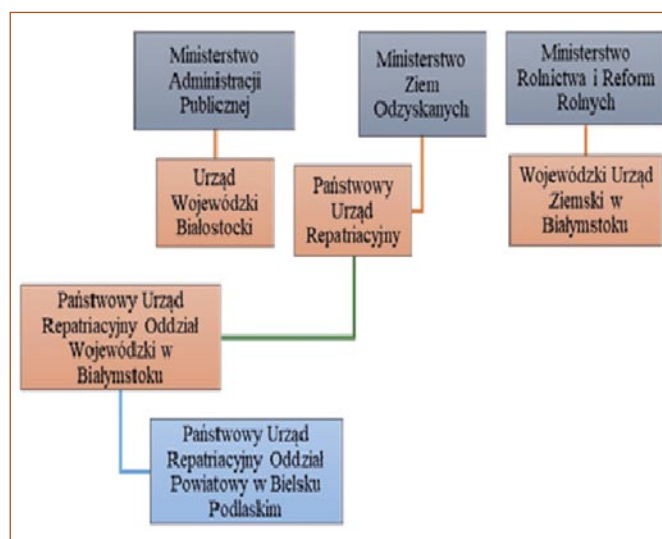

Diagram 1. Instytucje zarządzające mieniem osób przesiedlonych do ZSRR z terytorium województwa białostockiego.

województwa białostockiego zaliczały *a priori* do narodowości białoruskiej. Miało to na celu usprawnienia akcji przesiedleńczej i pozbycie się wszystkich niekatolików z terytorium nie tylko województwa białostockiego, ale również lubelskiego i rzeszowskiego. Wspomniana ewidencja jest przechowywana w zasobie Archiwum Państwowego w Białymstoku (m.in. w zespołach: Państwowy Urząd Repatriacyjny. Oddział Wojewódzki w Białymstoku; Państwowy Urząd Repatriacyjny. Oddział Powiatowy w Bielsku Podlaskim; Wojewódzki Urząd Ziemi w Białymstoku oraz Urząd Wojewódzki Białostocki) i zawiera dane na temat: imion i nazwisk dawnych właścicieli, lokalizacji nieruchomości (miejscowość, gmina), powierzchni użytków rolnych oraz liczby zachowanej zabudowy gospodarczej. Przy nielicznych wpisach znajdują się adnotacje na temat osób, które przejęły opuszczone mienie (np. repatriant z ZSRR lub miejscowy obywatel).

Na bazie ewidencji gruntów opuszczonych opracowana została baza danych w programie MS Excel, która obejmowała 1 841 rekordów. Informacje zawarte w bazie zostały podzielone na dwie kategorie:

1. Informacje na temat przesiedleńców:

- imię i nazwisko przesiedleńcy (1 841 osób);
- nazwa gminy (14 gmin);
- nazwa miejscowości (251 miejscowości);
- powierzchnia gruntów (11 025 ha);
- obecność zabudowy gospodarczej.

2. Inne dane na temat miejscowości

- liczba gospodarstw rolnych w miejscowości;
- liczba gospodarstw przesiedlonych;
- odsetek gospodarstw przesiedlonych;
- odsetek ludności prawosławnej.

Na podstawie decyzji PKWN z 22 sierpnia 1944 r. przywrócono dawny, przedwojenny podział administracyjny. W wyniku zmiany wschodniej granicy Polski powojenny powiat bielski został pomniejszony (w porównaniu z jego granicami sprzed 1939 r.) o około 500 km (do 4 551 km²). Pomimo że do powiatu bielskiego włączono część dawnego powiatu brzeskiego, to jednak poza granicami znalazła się większość wschodnich obszarów dawnych gmin Białowieża, Masiewo i Narewka. W skład powiatu bielskiego wchodziły 794 miejscowości, tworzące 17 gmin wiejskich i trzy miejskie. Według danych urzędowych ze stycznia 1945 r. teren powiatu bielskiego zamieszkiwało ponad 191 tys. osób. Z czego prawosławni stanowili 85 950 osób (45%).

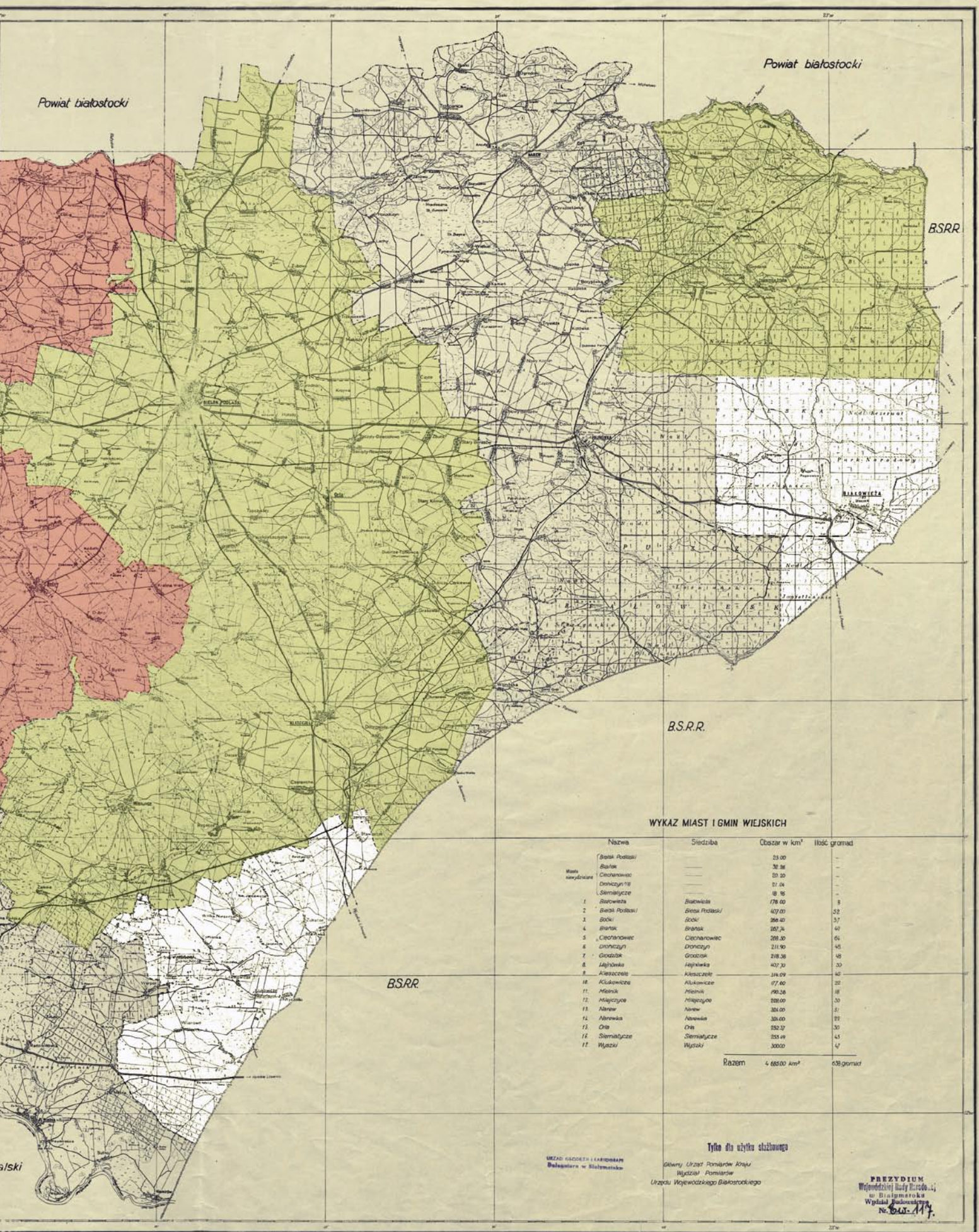
Opierając się na analizie ewidencji nieruchomości porzucanych, udało się nanieść na mapę administracyjną powiatu bielskiego zmiany demograficzne, a mianowicie największe ubytki ludności prawosławnej w poszczególnych gminach, które nastąpiły w latach 1944-1946. Kolorem czerwonym wyróżniono gminy z ubytkiem ludności prawosławnej powyżej 20% (Brańsk, Boćki, Drohiczyń, Wyszki). Z kolei kolorem żółtym wyróżniono gminy z ubytkiem prawosławnych w granicach 10-19% (Grodzisk, Hajnówka, Mielnik, Narew, Siemiatycze). Natomiast kolorem zielonym – gminy z najmniejszą stratą, poniżej 10% (Bielsk Podlaski, Kleszczele, Milejczyce, Narewka, Orla). W analizie nie zostały uwzględnione cztery gminy (kolor biały): Ciechanowiec, Rudka, Klukowice i Białowieża. W przypadku dwóch pierwszych – z powodu znikomej liczby prawosławnych, którzy wcześniej tam zamieszki-

wali. Śladowa liczba majątków opuszczonych (3) występowała także w gminie Białowieża. Główną tego przyczynę należy dopatrywać w wyludnieniu gminy, które było spowodowane wcześniejszymi akcjami pacyfikacyjnymi terenu Puszczy Białowiejskiej przeprowadzonymi przez Niemców. Ponadto w materiałach źródłowych nie odnaleziono danych o gruntach po przesiedleńcach zamieszkających na terytorium nowo powstałej gminy Klukowice.

Opierając się na ewidencji nieruchomości opuszczonych, udało się ustalić, że największy spadek liczby ludności prawosławnej występował w zachodnich gminach powiatu bielskiego. Był to obszar, gdzie prawosławni stanowili mniejszość w porównaniu z przeważającą tam ludnością katolicką. Według spisu z 5 stycznia 1945 r. najmniejszy odsetek prawosławnych zarejestrowano w następujących gminach: Brańsk – 902 (6%), Drohiczyń – 1 300 (10%), Wyszki – 2 107 (18%), Boćki – 3 020 (31%). W wymienionych gminach występował największy odsetek przesiedleńców do ZSRR: Wyszki (33%); Drohiczyń (27%), Boćki (25%), Brańsk (21%). Generalnie można stwierdzić, że im mniejsza liczba prawosławnych mieszkańców na obszarze danej gminy, tym większy odsetek osób przesiedlonych do ZSRR. Nie przekładało się to jednak na liczbę gospodarstw opuszczonych, gdyż w omawianych gminach było ich najmniej (w porównaniu ze wschodem powiatu). I tak w gminie Brańsk – 50, Drohiczyń – 70, Grodzisk – 78, Wyszki – 102, Boćki – 165. Odmienna tendencja występowała we wschodnich gminach, gdzie dominowali mieszkańcy wyznania prawosławnego: Bielsk Podlaski – 11 683 (77%), Orla – 9 832 (98%), Kleszczele – 9 556 (84%), Milejczyce – 5 924 (66%), Narewka – 5 120 (89%). Na omawianym obszarze odnotowano najniższy odsetek ludności przesiedlonej do ZSRR: Kleszczele (9%), Orla (9%), Bielsk Podlaski (8%), Milejczyce (5%), Narewka (3,5%). Pomimo niewielkiej liczby przesiedleńców, ze względu na demograficzną przewagę prawosławnych, występowała tutaj największa liczba gospodarstw opuszczonych: Hajnówka – 201, Bielsk Podlaski – 199, Kleszczele – 182, Orla – 177.

Struktura wyznaniowa wsi (podobnie jak gminy) miała istotne znaczenie w kontekście liczby opuszczonych gospodarstw oraz odsetka ubytku wśród ludności prawosławnej (wykres 1). Na bazie ewidencji mienia opuszczonego i przeprowadzonych wyliczeń ustalono, że największa całkowita powierzchnia gruntów opuszczonych (5 757 ha) występowała w miejscowościach jednolitych wyznaniowo (140 wsi) oraz tam, gdzie dominowała ludność prawosławna (3 935 ha; 73 wsi). Jednocześnie odnotowano w tej kategorii miejscowości najmniejszy odsetek ubytku wśród prawosławnych (odpowiednio: 17% i 21%). Sytuacja demograficzna ulegała zmianie na niekorzyść prawosławnych we wsiach mieszanych wyznaniowo, zlokalizowanych w zachodnich gminach. Z miejscowości, w których przewagę mieli katolicy, wyjechało najwięcej prawosławnych (40%). Z kolei mniejsza całkowita powierzchnia opuszczonych gruntów (1 333 ha) wiązała się z niewielką liczbą zamieszkujących tam prawosławnych.

Największa liczba wsi całkowicie lub w znacznym stopniu (<50%) wyludnionych z prawosławnych mieszkańców była zlokalizowana w zachodnich gminach powiatu (tabela 1). Miejscowości, w których liczba prawosławnych spadła do zera, posiadały wcześniej niewielki odsetek tej katego-

W latach 1944-1946, pomimo znacznych strat ludnościowych poniesionych podczas wojny, nadal utrzymywało się duże przeludnienie wsi. W wyniku rodzinnych podziałów gospodarstwa rolne karły i nie mogły zapewnić godziwego utrzymania ich właścicielom. Duży odsetek wsi nie miał przeprowadzonej komasacji gruntów. Przesuwający się latem 1944 r. front przyniósł kolejne zniszczenia i tragedie. Bezpośrednie działania wojenne, a także taktyka spalonej ziemi stosowana przez wycofujących się Niemców, powodowały duże straty materialne. Wiele rodzin utraciło dach nad głową. Brak wystarczającej ilości gruntów, by wyżywić wielopokoleniowe rodziny oraz zniszczenia wojenne i spowodowana tym powojenna bieda były jednymi z głównych czynników wpływających na decyzję o wyjeździe do ZSRR. Właściciele gospodarstw zniszczonych wskutek działań wojennych, bez zabudowy gospodarczej lub ze znacznym jej uszczerbkiem (zachowany jeden budynek) stanowiły największy odsetek wśród nieruchomości opuszczonych – 1 119 (61%).

Spośród nieruchomości opuszczonych przeważały gospodarstwa małorolne (920) o powierzchni od 1 do 5 ha (50%). Właściciele małych działek byli bardziej podatni na komunistyczną pro-

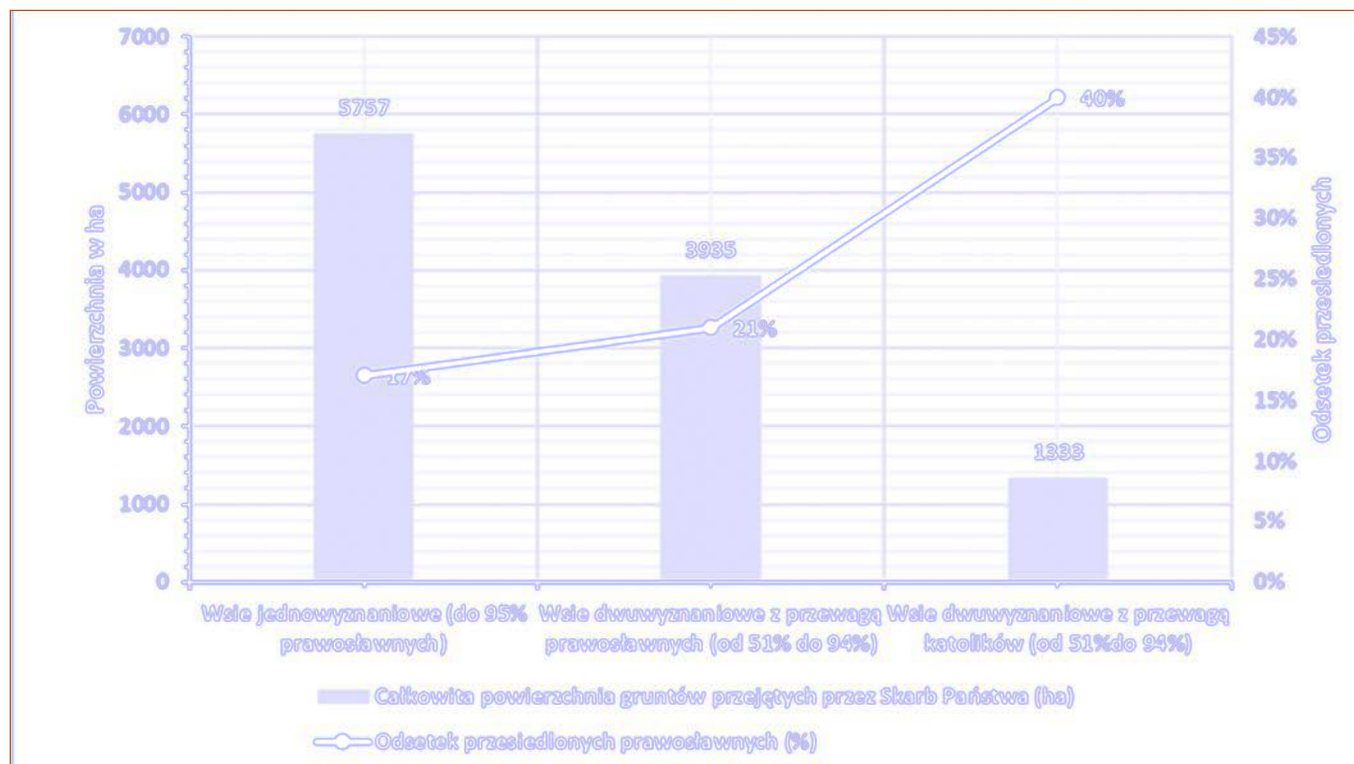

Wykres 2. Stan materialny gospodarstw przesiedlonych w powiecie bielskim. Zabudowa mieszkaniowo-gospodarcza.

pagandę, która obiecywała indywidualne duże gospodarstwa (do 15 ha), i dlatego chętniej wyjeżdżali do ZSRR (wykres 3). Małorolni przesiedleńcy przeważali we wschodnich gminach powiatu bielskiego. W ewidencji nieruchomości opuszczonych dla gmin: Bielsk, Hajnówka, Kleszczele, Mielnik, Milejczyce, Narew, Narewka, Orla odnotowano 657 (71%) gospodarstw o powierzchni nieprzekraczającej 5 ha. Z kolei gospodarstwa opuszczane powyżej 10 ha dominowały

w zachodnich gminach: Brańsk, Boćki, Drohiczyń, Grodzisk, Siemiatycze, Wyszki. Naliczono ich tam 120 (55%).

Z powyższych wyliczeń można wywnioskować, że czynnikiem determinującym wyjazd wśród mieszkańców wschodnich gmin był niedostatek gruntów, z kolei w zachodnich gminach właściciele opuszczali miejsce zamieszkania z powodu działalności podziemia zbrojnego oraz grup przestępczych, które zmuszały też bogatszych gospodarzy

Wykres 1. Stan materialny gospodarstw przesiedlonych a struktura wyznaniowa mieszkańców wsi objętych repatriacją w powiecie bielskim.

Nazwa gminy	Wsie całkowicie wyludnione z ludności prawosławnej	Wsie ze spadkiem ludności prawosławnej powyżej 50%
Drohiczyn	Milewo	Narojki
	Sieniewice	
	Wierzchuca	
Mielnik	Niemirów	Werpól
Hajnówka	Lipiny	Czyżyki
		Bielszczyzna
Grodzisk	Kozłowo	Siemiony
	Koryciny	
Orla	Mikłasze	Reduty
		Szczyty
Wyszki	Ferma Mikołajewo	Malesze
	Ściony	Szpaki
	Topczewo	
Bielsk	Łubin	Dubiażyn
Boćki	Dziadkowice	Andryjanki
	Hornowo	Bystre
		Boćki
		Dubno
		Dziecinne
Brańsk	Kiersnówek	Bujnowo
	Zanie	Świridy
Narew	—	Rzepiska
		Borysówka
		Białki
		Kowela
Kleszczele	—	Gregorowce
		Werstok
		Wólka Wygonowska
Siemiatycze	—	Leszczka
		Słochy
		Żurobice

Tabela 1. Zestawienie wsi o największej liczbie przesiedlonych do ZSRR, sporządzone na bazie zespołów archiwalnych: Wojewódzki Urząd Ziemi w Białymstoku, sygn. 71 oraz Państwowy Urząd Repatriacyjny. Oddział Powiatowy w Bielsku Podlaskim, sygn. 51 z zasobu Archiwum Państwowego w Białymstoku.

do wyjazdu do ZSRR. W materiałach archiwalnych nie odnaleziono informacji, które wyjaśniałyby motywy, jakimi się kierowali poszczególni przesiedleńcy w trakcie podejmowania decyzji o wyjeździe do ZSRR. Jednak na podstawie danych, które zawiera ewidencja gospodarstw opuszczonych, można zaobserwować pewne prawidłowości, umożliwiające ustalenie czynników determinujących wyjazd do ZSRR. Zły stan materialny gospodarstw rolnych skłaniał ich właścicieli do ewakuacji.

Przesiedlali się przeważnie małorolni (50%) oraz właściciele gospodarstw zniszczonych (bez zabudowy) – 48%. We wsiach o jednolitej strukturze wyznaniowej występowała największa liczba gospodarstw porzuconych przy niewielkim odsetku osób przesiedlonych. Odwrotna tendencja występowała w miejscowościach, w których prawosławni stanowili mniejszość. Największy odsetek prawosławnych wyjechał stamtąd do ZSRR. Zasadniczy wpływ na migrację prawosławnych mieszkańców

Wykres 3. Stan materialny gospodarstw przesiedlonych w powiecie bielskim. Powierzchnia gruntów.

do ZSRR w zachodnich gminach miała działalność antykomunistycznej partyzantki oraz zbrojnych grup przestępczych. Z kolei we wschodnich rejonach powiatu o wyjeździe decydował zły stan materialny gospodarstw rolnych.

W tym kontekście jest też podany przez Pokrowskiego przekaz o pochodzeniu najstarszych ikon cerkwi siemiatyckiej, których wizerunki zamieściliśmy w numerze 4/2021: „W cerkwi w Siemiatyczach znajdują się dwa starodawne obrazy: 1) św. Piotra i Pawła oraz 2) św. Paraskiewy; zostały one sprowadzone z Kijowa w czasie fundacji cerkwi w 1430 roku”. W rzeczywistości są to ikony barokowe, co najmniej o dwa wieki młodsze, więc i tutaj mamy domysł o legendarnym charakterze, po raz pierwszy za-

Podsumowując, należy stwierdzić (opierając się na danych z rejestrów tzw. nieruchomości pobiałoruskich obejmujących niespełna 2 000 gospodarstw oraz przy założeniu, że jedno gospodarstwo liczyło około czterech członków), że do ZSRR z terenu powiatu bielskiego wyjechało około 8-9 tys. osób, co stanowiło 5% wszystkich mieszkańców powiatu bielskiego oraz 10% ludności prawosławnej. Powyższe statystyki świadczą również o tym, że administracja państwowa w niewielkim stopniu zrealizowała plan całkowitego wysiedlenia nie-Polaków z obszaru powiatu bielskiego i całego województwa białostockiego.

Janusz DANIELUK

* Archiwum Państwowe w Białymstoku, Urząd Wojewódzki Białostocki, nr zesp. 71, sygnatura: 231, karta 116.

Mielnik – miejsce nie tylko ważnych zdarzeń...

Zakończenie ze str. 21.

Góra, o której mowa w legendzie, to raczej nie grodzisko, ale najwyższy punkt tej części Pobuża – znajdujące się na północnym obrzeżu Mielnika i osiągające wysokość 204 m nad poziom morza wzgórze morenowe, oznaczane na polskojęzycznych mapach i w przewodnikach turystycznych jako Uszeście lub Góra Uszeście. Bez wątpienia toponim ten pochodzi od słowa Uszestie/Wszestie, będącego w języku ukraińskim tradycyjną nazwą cerkiewnego święta Woznesienija Hospodnioho, czyli Wniebowstąpienia Pańskiego. U Pokrowskiego, zapewne za grodzieńskim periodykiem gubernialnym, nazwa ta podana została w formie typowo rosyjskiej („[гора] называется также иногда и Вознесенскою...”).

Niezależnie od tego, do jakiego wzniesienia przypisana została legenda, pokazuje ona uwarunkowaną historycznie kijowocentryczność świadomości religijnej mieszkańców Pobuża. Ma też analogię w sporządzonych przez Iwana Bessarabę zapisach opowieści funkcjonujących w XIX w. w południowopodlaskich Łomazach, przedrukowanych przed kilku laty na naszych łamach: „Czom u Kijowi mnu'ho cerkwu'w i sku'l wovk wziasia (Zapisy «bil'skowoju mowuju» z-za Buha)” (nr 2/2020). War-

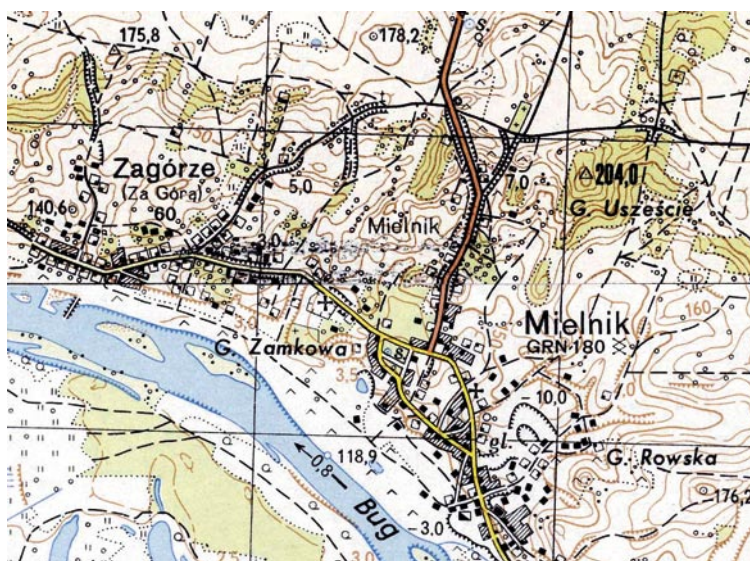
ty uwagi w tym kontekście jest też podany przez Pokrowskiego przekaz o pochodzeniu najstarszych ikon cerkwi siemiatyckiej, których wizerunki zamieściliśmy w numerze 4/2021: „W cerkwi w Siemiatyczach znajdują się dwa starodawne obrazy: 1) św. Piotra i Pawła oraz 2) św. Paraskiewy; zostały one sprowadzone z Kijowa w czasie fundacji cerkwi w 1430 roku”. W rzeczywistości są to ikony barokowe, co najmniej o dwa wieki młodsze, więc i tutaj mamy domysł o legendarnym charakterze, po raz pierwszy za-

notowany w opisującej parafię siemiatycką publikacji na łamach cerkiewnego pisma „Литовскія Епархіальныя Вѣдомости” (patrz w tymże numerze 4/2021 artykuł „Cerkiew na wzgórzu, otoczona bardzo starym cmentarzem”).

Latem, jak i o każdej innej porze roku, możemy Mielnik odwiedzić i na własne oczy zobaczyć jego ciekawe miejsca. Żeby jednak lepiej odczytać ich historię i ideową aurę, warto wertować nie tylko współczesne wydania latopisu,

jak „Kronika Halicko-Wołyńska (Kronika Romanowiczów)” z 2017 r. (pod takim samym tytułem publikacja oryginału jednego z kodeksów, jak i tłumaczenie na język polski), ale też XIX-wieczne opisy, które uchwyciły fakty dzisiaj już niedostępne.

JH

Тадей Карабович: Моя приватна касида

Fot. Lidia Irena Weglarz

(Остап Лапський)

Тростяницю пробуджену з криги,
співи жайворонка полонять,
наче пологові води скресає з тліну слово.

Піднесімо чарку за понівечену дідизну,
якої немає на глобусі,
закусімо салом, щоб присутність черствіла,
у віщих хрестах на роздоріжжі...

Будьмо!

(Іван Златокудр)

Над Винниками верлібровий відчай,
на вітрах до батьківських криниць,
гористий край на грибному узліссі,
що бачився поетові у снах забутих.

Підношу чарку пане Іване, випиймо за Україну!
яка Вас колихала в єдності сердець,
і не покинула напризволяще...

Будьмо!

(Іван Киризюк)

Іване, де Ти, невже у своїх Крив'ятичах?
серед бутвіючого листа, що тліє у забутті,
притихлий лежиш під кожухом прадіда,
і сніш навічне візантійське крижмо.

Залиш минуле, вип'ємо за Україну!
бо час цупкий і лиш триває мить,
дивись, дівчата кличуть нас до ватри,
та лотать понад Нарвою горить...

Будьмо!

(Юрій Гаврилюк)

Летючим кораблем углиб віків до забуття,
щоб оживити спомин,
бо в ньому пам'ять.

Юрій, давай вип'ємо по чарці зубрівки за нашу Україну!
яку Господь Дніпром обдарував,
закушуймо салом бо це хронологіон підляський,
та хай Господь дарує нам Дніпро,
який реве в степи широкі,
закушуймо салом, хай славиться відсутність...

Будьмо!

Я згадую вас серед темних часів мої печальні друзі,
Коли скресає крига над нашим завітним словом,
Давно зачинене відчиняється, а навпопри дійсність,
І листи ненаписані темніють та летять над спомином.

Вірність рветься на шматки – наче пожовклий папір,
На якому були записані рядки чорнильні,
Сторінки давні самі гортаються наче дим кадильний,
Над свіжою землею мовчазних криком могил.

І всюди пам'ять навіває спогади давні,
Викликує з минулого завітні тремтіння,
Я жив між вами пив чай над моїм Кедроном,
А може це був струмок чи просякла вологістю рінь...

Для мене крига меркне навесні,
для карих слів моїх для віршів чорнобривих,
для мене сонце світить рушником
та стелиться відсутності далекий передзвін.

Друзі давайте вип'ємо чарку за нашу Україну!
яка не залишила нас в чужих світах
і тут на схилі річки забуття
говорить мовою пророчих жестів.

Випиймо чарку за наше неприсутнє слово,
Хай славиться забутістю...

Будьмо!

Пояснення до приватної касиди:

Ми сидимо за столом, темної днини наприкінці якоїсь жажливої епохи та мовчки гуторимо про нашу відсутність. Плакається пам'ять відданості слову, живиться надія приналежності до літературної традиції, але життя біжить дійсністю. Я вірю, що поезія зрушить холодну присутність та відверне проминання.

Ця зустріч, яка ніколи не відбулася – дивовижиться, бо ліворуч від мене сидить Остап Лапський, неначе у келії самотній скитальник. Далі присів поет Іван Златокудр, загорнений у свій верлібр. Біля Івана Златокудра сиджу я та вимахую ногами під столом, колихаючи дідька, як казали над Бугом. Іван Киризюк, вірний візантійським Крив'ятичам, ніяк не може збагнути, що все промайнуло. Навпроти Юрій Гаврилук, як завжди коректний, дивиться на чорні рядки віршів залишених на столі для прочитання Остапом, і мені здається, що бачить під ними далеку сивину, але нічого не каже.

«Давайте вип'ємо! – перебиваю незручну мовчанку, – за нашу рідну Україну, за її чудові довбушеві гори, щедрі козацькі степи, за наш український Крим та палаючий Схід... Випиймо за вірність Полісся пана Остапа, Галичину Івана Златокудра і за мою завітну поруйновану Холмщину».

«Випиймо – додаю згодом, – за негослосний бистрець твореної нами української поезії, потік, якої важко віднайти на карті великої української літератури, хоч цей потік-потічок тече тихою стрічкою до могутнього Дніпра... Будьмо!.. Випиймо ще раз за Дніпр, за ревучий!..».

Хай стелиться безпам'ять у нашому віщому слові відсутністю...

Будьмо!

Голя, 25 листопада 2014 року

Тадей КАРАБОВИЧ – поет, перекладач, літературознавець, літературний критик. Член Спілки польських літераторів Люблінського осередку та Національної спілки письменників України. Постійний автор е-сайту журналу «Золота ПЕКТОРАЛЬ» та *Pisarze.pl*. Член редакції «Літературної України» і журналу «Сівач». Головний редактор щорічника «Український літературний провулок» (з 2001 р.).

Овдовіла свекруха Маня (правдіва любов) Owdowięła swekrucha Mania (prawdiwa lubow)

To niczoho
szto ju°j uže mnu°ho
po dewenosti

To nic
szto jiji° nohi
nahn°waliś na pomu°st

To bajki
szto jiji° ruki ne schoti°li
bu°lsz kolegowatiś z łożkoju

To neważne
szto uže czetwerty
ru°k
jak Wania u li°pszum
świ°ti

...jiji° huby
ne perestajut
tepleńko wymowlati
joho imja
i ne diwiwszysia
na si°mdisiat razem
prożytych li°t
szeptati: Czom
ty Wanieczka
tak chuterńko mene
pokinu°w?

Oczy Mani
ne perestajut
ciłowati i obnimati
stojawszu koło łu°żka
kartoczku mołoděrńko
jiji° czołowi°ka

Ne chocz toho
welmi°...
...ale może lepi było b
kob wony chuczuj
obaczyliś?

Wi°ra Masajło

То нічого
што ю°й уже мну°го
по девеності

То ніц
што її° ногі
нагні°валиś на пому°ст

То байкі
што її° рукі не схоті°лі
бу°льш колеговатіś з ложкою

То неважне
што уже четверти
ру°к
як Ваня у лі°пшум
сьві°ті

...її° губи
не перестають
тепленько вимовляті
його ім'я
і не дівівшися
на сі°мдісят разом
прожитих лі°т
шептаті: Чом
ти Ванечка
так хутенько мене
покіну°в?

Очи Мані
не перестають
ціловаті і обніматі
стоявшу коло лу°жка
карточку молодєнького
її° чолові°ка

Не хочу того
вельмі°...
...але може лепі било б
коб вони хучи°й
обачилиś?

Ві°ра Масайло

фото Ю. Гаврилук

Wykrajanie sąsiedztwa

Zapisywane od ponad dwóch stuleci tradycyjne ukraińskie śpiewy weselne przenoszą nas w miejsce, gdzie przy bogato zastawionym cisowym stole siedzą nie zwyczajni nowożeńcy, lecz ‘kniaź’ i ‘kniahynia’ w otoczeniu ‘bojarów’. Poetyzowany jest też komentarz do dzielenia pieczywa obrzędowego, gdy „Družko korowaj kraje, zołotyj nożyk maje...” (zapis z Południowego Podlasia¹). Gdyby czynność tę wykonywał ‘kniaź’, śpiewacy włożyliby w jego ręce raczej miecz, bo tym właśnie narzędziem posługiwał się przed wiekami rzeczywisty książę. Ten główny bohater krótkich zapisków dorocznych i większych opowieści wykrajał dla siebie orężem kraj (zbieżność słów ‘krajati/krajaty’ i ‘kraj’ nie jest przecież przypadkowa), walcząc z konkurentami do danej ziemi – w pierwszym rzędzie z obcoplemieniami, ale często też z najbliższymi

krewnymi. Miejscem takich zmagień był również obszar Pobuża Środkowego, który w X w. znalazł się na styku kształtujących się organizmów politycznych, w latopisach określanych jako Ziemia Ruska ('Руская земля', 'Русь') i Ziemia Ladska ('Лядская земля', 'Ляхы').

Najstarszym znanym dokumentem potwierdzającym bezpośrednie sąsiedztwo Rusi i Lachów jest watykańskie archiwaliум datowane latami 991/992, a więc odnoszące się do okresu panowania Włodzimierza Wielkiego w ruskim Kijowie i Mieszka I w polskim Gnieźnie. W źródle tym, zaczynającym się słowami „Dagome iudex”, wschodnią rubież „Civitas Schignesghe”, czyli Mieszkowego ‘państwa gnieźnieńskiego’, opisano jednak bardzo ogólnie: „granicą Prus aż do miejsca, które nazywa się Ruś, a granicą Rusi ciągnąć aż do Krakowa” (w ory-

Artur Orlonow: Włodzimierz Wielki

ginał: „fine Bruzze usque in locum qui dicitur Russe et fine Russe extendente usque in Cracca”)². Historycy przywołują również przekaz pochodzący z opanowanej przez Arabów Hiszpanii, albowiem w XI-wiecznej „Księdze dróg i królestw” Al-Bakriego cytowany jest opis Europy Zachodniej i Środkowej, sporządzony przez Ibrahima ibn Jakuba na podstawie podróży odbytej w latach 965–966, gdzie stwierdza się, że z państwem Mieszka „sąsiadują na wschodzie Rus, a na północy B[u]rus”, a więc Ruś i Prusowie³.

Pewne szczegóły, w postaci wzmianek o Brześciu („Беґеґсґний”), które odnoszą się do lat 1017–1022, znajdujemy zarówno w „Powieści lat minionych”, jak i w „Pierwszym latopisie nowogrodzkim”, dla których wspólnym źródłem faktograficznym mógł być domniemany latopis kijowski z lat 30. XI w. Pochodzący z XIII w. pergaminowy rękopis nowogrodzki, będący najstarszym zachowanym ruskim kodeksem latopisarskim, stracił swój początek, jednak na pierwszym zachowanym arkuszu znajduje się ważna dla nas zapiska doroczna, stwierdzająca, że w 1017 r. Jarosław (Mądry), syn i następca Włodzimierza na kijowskim tronie, chodził ku Brześciowi. W znanych nam redakcjach „Powieści minionych lat” druga część wersu o 1017 r. brzmi nieco inaczej, przy czym w „Latopisie

Książę na czele drużyny zbrojnej – miniatura z kodeksu rękopiśmiennego (XIV w., Nowogród), zawierającego żywot pierwszych świętych ruskich Borysa i Gleba, którzy zginęli w czasie walk o władzę po śmierci Włodzimierza Wielkiego. Ilustracja przedstawia Borysa wysłanego przez ojca dla odparcia napaści stepowego ludu Pieczyngów. Znaczenie, jakie dla wczesnośredniowiecznego „monarchy wojennego” miała drużyna zbrojnych wojów, przedstawiono w „Powieści minionych lat”: Въ лѣтѣ ҃хъ ҃ѣ ҃ѣ [6504 (996)] ... Володимиръ повелѣ исковати лжици сребраны ѿсти дружинѣ, рекъ сице: ꙗко сребромъ и златомъ не имамъ налѣсти дружины, а дружиною налѣзу сребро и злато, ꙗко дѣды мои и вѣць мои и доискаса дружиною злата и сребра. Бѣ бо любаше Во҃лдимиръ дружину и с ними дума въ строєнїи землинемъ, и въ оуставѣ землинемъ, и въ ратѣхъ. И бѣ жива с князи школными его миромъ, с Болеславомъ Ладьскимъ и съ Стефаномъ Оугорьскимъ, и съ Вндроникомъ Чышкымъ, и бѣ миръ межѣ има и любви. [LR] – Roku 6504 [996]. ... Włodzimierz kazał wykuć łyżki srebrne do jednej drużyny, mówiąc tak: „Srebram i złotem nie znajdę drużyny, a drużyną znajdę srebro i złoto, jako dziad mój i ojciec mój znaleźli drużyną złoto i srebro”. Bowiem Włodzimierz kochał drużynę, z nią naradzał się o urządzeniu kraju i o wojnach, i o prawach krajowych. [PML]

Woj drużyny ruskiego władcy, X w.
Rekonstrukcja XIX-wieczna.

żadnej wzmianki o zdobyczach terytorialnych ani też bezpośredniego wyjaśnienia przyczyn napaści na włość swata – według kronikarza Bolesław wydał bowiem jedną ze swoich córek za Włodzimierzowego syna, którym był zapewne Świętopelk, posadzony przez ojca w Turowie. W innym miejscu mamy informację, że kijowski władca uwięził syna z małżonką (nieznanego imienia Bolesławówną), „kiedy się dowiedział, iż ów syn za namową Bolesława tajemnie przeciw niemu spiskuje”⁵. Razem ze wzmiankami latopisu o Brześciu dało to grunt dla dość powszechnych przypuszczeń, że w trakcie wyprawy wojennej, która w tej sytuacji miałaby być pomszczeniem krzywdy córki i zięcia, polskiemu władcy udało się zdobyć właśnie ten gród.

Przyjęcie za pewnik takiego biegu wydarzeń byłoby przyznaniem racji tym historykom, którzy – komentując lapidarną zapiskę o wyprawie Włodzimierza na Jaćwież – twierdzą, że warunkiem jej przeprowadzenia było władanie Brześciem – tak np. uważali Myron Korduba, autor szkicu dziejów Chełmszczyzny i Południowego Podlasia, jak i polski badacz dziejów Rusi Henryk Paszkiewicz⁶. Wcześniej, w 981 r., a więc niedługo po objęciu władzy w Kijowie, Włodzimierz miał chodzić „ku Lachom”, zajmując Przemysł, Czerwień i „inne grody” – są domysły, że wśród „innych grodów”

był też Brześć⁷, chociaż nie ma pewności, że w tym czasie Brześć już istniał, bo mógł też być wzniesiony właśnie z inicjatywy Włodzimierza lub nawet później. W każdym razie takimi lapidarnymi, często jednozdaniowymi zapisami o siedmiu wyprawach zbrojnych, podejmowanych przez kijowskiego władcę w latach 981–985 i 993, autor „Powieści” malował obraz jego konsolidacyjnych przedsięwzięć z użyciem miecza – siłami drużyny zbrojnych wojów. Analogicznie postępowali sąsiedzi ruskiego władcy – Mieszko I, a po jego śmierci (992) Bolesław Chrobry (opisy ich orężnych zastępów podają Ibrahim ibn Jakub i Gal Anonim).

O ostatecznym kształcie terytorialnym Włodzimierzowego państwa możemy sądzić ze wzmianek o głównych grodach, w których osadzał on swych synów w roli namiestników⁸. W zachodniej części Rusi były to grody na szlakach prowadzących z Kijowa do Polski i Europy Zachodniej – Turów nad Prypecią na szlaku wodnym, zaś na szlaku lądowym Włodzimierz nad Ługą, a więc dopływem Bugu, będącym swego rodzaju łącznikiem pomiędzy obu trasami. Za pierwotnym podporządkowaniem Brześcia wołyńskiemu Włodzimierzowi, w którym z woli ojca rezydo-

Domniemany portret księcia Wsewołoda, syna Włodzimierza Wielkiego – XVII-wieczny przerys wizerunku, który znajdował się w „monasterze włodzimierskim” (w wołyńskim Włodzimierz).

Artur Orłonow: Jarosław Mądry

wał Wsewołod, przemawia właśnie umiejscowienie Brześcia na Bugu – osi księstwa włodzimierskiego, które w drugiej połowie XII w. uniezależniło się od bezpośredniej zwierzchności Kijowa, mając w swoich granicach też Pobuże Środkowe z Brześciem i Drohiczyń. Oczywiście w dobie silnej pozycji kijowskiego władcy, w tym wypadku Włodzimierza Wielkiego, obszar podporządkowany takiemu grodowi stanowił jednostkę administracyjną, niejako odpowiednik współczesnego województwa, na terenie której każdy z Włodzimierzowiczów miał za zadanie zbieranie i przekazywanie do stolicy daniny, tak jak według latopisu czynił osadzony w Nowogrodzie Jarosław, co roku posyłając ojcu 2 tys. grzywien („Аро-славу же сущю Новѣгородѣ и урокомъ дающе Кыеву двѣ тысячѣ гривнѣ отъ года до года”)⁹. Notabene, używane przez historyków określenie ‘księstwo’ w XII–XIII-wiecznych latopisach nie występuje, ich autorzy posługują się bowiem terminem ‘волость’ (włość) lub nazwą grodu, który był księżęcą siedzibą.

Kolejny zanotowany przez Thietmara epizod wojenny na pograniczu odnosi się do 1017 r. i przedstawia Jarosława Mądrego jako sojusznika Henryka II (od 1014 r. z tytułem cesarza) w jego zmaganiach z polskim władcą: „Cesarz... się dowiedział, iż władca Rusów napadł na Bolesława, tak jak mu przyrzekł przez posła, lecz nic nie zdziałał przy obleganiu grodu”¹⁰. Nazwy grodu niemiecki kro-

nikarz nie wymienia, ale czas zgadza się z rokiem pierwszej Jarosławowej ekspedycji „къ Берестію”, co rodzi domniemanie, że obie wyprawy miały na celu odzyskanie Brześcia z rąk czy to Bolesława, czy to Świętopełka, dla którego ten gród dzięki wsparciu teścia miałby być azylem po klęskach w walce o tron kijowski. W takiej wła-

śnie roli Brześć został przedstawiony w opisie ucieczki Świętopełka po jego drugiej przegranej w walce z Jarosławem, zaś rok 1019, w którym miało miejsce to wydarzenie, zyskał status daty rozpoczynającej historię miasta.

W znanych nam dziełach latopisarstwa ruskiego pod rokiem 996 mamy zapewnienie, że Włodzimierz z Bo-

lesławem Chrobrym („съ Болеславомъ Лядьскимъ”), jak i innymi zachodnimi sąsiadami żył w pokoju, nie ma jednak wzmianki o wydaniu Bolesławówny za Świętopełka, Włodzimierzowego syna (lub synowca) i konflikcie pomiędzy nimi, zaś pod rokiem 1013 w ogóle brak jakiegokolwiek zapisu. Wydarzenia z udziałem polskie-

Zapiski doroczne w „**Powieści minionych lat**” i „**Pierwszym latopisie nowogrodzkim**” o wyprawach Jarosława Mądrego na pogranicze Ziemi Ruskiej z Ziemią Ladzką, Jaćwieżą i Litwą

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6524 (1016)] Приде Ярославъ... ..и вѣдѣтъ Ярославъ. Стополкъ же бѣжа в Ляхы. Ярославъ же сѣде в Києвъ на столѣ вѣтнѣ. [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6524 (1016)] Приде Ярославъ... ..и вѣдѣтъ Ярославъ. Стополкъ же бѣжа в Ляхы. Ярославъ же сѣде в Києвъ на столѣ вѣтнѣ и дѣднѣ. [L]

Roku 6524 [1016]. Przyszedł Jarosław na Świętopełka... i zwyciężył Jarosław. Świętopełk zaś uciekł do Lachów. Jarosław tedy osiadł w Kijowie na stolcu ojcowskim i dziadowym. [PML]

Въ лѣтѣ 6525 [1017]. Ярославъ иде къ Берестію. И заложена бысть святая Софія Києвъ. [PLN-s]

Въ лѣтѣ 6525 [1017]. Ярославъ иде къ Берестію; и заложена бысть святая Софія в Києвъ. [PLN-m]

Poszedł Jarosław ku Brześciowi. I założona została Sofia [sobór św. Sofii – Mądrości Bożej] w Kijowie.

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6525 (1017)] Ярославъ ввоиде в Києвъ и погорѣша цркви. [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6525 (1017)] Ярославъ иде [в Києвъ] и погорѣ цркви. [L]

Roku 6525 [1017]. Jarosław poszedł do Kijowa i pogorzały cerkwie. [PML]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6530 (1022)] Приде Ярославъ къ Берестію. [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6530 (1022)] Приде Ярославъ къ Берестію. [L]

Roku 6530 [1022]. Przyszedł Jarosław do Brześcia.

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6538 (1030)] Ярославъ взѣ Бѣлзѣ. ...В се же время оумре Болеславу Великому в Ляхѣхъ и бысѣ матежъ великъ в Ладьской земли, и вѣставше людѣе избиша еписпы и попы и богары своя и бысѣ матежъ въ нихъ. [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6538 (1030)] Ярославъ Бѣлзѣ взѣл. ...В се же время оумре Болеславъ Великий в Ласѣхъ и бысѣ матежъ в земли Ладьскѣ, вѣставше людѣе избиша еписпы и попы, и богары своя и бысѣ в нихъ матежъ. [L]

Roku 6538 [1030]. Jarosław Bełz wziął. ... Tegoż czasu umarł Bolesław Wielki w Lachach i był bunt w ziemi lachkiej: ludzie powstawszy pozabijali biskupów i popów, i bojarów swoich, i był u nich bunt. [Przypis: Bolesław Chrobry zmarł 3 kwietnia 1025 r., zaś rozruchy, o których tu mowa, miały miejsce w l. 1037–1038.] [PML]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6539 (1031)] Ярославъ и Мьстиславъ собраста вои многы и идоста на Ляхы, и заѣста градъ (грады) Червеньскыя впасть и повоевоста Ладьскую землю. ...

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6540 (1032)] Ярославъ почѣ ставити города по Рси. [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6539 (1031)] Ярославъ и Мьстиславъ собраста вои многы и идоста на Ляхы и заѣста грады Червеньскыя впасть и повоевоста Ладьскую землю и многы Ляхы приведоста и раздѣливша ѿ. Ярославъ посадѣ [своѣ] по Рси и суть до сего днѣ. ... **Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ** [6540 (1032)] Ярославъ почѣ ставити города по Рси. [L]

Roku 6539 [1031]. Jarosław i Mściśław zebrali wojów mnogich, poszli na Lachów i zajęli Grody Czerwieńskie znowu, i spustoszyli ziemię lachą, i mnóstwo Lachów przywiedli, i rozdzielili ich. Jarosław osadził swoich nad Rosią, i są do dziś dnia. [Brak przekładu zapiski z 1032 r. o tym, że Jarosław zaczął budować grody nad Rosią, gdzie zapewne osadził pojmanych Lachów] [PML]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6546 (1038)] Иде Ярославъ на Литвагы (и побѣди). [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6546 (1038)] Ярославъ иде на Литвагы. [L]

Roku 6546 [1038]. Jarosław poszedł na Jaćwingów. [PML]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6548 (1040)] Ярославъ иде на Литву (и побѣди). [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6548 (1040)] Ярославъ иде на Литву. [L]

Roku 6548 [1040]. Jarosław poszedł na Litwę. [PML]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6549 (1041)] Иде Ярославъ на Мазовшаны въ лодыяхъ (и побѣди я). [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6549 (1041)] Иде Ярославъ на Мазовшаны въ лодыяхъ. [L]

Roku 6549 [1041]. Poszedł Jarosław na Mazowszan w łodziach. [PML]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6555 (1047)] Ярославъ иде на Мазовшаны и побѣди ѿ и княза ихъ оуби Моислава и покори ѿ Казимеру. [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6555 (1047)] Ярославъ иде на Мазовшаны и побѣди ѿ и княза ихъ оуби Моиславъ и покори ѿ Казимиру. [L]

Roku 6555 [1047]. Jarosław poszedł na Mazowszan i zwyciężył ich, i kniazia ich zabił, Mojsława, i poddał ich Kazimierzowi. [PML]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6562 (1054)] Прѣстависѣ (великий) князь Руский Ярославъ. [LR]

Въ лѣтѣ ѿ свѣдѣнъ [6562 (1054)] Прѣстависѣ великий князь Русьскый Ярославъ. [L]

Roku 6562 [1054]. Zmarł wielki kniaź ruski Jarosław. [PML]

LR – Latopis ruski wg Kodeksu Ipatijewskiego

L – Kodeks Ławrentijewski

PML – Powieść minionych lat

PLN-s – Pierwszy latopis nowogrodzki (starszy)

PLN-m – Pierwszy latopis nowogrodzki (młodszy)

go władcy zaczynają się w momencie, gdy w 1018 r. Bolesław ze Świętopełkiem wyruszył przeciwko Jarosławowi („Поиде Болеславъ съ Святополкомъ на Ярослава с Ляхы”¹¹), przy czym według Thietmara w ekspedycji uczestniczyły posiłki niemieckie, węgierskie oraz Pieczyngowie¹². Rozbicie w lipcu sił Jarosława w bitwie nad Bugiem (w pobliżu grodu Wołyń) otwarło drogę do stolicy Rusi i umożliwiło zajęcie w sierpniu tronu wielkoksiążęcego przez Świętopełka. Bolesław, uchodząc z Kijowa po tym, jak z nakazu Świętopełka w grodach miano zacząć zabijać Lachów, wprowadził brańców, uszczknął też nieco ziemi („людии множество веде съ собою и грады Червѣньскыя зая собѣ и приде въ свою землю”)¹³. Ten fragment opowieści ma już wyraźne cechy politycznego moralitetu z biblijnymi odwołaniami do zbrodni Kaina i Lamecha – Świętopełk wbrew zdrowemu rozsądkowi występuje przeciwko swemu protektorowi, gdyż jako bratobójca winny zgładzeniu trzech książąt jest przeklęty i skazany na klęskę. Zatem nie tylko traci władzę, już u schyłku 1018 r. ponownie wypędzony przez Jarosława z Kijowa, a potem pokonany w bitwie nad Altą (w miejscu gdzie z jego rozkazu zamordowano Borysa), ale też postradał zmysły i nie wiadomo po jakim czasie i w jakim miejscu – „въ пустыни”, a więc gdzieś na bezludziu, kończy swój zbrodniczy żywot, co ma być przestrożą dla potomnych: „Sprawiedliwy tedy sąd spadł nań, na niesprawiedliwego; po odejściu z tego świata spotkały go męki, przeklętego; wskazuje na to jawnie zesłana nań zgubna kara, która o śmierć go przyprawiła; i po śmierci związany jest wieczną męką. Jest zaś mogiła jego w pustyni do dziś dnia; wychodzi z niej smród okrutny. To zaś Bóg okazał na przestrożę kniaziom ruskim, aby jeśli ci tak uczynią, słyszawszy o tym, to takąż karę otrzymają, i jeszcze większą od tej, ponieważ, wiedząc, co się stało, popełnią także okrutne bratobójstwo”¹⁴. Wzmianka pod rokiem 1019 o Brześciu, jako ważnym punkcie przedśmiertnej eskapady „окаянного” Świętopełka, jest bez wątpienia cenną wskazówką, lecz przez wybiórczy, bardziej literacki i publicystyczny niż

Przybycie Świętopełka do Brześcia w 1019 r. Obraz brzeskiego artysty Walerija Kowalczyka (1996). Muzeum Historii Miasta w Brześciu.

В ѡѣтъ ꙗꙋꙋ ꙗꙋꙋ ꙗꙋꙋ [6527 (1019)] Приде Стополкъ с Печенѣгы в силѣ тажыцѣ и Яро-славъ собра множество вои и взииде противу ему... [...] ...къ вечеру вдолѣ Яро-славъ, а Стополкъ бѣжа. Бѣжащю же ему и нападе на нь бѣсъ и раслабѣша кости его и не можаше сѣдѣти на кони и ношахуть и въ носилахъ. И прине-соша и к Берестыю бѣгающе с нимъ. Ун же глаше побѣгнете со мною, же-нуть по насъ. Утрочи же его посылаху противу, егда кто поженеть по немъ. И не бѣ никого же въ слѣдъ женущаго, и бѣжаху с нимъ. Унъ же в немощи лежа и въсхлѣпавъ глѣше все женуть, унъ женуть, побѣгнете. И не можаше стерпѣти на единомъ мѣстѣ, и пробѣже Ладъскую землю гонимъ гнѣвомъ Бѣимъ, и пробѣже пустыню межи Чахы и Лахы, и ту испровѣрже животь свои злѣ. **Roku 6527 [1019].** Przyszedł Świętopełk z Pieczyngami w sile potężnej, a Jarosław zebrał mnóstwo wojów i wyszedł przeciw niemu... Pod wieczór zaś zwyciężył Jarosław, a Świętopełk zbiegł. I gdy uciekał, napadł nań bies, i osłabły kości jego, nie mógł siedzieć na koniu i niesiono go na noszach. Uciekający z nim przynieśli go do Brześcia. On zaś mówił: „Uciekajcie ze mną, gonią za nami”. Pachołkowie zaś jego posyłali zobaczyć: „Czy kto goni za nami?”. I nie było nikogo, co by za nimi gonił, i uciekali z nim. On zaś w niemocy leżał i, zerwawszy się, mówił: „Oto gonią, o, gonią, uciekajcie!”. Nie mógł wytrwać na jednym miejscu i przebiegł przez ziemię lachą, ścigany Bożym gniewem; i przybiegłszy w pustynię między Lachami i Czechami, zakończył marnie żywot swój w tym miejscu.

naukowy charakter ówczesnej histo-riografii, brak jej jasnego kontekstu.

Ogólnikowy charakter źródeł, który utrudnia ostateczne rozstrzygnięcie ‘kwestii brzeskiej’, jest gruntem do najróżniejszych domysłów, na ogół z po-woływaniem się na wcześniejsze tezy i domysły innych historyków. Co wię-cej, tym fundamentem dla ogromnych konstrukcji historiograficznych może okazać się lapsus latopisarza, ewen-tualnie pomyłkowe lub umyślne prze-inaczenie jakiejś frazy przez kolejnego redaktora lub zwyczajnego kopisty, gdyż najstarsze znane kodeksy zawierające główne dzieła historiografii ru-skiej pochodzą dopiero z XIII–XV w., są więc kopiami z kopii. Sztandarowy przekład to „grody czerwieńskie”, we-

dług „Powieści lat minionych” zabra-ne przez Bolesława Chrobrego w 1018 r., zaś w 1031 r. odzyskane przez Jarosława Mądrym. W historiografii pol-skiej doczekały się one ogromnej li-teratury, przy czym w tej bardziej popularnej niż naukowej urosły pra-wie do rozmiarów jakiegoś zaginio-nego mocarstwa, chociaż najprawdo-podobniej w protografie (pierwopisie) „Powieści...” przypisano Bolesławowi zajęcie tylko „grodu Czerwienia” – wskazuje na to identycznie sformuło-wana fraza z XIV-wiecznego rękopisu żywota św. Borysa i Gleba: „и лю-дии множество вѣдѣаше съ собою, и городъ **червень** заяша, и приде въ свою землю”, odpisana zapewne ze starszej redakcji „Powieści” niż ta,

z której korzystali mnich Ławrentiej i twórca „Latopisu ruskiego”¹⁵. Można tylko dodać, że nie tylko Thietmar, z przyczyn naturalnych nieprzychylny Bolesławowi, ale też piewca jego sławy – znany jako Gall Anonim autor pierwszej kroniki polskiej, który ekspedycję w 1018 r. opisał aż w trzech epizodach, nic o bezpośrednich nabytkach terytorialnych na pograniczu nie wspominają, zaś pierwszym dziełem historiografii polskiej, które wymienienia z nazwy Brześć i Drohiczyn, jak też „provincje ruskie” – przemyską, włodzimierską, brzeską i drohiczyńską, jest kronika Wincentego Kadłubka, pisana w latach 1190–1208 lub nawet później¹⁶.

Działania Jarosława Mądrego na zachodnich rubieżach podczas następnych dziesięcioleci jego władania oświetlone są kilkoma zapiskami dorocznymi, zgodnie z którymi w 1030 r. kijowski władca „wziął Belz”, zaś w następnym, wspólnie z bratem Mścisławem (miał siedzibę w Czernihowie) – Czerwień, który pod piórem redaktora kolejnej redakcji „Powieści lat minionych” stał się „grodami czerwieńskimi”. Sprzyjającą okolicznością dla powodzenia tych działań była kryzysowa sytuacja we wciążgniętej w wojnę z cesarzem Konradem II Ziemi Ładzińskiej, wskutek której Bolesławowi następcą Mieszko II Lambert stracił przejętą po ojcu koronę królewską, zaś uszczuplone dominium zostało podzielone na trzy części. W 1038 r. Jarosław podjął wyprawę na Jaćwingów, przez latopisarza przedstawioną typową lakoniczną frazą, ale właśnie na jej podstawie w XIX w. upowszechniło się powiązanie jego osoby z powstaniem kilku grodów Pobuża. Zapewne ma ono źródło w przypuszczeniu Józefa Jaroszewicza, że plonem wyprawy było „osadzenie kolonistami ruskimi nowozałożonych w tymże czasie miast, jako to Drohiczyzna, Mielnika, Brańska, a może i Bielska”, które bielski historyk przedstawił w pionierskiej historii Wielkiego Księstwa Litewskiego (1844), gdzie dawał wiarę konfabulacjom polskich XV–XVI-wiecznych historiografów o wcześniejszym zamieszkiwaniu tego terenu przez Jaćwingów¹⁷. W herbie nadanym Bielskowi przez administrację rosyjską

(1845), obok żubra, będącego jednym z elementów herbu guberni grodzieńskiej (1802), znalazły się też elementy uzbrojenia dawnych wojów i „rok 1038 ku pamięci zwycięstw wielkiego księcia Jarosława”¹⁸. Datę tę za początek istnienia miast uznały przedwojenne władze Bielska, organizując w 1938 r. obchody jego 900-lecia (po wojnie tenże jubileusz urządzono jeszcze raz – w 1962 r.). Drohiczynowi, który od 1842 r. był miastem nieetatowym (bez podległego mu powiatu), Rosjanie herbu wówczas nie nadali, ale sami jego mieszkańcy uznali, że rok 1938 to „rocznica 900-lecia istnienia Drohiczyzna nad Bugiem”, jak czytamy we wstępie do wydanej wówczas niewielkiej monografii o brzmiącym kuriozalnie dla współczesnego historyka tytule „Stolica Jaćwieży”¹⁹.

W 1040 r. Jarosław wyprawiał się na Litwę, zaś w 1041 „na Мазовшаны”, czyli na tzw. państwo Mieclawa, byłego urzędnika Mieszka II, który w momencie największego zamętu przejął władzę na terenie Mazowsza i nie podporządkował się władzy Mieszkowego syna Kazimierza, nazwanego przez potomnych Odnowicielem – dzięki wsparciu cesarza Henryka III powrócił on w 1039 lub w 1040 r. z wygnania, opanowując Wielkopolskę i Małopolskę. Kazimierz zawarł też sojusz z władcą Kijowa, przypieczętowany podwójnym ślubem – polski władca pojął za żonę najmłodszą z Jarosławowych siostr Dobroniegę Marię, zaś z jego siostrą Gertrudą ożeniono Iziasława Jarosławicza. W 1047 r. niezależność Mazowsza wspólnymi siłami została ostatecznie zlikwidowana, a Mieclaw swe ambicje przypłacił śmiercią na polu walki.

Zapiski doroczne z lat 30. i 40. XI w. nie zawierają żadnej wzmianki o Brześciu lub innym grodzie Pobuża Środkowego, co nie daje argumentów historiograficznych do przyznania słuszności przypuszczeniom, że gród i podległa mu włość zostały przez Kazimierza oddane Jarosławowi jako swego rodzaju zapłata za pomoc w odzyskaniu Mazowsza. Zresztą jakkolwiek byśmy się nie odnosili do rekonstrukcji budowanych na tak skromnych przesłankach, pierwsze dziesięciolecie XI w. zamknęły okres budowania nie tylko terytorialnych,

ale też i matrymonialnych podstaw pod dalsze sąsiedztwo między dynastiami, które późniejsi dziejopisarze i historycy nazwali Rurykowiczami i Piastami. Pobuże Środkowe na mapie tego sąsiedztwa na trwałe znalazło się w granicach Ziemi Ruskiej, o czym świadczą nie tylko XII- i XIII-wieczne latopisy i kroniki, ale też różnorodne źródła z wieków następnych.

Jurij HAWRYLUK

¹ Kazimierz Władysław Wójcicki, *Pieśni ludu Biało-Chrobatów, Mazurów i Rusi z nad Bugu z dołączeniem odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich*, t. II, Warszawa 1836, s. 134.

² Brygida Kürbisówna, *Dagome iudex – studium krytyczne*, [w:] *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. 1, Poznań 1962, s. 395–396.

³ Ibrahima ibn Jakuba relacja z podróży do krajów słowiańskich w przekładzie al-Bekriego (tłumaczenie Tadeusza Kowalskiego), [w:] *Monumenta Poloniae Historica. Nova Series*, t. 1, Kraków 1946, s. 50.

⁴ *Kronika Thietmara*. Tłumaczenie (z tekstu łacińskiego), wstęp i przypisy Marian Zygmunt Jedlicki, Kraków 2014, s. 167.

⁵ *Kronika Thietmara...*, s. 214.

⁶ Мирон Кордуба, *Історія Холмицини й Підляшшя*, Краків 1941, s. 37; Henryk Paszkiewicz, *Początki Rusi*. Z rękopisu przygotował Krzysztof Stopka, Kraków 1996, s. 103.

⁷ Арсений Николаевич Насонов, „Русская земля” и образование территории древнерусского государства, Москва 1951, s. 127.

⁸ *Ипатьевская летопись*, [w:] *Полное собрание русских летописей*, t. 2, Санктпетербург 1908, s. 105.

⁹ *Ипатьевская летопись...*, s. 114.

¹⁰ *Kronika Thietmara...*, s. 210.

¹¹ *Ипатьевская летопись...*, s. 130.

¹² *Kronika Thietmara...*, s. 235.

¹³ *Ипатьевская летопись...*, s. 132.

¹⁴ *Powieść minionych lat*. Przełożył i opracował Franciszek Sielicki, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 113–114.

¹⁵ *Житія святыхъ мучениковъ Бориса и Глеба и службы имъ*. Приготовилъ къ печати Д. И. Абрамовичъ, Петроградъ 1916, s. 192; Karol Kollinger, *Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992–1025)*, Wrocław 2014, s. 281–282.

¹⁶ [Wincenty Kadłubek] *Mistrza Wincentego Kronika polska*, Warszawa 1974.

¹⁷ Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. I, Wilno 1844, s. 17.

¹⁸ П. П. фонь-Винклеръ, *Гербы городовъ, губерній, областей и посадовъ Россійской Имперіи, внесенные въ полное собраніе законовъ съ 1649 по 1900 годъ*, Санктпетербургъ 1899, s. 23.

¹⁹ Feliks Zygmunt Weremiej, *Stolica Jaćwieży. Monografia miasta Drohiczyzna nad Bugiem w zarysie historycznym*, Drohiczyn n/B. 1938.

Epopeja rodziny Krotkiewiczów

Ziemia Chełmska od wieków była regionem wielokulturowym, w którym żyły obok siebie społeczności zróżnicowane pod względem etnicznym, narodowym, językowym i wyznaniowym. Szczególnie splotły się na niej wspólne losy Polaków i Ukraińców, a ich historia – choć nie wolna od epizodów trudnych i krwawych – pokazuje, że mają oni ze sobą więcej wspólnego, niż mogłoby się wydawać. Widać to zdecydowanie na przykładzie rodziny Krotkiewiczów i Pantetów, związanych z Chełmszczyzną do 1946 r., tj. do momentu wysiedlenia jej członków – ocalałych z wojennej pożogi – na teren sowieckiej Ukrainy przez komunistyczną władzę na podstawie umowy podpisanej przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN) ze Związkiem Socjalistycznych Republik Sowietkich (ZSRS). Autora do napisania niniejszego tekstu skłoniły rozmowy przeprowadzone z Ałłą Krotkiewicz – córką wysiedlonego wówczas Wiktora Krotkiewicza, która od wielu lat pielęgnuje pamięć o ojcowiznie swoich przodków i z wielkim entuzjazmem przyjeżdża do Polski z Ukrainy.

W 1910 r. Józef Krotkiewicz, psalmista prawosławnej parafii w Łaszczowie w powiecie Tomaszów Lubelski, zawarł sakrament małżeństwa z Anną Pantetą z miejscowości Podhajce w tymże powiecie. Małżonkowie doczekali się dwóch synów – Sergiusza i Wiktora oraz córki Wiry. W 1915 r. dotknęła ich tragedia *bieżeństwa* – przymusowego exodusu ludności prawosławnej (choć nie tylko) w głąb Imperium Rosyjskiego przed nacierającymi wojskami niemieckimi – w którym przebywali aż do 1921 r., kiedy to postanowili wrócić na ojczystą ziemię. Dla takich osób – związanych z Cerkwią prawosławną – w państwie rządzone przez bolszewików nie było wówczas miejsca. Pozostali tam jednak niektórzy z Pantetów i swój wybór opłacili ogromną ceną – własnego życia. Piotr Panteta – jako „kontrrewolucjonista” – zginął podczas Wielkiego Terroru

Diakon Józef Krotkiewicz i matuszka Anna z d. Panteta ze swoimi dziećmi: Wiktorem, Sergiuszem i Wirą, początek lat 30. XX wieku. Fot. ze zbiorów Ałły Krotkiewicz.

O. Józef Krotkiewicz — Wiktor Krotkiewicz — Paszport Zofii i Antoniego Pantetów, fot. archiwum Ałły Krotkiewicz

w ZSRS (1937–1938) na poligonie strzeleckim NKWD w Butowie. Jego rehabilitacja nastąpiła dopiero w roku 1989, ponad 50 lat po jego zamordowaniu.

W rodzinie o. Józefa Krotkiewicza pielęgnowano ukraińskie tradycje i tożsamość narodową, ale już w prawosławnej rodzinie jego żony – matuszki Anny, obecna była także tożsamość polska. Nie powinno to jednak nikogo dziwić. Na Chełmszczyźnie bowiem – jak słusznie zauważył Mariusz Sawa – „nierzadko granicy między polską a ukraińską tożsamością etniczną i narodową nie dało się wyznaczyć”, a „polskość i ukraińskość nie zawsze były też tożsame odpowiednio z rzymskim katolicyzmem i prawosławiem”. Do polskości poczuli się Antoni i Zofia Pantetowie, którzy ze swoją córką Haliną – zapewne w celach zarobkowych i za „lepszemu życiem” – wyemigrowali z rodzinnej Ziemi Chełmskiej do Argentyny w drugiej połowie lat 30. XX wieku. Warto tutaj ukazać, jak potoczyły się losy innych członków tej rodziny. We wrześniu 1939 r. swój obowiązek wobec ojczyzny spełnił Arseniusz Panteta – żołnierz Wojska Polskiego. Po zakończeniu walk trafił on do obozu jenieckiego, z którego zwolniono go 1 listopada. Szczęścia nie miał z kolei Stefan, który został zamordowany przez Niemców podczas masowej egzekucji 25 grudnia 1942 r. w Łaszczowie (pow. Tomaszów Lubelski). Represje niemieckie dotyczyły jednakowo Polaków i Ukraińców, katolików i prawosławnych, i to często w obrębie jednej rodziny.

Okupacja niemiecka szczególnie dotknęła Ziemię Chełmską. Jednym z jej najbardziej brutalnych przejawów były prowadzone przez hitlerowskiego okupanta od jesieni 1942 r.

Ks. Grzegorz Metiuk, późniejszy metropolita Andrzej, z parafianami w Werbkowicach, początek lat 40. XX wieku. Fot. ze zbiorów Mykoły Babicz. — Potwierdzenie przesiedlenia w 1946 r. do obwodu tarnopolskiego Wiktora i Wiry Krotkiewiczów, archiwum Ałły Krotkiewicz.

ГОЛОВНЕ АРХІВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИ КАБІНЕТІ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

290008, м. Львів, вул. Підвальна, 13. Тел. 74-33-23, 72-59-22

№ 3681/н Кротківців В. О.

ВІД

ЛІВНА ДОВІДКА.

В документах обласного архіву значиться, що родина у складі:

Голова родини: Кротківців Віктор Осипович, 1909 р.

Члени родини: Кротківців Віра Осипівна, 1910 р.

у 1946 році була переселена у Тернопільську область, м. Львів

При переселенні ними було залишено господарське майно, яке складалось із
Одне майно (будівля)

Підстава: 7 р. 3229, од. 2, сер. 34, арт. 143.

Інших відомостей немає.

Директор архіву: [підпис]

Зав. відділом: [підпис]

В. І. КУЦИНДА
Й. Л. ШТАТМАН

м. Львів. Зам. 541-20000. 1998 р.

do lata 1943 r. lokalne wysiedlenia Polaków i Ukraińców, których celem było przygotowanie wstępnej germanizacji terenu przy jednoczesnym zantagonizowaniu obu społeczności. Do tego doszły pierwsze echa mającej miejsce przecież nie tak daleko Tragedii Wołyńskiej, co znacznie wpłynęło na zaognienie lokalnych relacji polsko-ukraińskich. W takiej atmosferze 31 maja 1943 r. z rąk polskich partyzantów zginął Eugeniusz Panteta, sołtys Podhajców. Nieco ponad dwa miesiące później, 2 sierpnia, męczeńską śmierć poniósł o. Józef Krotkiewicz, proboszcz prawosławnej parafii w Majdanie Sopockim II, który został wyprowadzony z cerkwi do lasu i tam brutalnie zamordowany. Poraniono także jego żonę, matuszkę Annę, wskutek czego zmarła kilka miesięcy później we Lwowie (tam też została pochowana). Dzieci duchownego przez kilka dni bezskutecznie poszukiwały jego ciała.

Wejście Armii Czerwonej latem 1944 r. co prawda przyniosło kres hitlerowskiej tyranii, ale nie oznaczało końca tragedii dla miejscowej ludności. Od razu rozpoczęło się przymusowe wcielanie mężczyzn do polskiego i sowieckiego wojska, które nie ominęło syna o. Józefa – Sergiusza Krotkiewicza. 4 lutego 1945 r. – jako żołnierz Armii Czerwonej – zginął w walce o wyzwolenie Bielska-Białej spod okupacji niemieckiej. Rodzina odczuła to bardzo boleśnie, tym bardziej że jako polski obywatel (zarówno przed 1939, jak i po lipcu 1944 r.) nie powinien podlegać poborowi do obcej armii. Kto inny jednak rozdawał karty i decydował o wszystkim. W połowie października 1944 r. – na mocy umowy PKWN z rządem ZSRS – rozpoczęła się deportacja prawosławnej ludności Chełmszczyzny i Południowego Podlasia na teren sowieckiej Ukrainy, która trwała do 1946 r. W ostatnim etapie operacji wysiedlono także ocalałych Wiktora i Wirę Krotkiewiczów. Trafili oni do galicyjskiej Kaczanówki, z której nieco wcześniej ekspatriowano Polaków m.in. na tzw. Ziemię Odzyskane.

Co interesujące, mimo doświadczeń okupacyjnych Wiktor Krotkiewicz nie żywił w sobie żadnej niechęci do Polaków. W nowym miejscu zamieszkania, do którego jednak ciężko się było mu przyzwyczaić, prenumerował nawet ukazującą się w tamtym okresie polską gazetę „Trybuna Ludu”, której każdy nowy numer czytał z ogromnym zaciekawieniem. Razem z małżonką przyjmował także serdecznie przyjeżdżającego po wojnie w odwiedziny dawnego polskiego wysiedleńca z Kaczanówki, który osiadł w Przemyśle. Swoje podejście pełne mądrości i oparte na chrześcijańskiej nauce przekazał swojej córce – Alle. Od kilkunastu lat przyjeżdża ona do Polski, by odwiedzić ziemie, na których kiedyś mieszkali jej przodkowie. Można ją spotkać szczególnie na uroczystościach religijnych związanych ze świętem Męczenników Chełmskich i Podlaskich (pierwsza niedziela czerwca), gdzie zawsze jest ciepło przyjmowana przez prawosławnego arcybiskupa Abła, ordynariusza diecezji lubelsko-chełmskiej i miejscowe duchowieństwo.

Ałła Krotkiewicz na Św. Górze Grabarce, fot. Dariusz Szubiński (szubinski.pl).

W 2024 r. pojawiła się również na Święcie Przemienienia Pańskiego (19 sierpnia) na Świętej Górze Grabarce, gdzie podczas pielgrzymkowego snu została uwieczniona na wyjątkowej fotografii przez Dariusza Szubińskiego. W czasie takich wizyt Pani Ałła rozpoczęła ponadto intensywne poszukiwanie informacji na temat swojego dziadka, który był jednym z prawosławnych duchownych zamęczonych na Chełmszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej. Niestety, nadal nie udało się znaleźć miejsca jego pochówku...

Wiktor GABRYCHOWICZ

Kuraszu^owśki prawosławny prychu^od Śwjatoho Ontonija Peczerśkoho

Kuraszu^owśki prawosławny prychu^od Śwjatoho Ontonija Peczerśkoho ne je staryj. Tak jak czut' ne wsi^e prawosławny parafiji na historycznui bi^ełskuj zemli^e, do ktoroji wchodiat teperyszni bi^ełski i hajnuwśki powi^ety, byli zasnowany uže w XVI abo w XVII wi^ekowi, tak kuraszu^owśka mi^eła swu^j poczatok welmi pu^ozno, w kuncie XIX wi^eku.

Perszy dokumenty zhadujut pro Kuraszewo wže w 1576 roci. Uže tohdy seło było nemałoje, mi^eło 60 wołu^k zemli^e (bu^ołsz czym 1 200 hektarów) i było przypisane do welikoji czyżu^owśkoji parafiji. I tak ostawałoś bu^ołsz czym trysta li^et.

Parafiju w Kuraszewi odkryli w 1897 roci, ale cerkwu Kuraszy^e postawili trydceť li^et rani^ej. Jak tak sobi^e dumaw, czom to w Kuraszewi w druhuj połowini XIX wi^eku, tohdy, jak szcze nihde w okolicy ne budowałoś nijakich nowych cerkwu^w, Kuraszy^e postawili nowy chram. I przyszło mni^e do hołowy, szto poczatkom wsioho mohła byti straszna epidemija cholery. W 1855 roci na Pudlasze przyszła taja straszenna choroba. Li^etom toho roku za odin mi^eseć w Kuraszewi od cholery umerło 81 ludi. Umirali wsi^e. I małyje, i staryje. Propadali ci^eły si^emji. Za mi^eseć każdy czetwerty Kurasz umer. Je takaja pu^ołśka pryhowu^orka – „Jak trwoga, to do Boga”. I może tohdy tak dumali lude w Kuraszewi. Na cholery ne było nijakoho likarstwa. Ostawałoś ono odne – molitiś. A molitiś najlepi w cerkwi.

Koliś lude z Pudlasza chodili pizskom pomolitiś do śwjatyh mi^eśc, takich jak Kijiw abo Poczajiw. Chodili tudy i Kuraszy^e. Stary^ejszy lude, kotory dosiu^ol wže i powmirali, howoryli, szto deś w połowini XIX wi^eku, buduczy w Poczajewi, Kuraszy^e miżdu cerkownymi służbami hoże śpiwali relihiyny pi^eśni. Uczuw jichni śpi^ew jakijś ważny carśki uradnik, pudyjszow do jich i zaczaw wypytuwať, sku^ol wony je. Tohdy Kuraszy^e naczali jomu narykati, jak to kiepsko w jichnium seli^e żywet^osia, bo do czyżu^owśkoji parafijalnoji cerkwy daleko. Stary^ejszym projti piat' kilometruw ne było loko, a zimoju, jak śni^eh zaduwaw dorohi, to i mołodym ne łatwo było dustatiś na służbu. Uradnik obiciaw pomożczy. I pomu^oh. Tak howoryť si^ełśka tradycja.

Chocz w Kuraszewi sered ludi wse howoryłoś, szto cerkwu postawili samyje hospodary^e, to po prawdi było po in-szomu. Takoje sztoś, jak budowa cerkwy, ne mohło projti bez zhody carśkoji własti. Zachowaliś pro toje w biłoruśkum Hrodni dokumenty i plan budowy. Własti dali derewo na cerkwu. Zachowny dokumenty howorati, szto w kuraszu^owśkum uroczyszczy, de dawni^ej ru^os li^es, a kotore teper zwut Wyżar, wyrzali 212 soson, jakije puszli na budowy. Mi^eście na cerkwu wybrali suchoje, z 500 metruw od seła. Czom tak stałoś, toho ne znajem. Może jszłosia pro toje, kob, jakby pożar w seli^e byw, ne pereniu^ossia wu^on na chram.

Stawiti cerkwu naczali w 1861 roci, ru^ok posli carśkoho uwłaszczenia, koli Kuraszy^e byli uže wu^olnymi lud^omi. W seli^e howoryťsia, szto majstrami było dwoch Kuraszu^ow – Selweś Wasiluk i Łukasz Prokopjuk. Jich posli, jak wony wže powmirali, pochowali koło samoji cerkwy, a jak w czas

Ikona św. Ontonija (Antonija Peczerśkoho) u cerkwi w Kuraszewi. Pametny znak w Peczerśkuj Ławry u Kijowi, z wizerunkami jejich zasnownikuw – św. Antonija i Feodosija.

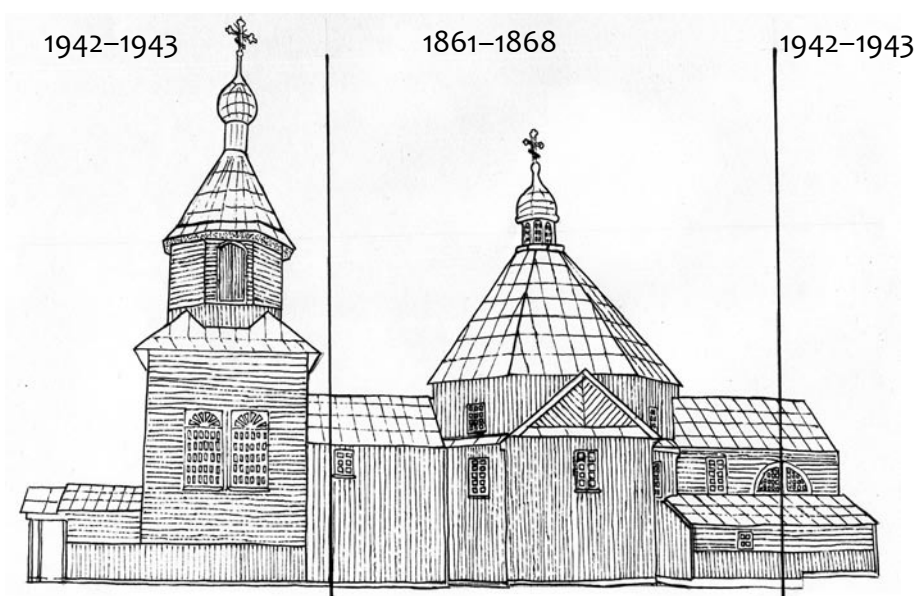
II wojny cerkwy rozbudowywali jichni mohiły najszlisia pud pomostom cerkwy, za rajskimi worotami. Stawiti cerkwy pomahali wsi^e Kuraszy^e, a jak była wże hotowa, carśki własti dali 400 rublu^ow, kob kupiti ikony i toje wsio, szto w chrami potry^ebne.

18 maja 1868 roku cerkwy wysweti i z toho czasu była wona filijalnym chramom czyżu^owśkoji parafiji. W cerkownych dokumentach zapisano, szto służbu w Kuraszewi odpawiali ne ry^edziej, czym dwa razy w mi^eseciu.

Na suchu^om, piszczanu^om mi^eści, de stojała cerkwa, odkryli zrazu prychođskije mohiłki. Para metruw od cerkwy Kuraszy^e postavili zwonnicu. Takije zwonnicu, szto stojali porucz cerkwy, stawili szcze rani^ej, za cerkownoji uniji. Zwonnicia takoho typu zachowałaś dosiu^l choc by pry cerkwi w Szczytach.

Samaja cerkwa mi^eła bu^olsz czym 19 metruw dowżyny, i była szyroka na 12 metruw. W seredini ustawili ikonostas, dowhi na piat[’] metruw i wysoki bu^olsz czym na try. Trochi ikon prywezli z bohatoji czyżu^owśkoji cerkwy. Sti^eny z nadwu^orku i z serediny oszalowali doskami. Dach nakryli gontom. Na cerkwi byw odin weliki kupo^l i piat[’] menszych.

Zwonnicia, szto stojała przed cerkwoju, była dowha na 5 metruw i szyroka na 4 metry. Było w ju[’] try kondyhnaciji. Na samu[’]j hory^e zaw^osili zwony. Na spodi była komnata dla cerkownoho storozha. W seredini toiji^e komnaty stojała pi^ecz, kob zimoju storozowi ne było zimno. Kuraszu^owśka cerkwa stojit koło 500 metruw od s^ela i treba było ije pilnowati od złodiju^ow i požaru. Szto nu^ocz cerkowny storoz storozyw u zwonnicu koło cerkwy. W Kuraszewi zachowaliś cikawy spohady pro robotu cerkownoho storozha zimuju. Jak była zimowa zawirucha, a pola byli nakryty bi^ełym śni^ehom, storoz každoji cerkwy musiw szto jakijś czas zwoniti. Byw to czas, koli doru^h można skazati, szto i ne było, i zimuju w zawiruchu łatwo było zabłuditi. Jak chtoś w śnihowi niczoho ne baczyw, mu^h iti tudy, de zwoniat. W každuj cerkwi inaczej zwonili. W Kuraszewi howoryłoś, szto w Czyżach zwonili „chli^eb–jacz–ny–ne–smacz–ny, chli^eb–jacz–ny–ne–smacz–ny”, a w Klenkach zwonili „siaki–taki–aby–byw, siaki–taki–aby–byw”.

Schemat ilustrujący etapy budowy cerkwy w Kuraszewi (na fotografii zнизу – cerkwa u 1990-ch rokach).

W druhyj połowini XIX wi^eku cerkwa w Kuraszewi uże stojała, dwa razy na mi^eseć była w ju[’] służba, a wsio taki, kob ochrystiti ditia abo kob zwinczatiś, treba było ji^echati do parafijalnoji cerkwy w Czyżach. Kuraszam choti^ołos bu^olsz, choti^oli mi^eti swoju parafiju. Brakowało plebaniji dla nastojatela, a i cerkownoji zemli^e w Kuraszewi było mało. Nu i cerkowna włast[’] musiła zhoditiś.

Zbudowati cerkwy w Kuraszewi koliś pomu^h carśki uradnik, tak samo i założyti parafiju pomu^h carśki, welmi wysoko postawłany, uradnik. Byw jim oberprokurator Władimir Konstantinowicz Sabler. W Rosiji koliś car Petro I zniu^os stanowisko patrijarcha i odu^l to car byw najwaźni^ejszym czołowi^okom w rosijśkuj cerkwi. Car mi^ew obowjaz-

ki, czym na sztođen zajmatiś cerkownymi sprawami i od joho imeni rosijśkoju cerkwoju kierowała instytucija, jakaja po pu^olsku nazywałaś Świątobliwy Synod Rządzący. Sabler w li^etach 1892–1905 byw prawnym radnikom Śwjatoho Synodu, a posli w li^etach 1911–1915 jim kierowaw, jak oberprokurator. Odnoho razu wuⁿ pryji^echaw na cerkowne śwjato do Staroho Kornina. Do Staroho Kornina, kob pomolitiś przed ikonuju Kornianśkoji Bożoji Matery, ji^ezdili abo i chodili pizskom toże Kuraszy^e. Tam tak, jak dawni^ej w Poczajewi, zwernuliś wony do carśkoho uradnika. Sim razem prosili joho, kob pomu^h odkryti w Kuraszewi parafiju. I Konstantin Sabler pomu^h, choc to byw czas, koli w okolicach nijakich nowych prychođu ne odkrywałoś.

L.	Imię, imię ojca i nazwisko	67a rodzaj lub wiek	Własnoręczny podpis
519	Jego ciotka Łucja ciotka Szwarczowa	64	
520	ich dzieci: Roman	42	(-) Roman Martynow
521	Jego ciotka Anna ciotka Wasila	37	
522	ich dzieci: Aleksandr	8	
523	Nadzieja	5	
524	Mikolaj	5m	
525	Miejster, syn Siergieja Artimowa	40	(-) Mistrz Artimow
526	Jego ciotka Fienka ciotka Maksima	35	
527	ich dzieci: Jan	14	
528	Wasila	10	
529	Siergiej	7	
530	Marija	3	
531	Lucja, syn Antonia Dmitrija	43	(-) Lucja Dmitrija
532	Jego ciotka Petros ciotka Pawła	38	
533	ich dzieci: Miera	14	
534	Łubow	15	
535	Władowa	9	
536	Nadzieja	3	
537	Miron, syn Chrysanta Wasilowa	58	(-) M. Wasilow
538	Jego ciotka Petros ciotka Kuzmowa	50	
539	ich dzieci: Aleksandra	17	
540	Jan	15	
541	Miejster, syn Jan Ławrow	46	(-) H. Ławrow
542	Jego ciotka Anastasja ciotka Siergieja	41	
543	ich dzieci: Jan	11	
544	Anastasja	7	
545	Jan, syn Łucja Pawłowa	13	(-) Józef Pawłow
546	Łucja ciotka Pawła Petrowa	44	
547	Miron, ciotka Siergieja Michalowa	43	
548	Jego dzieci: Miron	36	(-) Miron Michalow

Pułskomowny odpis storuńki z knihi spowedi parafiji w Kuraszewi (1898).

Do Kuraszewa, przed tym, jak odkryli parafiję, przysłał mnu^oho wsioho toho, szto w cerkwi potry^ebne. Była tam zołotaja czasa i mnu^oho liturhicznych kniżok. Oberprokurator Sabler nahoworyw bohata wdowu po kupciowi, Annu Dimitrijewu Bielajewu, kob wona przysłała do Kuraszewa hroszy na cerkwu. Przyszli rosijski oblihać na sumu 1 009 rublu^o w i 55 kopi^ejok. Druha bohata wdowa, Jekatierina Kornilowa Jermakowa, przysłała 2 000 rublu^o w w carskich oblihać. Byli to weliki hroszy, bo ci^eła cerkwa była wyceniana na 7 000 rublu^o w. Podarowany bu^olsz czym 3 tysiaczy rublu^o w byli włożany do banku w Sankt-Peterburzi i dawali na ru^k 4 procent dochodu. Posli, jak naczala^s bolszewicka rewolucija w 1917 roci, tyje hroszy, tak jak i ci^eły bank, propali.

W 1896 roci w kuraszu^owskuj cerkwi zrobili remont, a 7 listopada 1897 roku cerkowny własti nakazali czy^ożu^owski prychu^od podiliti. W kuncie XIX wi^oku parafija w Czyżach była welmi welika. Było tam 3 835 prychozan.

Do nowoji parafiji w Kuraszewi prypisali 1 869 prychozan, szto żyli w Kuraszewi, w Ku^ojlach, w Ladach, w Łuszczach i w Lenewi. Perszym kuraszu^owskim nastojatelow staw batiuszka Łukijan Sosnu^owski, psalomszczykom Leonid Naumow, a cerkownym starostoj Ilija Nikołajuk.

W Kuraszewi tohdy ne było plebaniji. Batiuszka i psalomszczyk żyli u naniatych chatach u hospodaru^o w. Treba było budowati plebaniju. Zachowawsia dokument, kotory howoryt, szto 15 stycznia 1898 roku zobrali^s w cerkwi kuraszu^owski mużczyny i zadumali naczati stawiti chatu dla świaszczennika i psalomszczyka. Prosili wony własti pro

hroszy na budowu, a samyje obiciali pomożczy w prostuj roboti. Pud protokołom z zobrańia pudpisawsia i postawiw swoju peczatu toże wołostny starosta z Klenik.

W 1902 rokowi naprotiw cerkwy postawili plebaniju. Była wona welika, czut^o ne 18 metruw dowha i bu^olsz czym na deset^o metruw szyroka. Dokument howoryt, szto w plebaniji było 17 okon i 16 dwery. Koło plebaniji postawili szcze 5 budynkuw, z jakich najbu^olsza była kłunia. Trochi dali^ej od cerkwy, w mi^eści, de je teperysznia kuraszu^owśka plebanija, postawili chatu i para inszych budynkuw dla psalomszczyka.

Szcze treba skazati pro parafijalnu szkołu. Iji^e toże postawili tohdy, jak odkrywali prychu^od w Kuraszewi. Na szkołu cerkowny własti peredali 800 rublu^o w, a oberprokurator Władimir Sabler znów pomu^oh, prysyłajuczy 1 000 rublu^o w. Szkoła była li^epsza czym w susi^ednych sełach. W ju^oj oddi^elno uczyli chłopci i diwczeniat. Tohdy dumali, szto tak lepi. Kuraszu^owski uczyteli^e byli wyuczany w seminaryji, a ne tak jak to tohdy czasto w cerkownych szkołach bywało, de byli jimi chłopci z seła, jakije samyje mało szto umi^eli. Cerkowny szku^olny budynek służyw do kuncia XX wi^oku, koli szkołu w Kuraszewi zakryli.

Plebaniju postawili naprotiw cerkwy, a kruhom cerkwy byli mohilki. Batiuszka naczaw narykati, szto to kiepsko, bo w joho kołodeci, jakij byw bliżko mohiłek, woda nedobra. I tohdy mohilki założyli w nowum mi^eści, na poli bliżko południowoho kuncia seła. Tyje nowo założony mohilki korotko wykorzystowuwal, bo ono do bieżeństwa. Posli znów stali Kuraszu^ow chowati na staru^om mi^eści, nedaleko cerkwy.

Ne wsi^e ti^eszyli^s, szto u Kuraszewi je nowa parafija. Lude z Ku^ojlów, Łuszczu^ow, Laduw i Lenewa, jakich na siłu prypisali do kuraszu^owskoji parafiji, byli proti^ow. Staraja czyżu^owśka cerkwa była bu^olsza i bohatsza czym kuraszu^owśka, a na czyżu^owskich mohiłkach byli pochowany jichni bat^oki, didy, pradidy. Naczali^s wsiaki narykania i skarhi z jich storony. Nezadowolony lude pisali do cerkownych własti wsiaki skarhi. Narykali na kuraszu^owski mohilki, na kotorych nibyto stojała woda i truny z nebu^oszczykami treba w ju^oj topiti. Ne była to prawda, bo mohilki je na suchu^om piszczanu^om mi^eści. Skarhi i wsiaki piśma pomohli. Wże w 1909 roci do kuraszu^owskoho prychodu było prypisane ono Kuraszewo. Inszy siola wernuli^s do czyżu^owskoji parafiji. Samoje Kuraszewo było tohdy nemałoj. W 1913 roci, dwa li^eta przed bieżeństwem, w seli^e żyło 982 ludi. To byw czas, koli Kuraszu^ow było najbu^olsz w historii.

Li^etom 1915 roku, tak jak w innych siolach, w Kuraszewi naczala^s bieżeństwo. Czut^o ne wsi^e lude wyjichali w Rosiju, ostało^s 12 si^emjuw, kotory ne uspi^eli. Cerkowny zwony deś wywezli, batiuszka kudyś wyjichaw, lude poji^echali w daleku dorohu. Cerkwa stojała pustaja. Czasom chtoś z tych Kuraszu^ow, szto ostali^s w seli^e, zachodiw tudy pomoliti^s.

W czas perszoji wujny w Kuraszewi byli nimecki sołdaty. Wony toże zachodili do cerkwy, kob podiwiti^s na ikony i po swojemu w cerkwi pomoliti^s.

Dali^ej bude.

Jurij PLEWA

Fot. Ju. Hawryluk, Ju. Plewa

З хроніки організованого життя

Мистецька презентація «Ранку» у Греції

1–7 червня Український ансамбль пісні і танцю «Ранок» з Більська побував у Греції, де представляв Підляське воєводство на Міжнародному конкурсі та фестивалі фольклору, танцю і музики «Greece Art Inspirations Festival» («Фестиваль натхнень мистецтвом Греції») в Літохоро (на фото). Група, що діє при Союзі українців Підляшшя та Більському будинку культури, успішно показала себе та українську культуру регіону.

Гран-прі конкурсу отримала найстаріша вокальна група «Ранку», з черги перші місця зайняли молодша вокальна та найстаріша танцювальна групи. Друге місце посіли наймолодша танцювальна група, а також танцювальна група середнього віку.

Успіхом закінчилися також виступи «Ранкових» солісток. Лауреатками перших місць стали обдаровані молоді співачки Ніколя Голодок і Дарія Савицька.

Стратегічним партнером поїздки було Підляське воєводство. Участь у фестивалю була також можливою завдяки фінансовій підтримці Міського управління Більська Підляського, Більського повіту, Союзу українців Підляшшя, а також спонсорів.

Участь «Ранку» у фестивалі це була не лише нагода змагатися за перші місця. Важливими були й зустрічі з колективами з різних країн, у тому числі з Украї-

ни. Для української громади Підляшшя це була можливість популяризувати українську музику, танці і традиції регіону поза межами Польщі.

10-12 червня в Міському осередку культури, спорту і рекреації «Гладишка» в Кліщелях проходили рукодільні заняття, проведені Товариством Спадщина Підляшшя. Це була перша сесія проекту «Підляські килими – майстер-класи з ткацтва з Мартою Байко», в рамках якого постійна група учасників отримує практичні та теоретичні навички ткацтва на ткацьких верстатах, зокрема, вивчає техніку ткацтва килимів.

Проект почався у **квітні**, та майстер-класи з рукодільницею проходять кожного місяця. Окрім того в його рамках організовуються три відкриті зустрічі, пов'язані з ткацтвом. Дві із них пройшли в Ткацькій майстерні в «Гладишці» **16 і 31 липня**. Під час них ентузіасти народного ткацтва мали можливість спробувати свої сили у тканні килимів та довідатися більше про саму технологію від підляської ткалі Марти Варвари Байко з села Рогачі у гм. Мілейчиці.

Кульмінацією проекту стане виставка, яка відбудеться пізньої осені.

Головним партнером Товариства Спадщина Підляшшя при проведенні майстер-класів є Міський осередок культури, спорту і рекреації «Гладишка» в Кліщелях. Проект співфінансується Міністром культури і національної спадщини з Фонду промоції культури.

Лекція д-ра Миколи Роценка про назви, пов'язані з Кліщелями

14 червня в Міському осередку культури, спорту і рекреації «Гладишка» в Кліщелях відбулася лекція підляського українського історика і філолога д-ра Миколи Роценка з Підляського наукового інституту під назвою «Назви, пов'язані з Кліщелями: назви сіл, урочищ, вулиць, прізвища, прізвища і імена мешканців» (на фото).

Зустріч відкрив від імені Міського осередку культури, спорту і рекреації «Гладишка» в Кліщелях Адріан Беньас. Модерував зустріч директор Підляського наукового інституту д-р Григорій Купріянович, який після відкриття широко представив постать д-ра Миколи Роценка, що на-

родився в Кліщелях і є автором єдиної наукової монографії про Кліщелі.

Доповідач широко представив проблематику назв, пов'язаних з цим підляським містом. Почав від самої назви міста, згодом говорив про назви частин міста, урочищ, назви сіл довкола Кліщель та назви вулиць. В окремій частині лекції він широко розповідав про особові назви: прізвища, прізвища й імена мешканців. Д-р Роценко користувався архівними матеріалами, наводячи приклади з різних епох і різними мовами.

Після лекції відбулася широка дискусія. Взяли у ній участь численні учасники зустрічі.

Подія зібрала дуже широку публіку. Прибули не лише мешканці Кліщель, але також зацікавлені особи з інших місцевостей гміни Кліщелі та з-поза. Серед них були, зокрема: секретар Кліщель Валентина Сидорук, настоятель православної парафії Успіння Пресвятої Богородиці в Кліщелях о. прот. Рафаїл Вавренюк, проф. Дорота Михалюк з Університету Миколая Коперника в Торуні, заступники голови Союзу українців Підляшшя д-р Андрій Артем'юк та Лука Бадовець, секретар СУП Людмила Лабович, проф. Василь Крунич, голова Товариства любителів Кліщельської землі Марія Климович.

Організаторами заходу були: Підляський науковий інститут, Союз українців Підляшшя та Міський осередок культури, спорту і рекреації в Кліщелях. Події сфінансовано з дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП.

Збори Головної ради Союзу українців Підляшшя

14 червня в осідку СУП-у в Більську пройшли щорічні збори Головної ради української організації регіону. Зустріч почалася хвилиною мовчання за померлим **22 квітня** членом ради Олександром Ордою (1949–2026). Згодом відбулося обговорення і затвердження фінансового та мериторичного звітів Союзу українців Підляшшя за 2025 р., а також проведено довгу дискусію на біжучі теми, пов'язані з культурною активністю організації, проектами, реалізованими в 2026 р., та загальною ситуацією української громади Підляшшя, її проблемами і викликами на майбутнє.

Успіх виконавців з Підляшшя в Казімежі

25–28 червня у Казимежі над Віслою проходив Загальнопольський фестиваль капел та народних співаків – найважливіший та найпрестижніший фольклорний конкурс у Польщі. Підляське воєводство представляли на ньому, між іншими, виконавці українського фольклору регіону – найстаріша група Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок» з Більська та співачки того колективу – Єлизавета Томчук і Дарія Савіцька.

Поїздка до Казімежа завершилася великим успіхом українських співаків з Підляшшя (на фото). Одну з двох Башт, тобто Гран-прі фестивалю, у категорії «співочі ансамблі» виборола старша група гурту «Ранок».

Найвищу премію в категорії «Майстер-учень» – нагороду першого ступеня, еквівалентну Башті в інших категоріях – отримали керівниця «Ранку» Єлизавета Томчук та її учениця Дарія Савіцька.

Варто згадати, що перше місце в категорії «співочі ансамблі» посіла цього року в Казімежі чоловіча група «Осочники», пов'язана з білоруською меншиною, що діє при Музеї малої батьківщини в Студиводах. Також перше місце, але в категорії «солисти», отримала Амелія Петручук з Гайнівки. Як «Осочники», так і Амелія виконали підляські пісні, співані українськими говірками.

На Загальнопольському фестивалі капел та народних співаків у Казімежі над Віслою уже від років додають і високо оцінюють виконавців українського репертуару з Підляшшя. У 2022 р. Башту здобула «Родина» з Дуб'яжина, з черги минулого року найпрестижнішу нагороду конкурсу та його символ отримав український фольклорний гурт «Добриня» з Білостока.

Зустріч представників української громади Підляшшя з Мацеєм Живно

29 червня в Білостоці відбулася зустріч представників української громадськості Підляшшя із заступником маршалка Сенату РП Мацеєм Живно з участю заступника маршалка Сеймику Підляського воєводства Лукаша Назарко. Стала вона нагодою для розмови про важливі для української меншини Підляшшя питання, а також про перспективи дій, спрямованих на збереження ідентичності укра-

їнської меншини регіону та функціонування її культурного життя.

У зустрічі взяли участь: директор Підляського наукового інституту, член Головної ради Союзу українців Підляшшя та співголова Спільної комісії уряду та національних і етнічних меншин д-р Григорій Купріянович; заступник голови Союзу українців Підляшшя та голова Ревізійної комісії Підляського наукового інституту д-р Андрій Артем'юк, заступник голови Союзу українців Підляшшя Лука Бадовець, а також член Головної управи Союзу українців Підляшшя і голова Товариства Спадщина Підляшшя д-р Мирослав Степанюк.

Засідання Капітули Підляської науково-літературної нагороди

29 червня в Білостоці відбулося перше засідання Капітули Підляської науково-літературної нагороди, в якому взяли участь усі її члени: д-р Андрій Артем'юк, д-р Григорій Купріянович, Юрій Плева та Агнешка Тишкевич.

Метою Підляської науково-літературної нагороди є промоція української мови та культури Підляшшя шляхом вшанування та нагородження людей, які відіграють важливу роль у функціонуванні, збереженні, дослідженні та розвитку української культури та мови Підляшшя. Премія була заснована у 2022 р. Підляським науковим інститутом та Союзом українців Підляшшя. Була вона вже присуджена чотири рази – у 2022–2025 рр., загалом нею нагороджено 12 осіб.

Нагорода присуджуватиметься у двох категоріях, які визначатимуться капітулою. Це можуть бути, наприклад, такі категорії, як: «Літературна творчість», «Наукова діяльність», «Популярно-наукова діяльність», «Публіцистична творчість», «Художня творчість», «Організаційна діяльність», «Освітня діяльність», «Діяльність у сфері місцевого самоврядування» або інші, встановлені капітулою. Нагородою можуть бути нагороджені особи, які заслужені для функціонування, збереження, дослідження, творення чи розвитку культури та мови українського середовища Підляшшя у відповідній категорії.

Капітула узгодила принципи функціонування та план її праці. Усталено, що друге засідання відбудеться наприкінці липня, третє – на початку вересня. Проведено також дискусію про кандидатів на лавреатів Підляської науково-літературної нагороди за 2026 р.

Друге засідання капітули відбулося **29 липня** в Більську (на фото). Під час нього члени вступно про-

голосували кандидатури лавреатів Підляської науково-літературної нагороди за 2026 р. та вказали категорії, у яких буде вона присуджена.

Проголошення лавреатів та церемонія вручення Нагород за 2026 рік відбудеться восени.

Публічне завдання «Промоція української мови та культури Підляшшя» співфінансується із фондів Підляського воєводства.

Концерт у Соб'ятині

12 липня в Соб'ятині в гм. Мілейчиці відбувся «Концерт української музики» (на фото). Проїшов він при нагоді свята Петра і Павла, яке врочисто святкують у місцевій пам'ятковій церкві.

При сільській світлиці виступили виконавці українських пісень: «Вервочки» з Вуорлі, «Добрина» з Білостока, «Тєсца» з Нурця Станції, а також «Думка» і «Ярина» з Більська. Була тепла святкова атмосфера, та глядачі щедро оплескували і охоче співали пісні разом з виконавцями. Особливо гучно прозвучало на завершення спільне виконання всіма учасниками заходу загальновідомої української пісні «Розпрягайте хлопці коні».

Під час події була й презентація місцевої добровільної пожежної команди, та місцевий гурток сільських господинь запросив на солодкий пошастунок і напої.

Концерт zorganizували Імінний осередок культури в Мілейчицях, Союз українців Підляшшя та Сільська рада села Соб'ятина. Проїшов він дякуючи дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації та при фінансовій підтримці Війта гміни Мілейчиці. Це був перший кон-

церт української музики в тому селі. З огляду на атмосферу заходу і зацікавлення серед місцевих жителів, він повинен перетворитися на циклічний захід, організований українським середовищем у співпраці з місцевою громадою.

«Добрина» запише відеокліп

16 липня Міністерство внутрішніх справ і адміністрації РП подало до відома рішення щодо додаткового розподілу коштів на виконання у 2026 році завдань, спрямованих на захист, збереження та розвиток культурної ідентичності національних та етнічних меншин або збереження і розвиток регіональної мови. Союз українців Підляшшя отримав кошти на проєкт «Реалізація музичного відеокліпу до традиційної народної пісні у виконанні ансамблю „Добрина”». З черги Об'єднання українців у Польщі в рамках дотації буде реалізувати завдання «Дігіталізація тижневика „Наше слово” річників 2000–2013».

Білоруська меншина отримала гроші на п'ять проєктів, реалізованих Товариством приятелів Біловежі, Осередком культури в Юхновцю Костельному, Товариством Форум меншин Підляшшя, Фондом Тутака та Товариством «Музей малої батьківщини в Студиводах». Остання організація отримала кошти на реалізацію етнографічного документального фільму про «підлясько-білоруського» музиканта Сергія Лукашука.

«На Івана, на Купала 2026»

18 липня на водосховищі Бахмати поблизу Дубич Церковних відбувся Український фестиваль «На Івана, на Купала». Це найбільша фольклорна та народна подія, організована Союзом українців Підляшшя, яка щороку дуже популярна серед жителів не лише регіону, але й усієї Польщі.

Ще до концертної частини всі відвідувачі мальовничого місця в урочищі Бахмати могли купити пам'ятки рукоділля, народні костюми, вироби місцевої кухні тощо під час «Купальського ярмарку», який від років є постійним елементом фестивалю. Свої продукти активно презентували рукодільники не лише з регіону, окрім того представники місцевих гуртків сільських господинь та

народні митці. Була й презентація ковальства, гончарства та інших давніх традиційних ремесел.

Концерт традиційно починався хороводом виконавців у напрямку сцени, якого цього року також супроводжували коні. Згодом настав час концерту фольклорних і естрадних колективів з Польщі та України, що представили як пісні, так і танці. Серед виконавців були переважно гурти, що діють при Союзі українців Підляшшя, солісти та ансамблі з регіону – переможці Конкурсу української пісні «З підляської криниці» та гості з України. Виступили: Студія пісні Гайнівського будинку культури, гурт «Дебют», Український ансамбль пісні і танцю «Ранок» з Більська, «Вєрвочки» з Вуорлі, «Думка» з Більська, «Луна» з Парцева, «Орляни» з Вуорлі, «Ярина» з Більська, «Добрина» з Білостока, «Гілочка» з Черемхи, «Родина» з Дуб'яжина, «Незабудки» з Нурця Станції, дует Юрій Мазурук і Григорій Шварц, солістки Тетяна Стригун, Вікторія Гаць, Світлана Малеса та Ольга Тарашанська. З України черговий уже раз завітав на Бахмати ансамбль «Ранкова роса» з Рівного.

Вечірній концерт почав гурт «Шаравари» з Гурова Ілавецького, який заохочував публіку танцювати та разом веселитися при фольк-рокових звуках. Група, що складається з учнів і випускників українського ліцею, має у своєму репертуарі українські відомі пісні в сучасних обробках.

Згодом учасники фестивалю могли подивитися мальовничий купальський обряд пускання вінків на воду у виконанні підляської молоді та фєрверки.

Український фестиваль закінчили виступи двох виконавців. Перш за все на сцені показався дует Максим & Олічка з Білостока, у виконанні яких прозвучала польська музика гіп-гоп у поєднанні з традиційними піснями з Підляшшя, співаними українськими говірками. Це був перший виступ на купальській сцені виконавців музики реп. А на закінчення фестивалю найбільш витривалі могли потанцювати та разом поспівати з колективом «Нарва» з Нарви.

Український фестиваль «На Івана, на Купала» організував Союз українців Підляшшя у співпраці з Гмінним осередком культури, спорту і рекреації у Дубичах Церковних. Стратегічним партнером заходу було Підляське воєводство.

Захід проводився в рамках завдання «Фестивалі української культури і традиції на Підляшші» завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП та за фінансової підтримки гміни Дубичі Церковні.

Майстер-класи «Ранку»

20–24 липня в осередку «Розлоги» Союз українців Підляшшя організував вокально-хореографічні майстер-класи Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок» з Більська (на фото). Протягом п'яти днів учасники вдосконалювали свої вокальні та хореографічні навички, працювали над новим репертуаром і поширювали знання про народну музичну традицію Підляшшя. Майстер-класи стали не лише часом наполегливої праці, але й нагодою для інтеграції, обміну досвідом та зміцнення дружби.

Літній виїзд «Ранку» відбувся в рамках проекту Союзу українців Підляшшя «Діяльність аматорських художніх колективів» дякуючи дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП.

«Гілочка» співала і танцювала

Також **20–24 липня** літні майстер-класи проводив український дитячо-молодіжний колектив «Гілочка» з Черемхи. Відбувалися вони у Вільці Надбужній та складалися з двох частин. **20–21 липня** з Вікторією Гарасим'як з Рівного працювала танцювальна група черемуського ансамблю. Українська хореографка не вперше вчила підляських дітей, оскільки вона приїжджає на постійні репетиції з «Гілочкою» з 2022 р.

Танцювальні майстер-класи проходили дякуючи фінансовій підтримці Підляського воєводства в рамках проекту «Мистецькі дії для української меншини Підляського воєводства». Їхнім організатором був Союз українців Підляшшя.

З черги **22–24 липня** над Бугом побували учасники вокальної групи «Гілочки» під керівництвом Ірини Вищенко. Діти і молодь готувалася до найближчих концертів, у тому числі до «ЕтноФестивалю Черемха» та до свого 30-річного ювілею, який відбудеться восени.

Співочі виїзні майстер-класи пройшли в рамках проекту Союзу українців Підляшшя «Діяльність аматорських художніх колективів» дякуючи дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП. (ред.)

Фото Л. Лабович, Ю. Гаврилюк, архів ансамблю «Ранок», ПНІ й СУП

ПЕРЕДПЛАТА – 2026 – PRENUMERATA

Річна передплата на **2026 р.** (6 номерів) на території Польщі коштує **70,00 PLN**. При замовленні передплати за короткий період число номерів треба помножити через 14,00 злотих. Архівні номери – 4 зл. (один номер) + витрати на доставку. **Річна передплата** в Україну та Білорусь – 100,00 PLN. **Річна передплата** у інші держави – 40 EUR або \$50,00, або їхня рівновартість (авіапошта).

Банківський рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, ul. Kryniczna 14, 17-100 Bielsk Podlaski, 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402 (у назві платежу просимо вказати ім'я, прізвище і точну адресу для висилки та період, якого стосується платіж).

Формат номера для перерахунків з-за кордону:

RKOPPLPW PL 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Вплати з-за кордону просимо виконувати лише безпосередньо на банківський рахунок. Про інші варіанти, будь ласка, заздалегідь домовляйтеся з Видавцем.

Організації, парафії та інші колективи можуть робити замовлення потрібної кількості примірників за окремою домовленістю про умови пересилки і оплати. З усіма запитаннями звертайтеся на е-адресу nadbuhom@nadbuhom.pl, номери телефонів (+48) 502 565 547 або 609 048 496, або пишіть листи на адресу Видавця.

Roczna prenumerata krajowa na **2026 r.** kosztuje **70,00 zł**. W przypadku prenumeraty na okres krótszy liczbę numerów należy pomnożyć przez 14,00 zł. Numery archiwalne – 4 zł (sztuka) + koszt wysyłki.

Roczna prenumerata Ukraina i Białoruś – 100,00 PLN.

Roczna prenumerata do pozostałych krajów – 40 EUR lub 50 USD (poczta lotnicza).

Rachunek bankowy wydawcy: Związek Ukraińców Podlasia, ul. Kryniczna 14, 17-100 Bielsk Podlaski, 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402 (w tytule wpłaty prosimy podać imię, nazwisko i adres, na który ma być wysłana prenumerata oraz okres, którego dotyczy wpłata).

Format rachunku bankowego dla wpłat z zagranicy: RKOPPLPW PL 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Wpłat z zagranicy prosimy dokonywać wyłącznie na rachunek bankowy. Inne formy należy uzgadniać z Wydawcą.

Z pytaniami w sprawie prenumeraty indywidualnej, zamówień grupowych oraz pomocy w rozpowszechnianiu prosimy zwracać się na adres e-mail nadbuhom@nadbuhom.pl, numery telefonów (+48) 502 565 547 lub 609 048 496, a także listownie.

KOLPORTER

Na Podlasiu nasze pismo można kupować w kioskach i innych punktach sprzedaży prasy firmy „Kolporter” na terenie powiatu bielskiego, hajnowskiego, siemiatyckiego oraz miasta Białegostoku (np. w sklepach Arhelan, PSS Społem), a także w Centrum Kultury Prawosławnej w Białymstoku.

W innych województwach: w Białej Podlaskiej, Chełmie, Gdańsku, Gorlicach, Górowie Iławeckim, Krakowie, Legnicy, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Przemyślu, Rzeszowie, Sanoku, Szczecinie, Warszawie, Włodawie, Wrocławiu. Najpewniejszy sposób to oczywiście prenumerata.

Український часопис Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» Ukraińskie Pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Виходить шість разів у рік ❖ Ukazuje się sześć razy w roku
PL ISSN 1230-2759

**ul. Kryniczna 14, 17-100 Bielsk Podlaski, skr. poczt. 77
nadbuhom.pl nadbuhom@nadbuhom.pl (+48) 502 565 547**

Редакція: Юрій Гаврилук (головний редактор), Вікторія Гаць, Андрій Єкатеринчук, Людмила Лабович (секретар), Анна Паб'ян, Юрій Плева.

Редакція: Wiktoria Gać, Jurij Hawryluk (Jerzy Gawryluk – red. nacz.), Andrzej Jekaterynczuk, Ludmiła Łabowicz (sekretarz), Anna Pabjan, Jerzy Plewa.

Видавець/Вydawca: Союз українців Підляшшя / Związek Ukraińców Podlasia, ul. Kryniczna 14, 17-100 Bielsk Podlaski, skr. poczt. 77 E-mail: biuro@zup.org.pl WWW: zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji z budżetu państwa ❖ Зреалізовано завдяки дотації з державного бюджету РП.

Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji ❖ Публікація виражає лише погляди автора/ів і не може ототожнюватися з офіційною позицією Міністра внутрішніх справ і адміністрації.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. ❖ Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji.

Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених reklam та оголошень редакція не відповідає. ❖ Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Andare Studio Grafiki i Reklamy, ul. Senatorska 40/91, 00-095 Warszawa. Nakład: 1200 egz.

